

DINDI ISTVÁN

NAGYTÉTÉNY AZ 1940-ES ÉVEKBEN

EGY VIHAROS ÉVTIZED
HELYTÖRTÉNETI KRÓNIKÁJA

Budapest, 2014

DINDI ISTVÁN

NAGYTÉTÉNY AZ 1940-ES ÉVEKBEN

**EGY VIHAROS ÉVTIZED
HELYTÖRTÉNETI KRÓNIKÁJA**

Nagytétényi Ember és Érdekvédelmi Környezetvédelmi Egyesület,
Nagytétényi Polgári Kör
Budapest, 2014

Nagytétény az 1940-es években
Egy viharos évtized helytörténeti krónikája

Kiadja a Nagytétényi Ember és Érdekvédő Környezetvédelmi Egyesület és a
Nagytétényi Polgári Kör

Felelős kiadó: Bogó Ágnes és Lászlóné Varga Éva

Közreműködött: Bilicsi Erika

ISBN 978-963-08-9064-9

Készült az Érdi Rózsa Nyomda gondozásában.

A címlapon a Fő-utca látképe 1940/41. telén (Kludák Erzsébet albumából),
a hátsó borítón nagytétényi képeslapok láthatók.

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás.....	5
Bevezető	6
I. A pusztító árvíz éve (1940).....	8
II. A népszámlálás évének nagytétényi eseményei (1941).....	16
III. Romló életkörülmények és bevonuló katonák éve (1942)	32
IV. Háborús emlékek nyomában.....	42
V. A Doni katasztrófa és az áremelkedések éve (1943)	53
VI. A nagytétényi zsidók deportálásának éve (1944)	60
VII. Német és orosz csapatok a községben	71
VIII. Az élet beindulása és a Nemzeti Bizottság tevékenysége a községben (1945)	80
IX. A nagytétényi Igazoló Bizottság működése	93
X. A köztársaság és a forint éve (1946).....	99
XI. A nagytétényi svábok kitelepítésének éve (1947)	111
XII. Versenyek és a lakásproblémák éve (1948).....	122
XIII. Az önálló nagyközség utolsó éve (1949)	137
XIV. Függelék	147
Nagytétény civil egyesületei 1940/41-ben	147
A Holokauszt nagytétényi azonosított áldozatai	148
A községben 1947-ben működő egyesületek.....	149
Nagytétényi iparosok 1947/48-ban	150
Utcanevek változásai 1949-ben	152
Felhasznált irodalom	153
Képek jegyzéke	154
A korszak képes albuma	157
Tárgy- és névmutató	162

LÁBJEGYZETEK JELZETEI, RÖVIDÍTÉSEI

Nagytétény nagyközség Budapest Főváros Levéltárában (BFL) található iratai:

BFL V. 707. a.:	Képviselő-testületi jegyzőkönyvek
BFL V. 707. c.:	Általános közigazgatási iratok
BFL V. 707. d.:	Vegyes nagyközségi iratok
BFL IV. 1427.:	Peremkerületi egyesületek alapszabályai Nagytétényi egyesületek
BFL VIII. 482. a.:	Nagytétényi Állami Népiskola (elemi iskola) iratai
BFL IX. 268.:	Nagytétényi Általános Ipartestület iratai
BFL XVII. 37.:	Nagytétényi Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei
BFL XVII. 37. 19/b.:	Nemzeti Bizottság nem iktatott iratok
BFL XVII. 1714k:	Nagytétényi Igazoló Bizottság iratai

Egyéb dokumentumok:

SzfvPL No. 4569.: Székesfehérvári Püspöki Levéltár
Nagytétényi római katolikus egyházközség iratai
DEGOB: Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Hálásan köszönöm azoknak a nagytétényieknek a segítségét, akik visszaemlékezéseikkel, elbeszéléseikkel kiegészítették, gazdagították levéltári kutatásaimat. Köszönöm kedvességüket, segítőkészségüket, valamint azt, hogy hozzájárulásukkal felhasználhattam és idézhettem családi dokumentumaikat, fotóikat.

Felföldi István életének a 40-es években történt fontosabb eseményeit elbeszélése és önéletrajzi írása alapján fogalmaztam meg a krónikában. Havasi Márton életét, katonai szolgálatát, hadifogságának történetét leánya, Turbék Emőke visszaemlékezése alapján írtam meg, s engedélyével idéztem édesapja és felesége hadifogság alatti levelezésének néhány részletét is. Herczeghalmy Nándor közéleti tevékenységét, háborús éveit gyermekei, ifj. Herczeghalmy Nándor és Luigitsch Ferencné (Herczeghalmy Ica) elbeszélései és a családi fotók alapján mutattam be. A Kleman család történetét Kápolnás (Kleman) József a „Kleman krónika” című munkájában dolgozta fel. Az írást Bagó Antalné (Kápolnás Ágnes) biztosította számomra. Kohn Árminról és feleségéről unokája, Kutas Endre beszélt, aki több fotóval is segítette munkámat. Kludák József hentes és mészáros családjának és üzletének történetét unokája, Kludák Erzsébet visszaemlékezései és a családi fotók segítségével ismertem meg. Huber Antal hentes és mészáros életéről és üzletéről rokona, Ősz Béláné (Szalay Ilona) elbeszélését és Patakiné Száraz Anna írását használtam fel. Patakiné más témákban (pl. cserkészlet, Gumigyár, Endrődi fodrász) is kiegészítette ismereteimet. A negyvenes évek kulturális életéről és férje hadifogságáról Grábits Istvánné visszaemlékezései alapján írtam. Tafferner Károlyt és híres cukrászdáját lányai, Tafferner Márta és Éva elbeszélései, valamint a család dokumentumai segítségével mutattam be. Szabó Károly örvezető feleségtől kapott leveleit Heitzmann Zoltán bocsátotta rendelkezésemre. Szörcsök Júlia és Pipek Jánosné (Mérair Erzsébet) az 1944. és 1945. év emlékeit idézték fel. Scheer Margit történeteivel és fotóival Killy Antalra emlékezett. A nagytétényi harangok háborús sorsára Tamás Györgyné hívta fel a figyelmemet.

Külön köszönet a Nagytétényi Ember és Érdekvédő Környezetvédelmi Egyesületnek és elnökének, Bogó Ágnesnek, akik a könyv kiadásának költségeit biztosították. Köszönet a Nagytétényi Polgári Körnek és elnökének, Lászlóné Varga Évának, akik fontosnak tartják lakóhelyünk múltjának kutatását, s azt, hogy az itt élők megismerjék a település, s közvetlen környezetük történelmét.

BEVEZETŐ

Lakóhelyünk, Nagytétény történelme közel kétezer éves. A rómaiak katonai tábora, Campona helyén jött létre a honfoglalás után a középkori jobbágyfalu, Tétény. A település a 15. század második felében, a fejlett szőlőművelés eredményeként, a környék virágzó gazdasági központja lett. A törökök kiűzésével kapcsolatos harcok során elnéptelenedett Tétény, épületei romokká váltak. A 18. század végére új földesurai német telepesekkel és magyar jobbágyokkal ismét benépesítették, a község kiépült. A polgárosodás és az ipar fejlődése a 19. század második felében indult meg. Az első gyárak a 20. század elején jöttek létre. Nagy-Tétény (1873-tól így írták a község nevét), majd 1900-tól Nagytétény népessége gyorsan gyarapodott. 1900-ban 2.614 lakos élt a településen, 1930-ban már 7.160, 1941-ben pedig 9.836.

Az 1930-as években az ország többi településéhez hasonlóan községünk életét, eseményeit is a revíziós politika határozta meg. Az 1932-ben felállított Országzászló, és az 1934-ben felavatott turulmadaras Hősi Emlékmű sok hazafias ünnepély, rendezvény helyszíne lett. Meghatározó volt az egyesületek szerepe, tevékenysége ezekben az években. A Polgári Kör, az Iparos Kör és a többi civil szervezet nagy hatást gyakoroltak a lakosságra. A kulturális és a közélet fontos szereplőiként működtek. A katolikus és a református egyház az itt élők életvitelének alakítása mellett harmonikus kapcsolatot ápolt az ortodox izraelita hitközséggel. A két elemi iskolában és az 1935-ben megnyílt Társulati Polgári Iskolában több száz diák tanult. Az 1929-1933-as gazdasági világválság idején községünkben is nagy volt a munkanélküliség, sok család élt szegény körülmények között. A gondok, problémák ellenére azonban fejlődött is településünk. A Fő utcán szép új házak épültek, megújult és új tantermekkel bővült a Baross Gábor telepi elemi iskola, a belterületi iskola kerítést kapott, 1933-ban megépült a Baross Gábor telepi Jézus Szíve templom, mely ekkor még a nagytétényi plébánia fiókegyházaként működött. Megkezdődött a plébániatemplom belső és külső restaurálása, elkészült az új plébánia épülete, helyreállították az 1805-ben készült ó-hegyi kálváriát, az izraelita zsinagógát 1936-ban kívül-belül felújították. Az évtized során új gyárak is települtek a községbe. Gazdag, színes volt a település kulturális élete. Az egyesületek szalonzenekarral, fúvószenekarral, vegyes kórossal, színjátszó csoportokkal is rendelkeztek, melyek a közeli községekben is népszerűek voltak. Az országos hírű Munkás Dalkör gyakran szerepelt a Magyar Rádióban is. Nagytétény kedvelt vendéglőiben, az Illés-, a Szelmann vendéglőben, a Halászcárdában rendezett politikai programokat, irodalmi és műsoros esteket, bálakat (kőrbál, Nősök bálja, szüreti multság stb.) mindig sokan látogatták. Fővárosi szintársulatok évente több napig tartó előadássorozattal szórakoztatták a lakosságot. A község filmszínháza, az Apolló Mozgó a 30-as évek si-

kerfilmjeivel csalogatta a közönséget. A település életéről, fontosabb eseményeiről a kéthetente megjelent „Nagytétényi Ujság” tudósította az itt élőket. Az évtized részletes helytörténeti krónikáját a tavaly megjelent „Nagytétény az 1930-as években” című könyv mutatja be.

Az 1940-es években nehéz időket élt át az ország és lakóhelyünk is. Nagytétény nagyközség önállóságának, önkormányzatiságának utolsó időszakát is jelentette ez az évtized. A második világháború kitörése után Magyarország fegyveres semlegességre törekedett, majd 1941-től Németország oldalán hadviselő fél lett. Ezt az időszakot a magyar gazdaság teljes háborús átalakítása jellemezte. S ez nem csupán a nehéziparra igaz. Az 1944-ben megtermelt fogyasztási cikkeknek már csupán 20-30%-a jutott el a lakossághoz. A német megszállás, a deportálások, Szálasi rémuralma, majd a szovjet katonai bevonulás zárta le az évtized első felét. Az 1945-ös újrakezdéssel az ország új politikai berendezkedésének korszaka kezdődött meg. A rövid koalíciós időszak után a demokrácia felszámolása és a pártállami diktatúra kiépítése Nagytétény életében is mindent megváltoztatott.

E viharos évtized nagytétényi eseményeinek bemutatására vállalkoztam a krónika megírásával. Rengeteg irat, dokumentum állt rendelkezésemre. Budapest Főváros Levéltára őrzi Nagytétény nagyközség iratait: a képviselő-testületi jegyzőkönyveket, az általános közigazgatási iratokat, a Nemzeti Bizottság anyagait, az Igazoló Bizottság jegyzőkönyveit. E források tartalmazzák településünk legfontosabb adatait, történeteit. A Székesfehérvári Püspöki Levéltár dokumentumai a katolikus egyházközség eseményeinek megismeréséhez adtak segítséget. A Magyar Zsidó Levéltárban és a Holokauszt Emlékközpontban a községben élt zsidó családok anyagait kutattam. A levéltári anyagok mellett felhasználtam a második világháborúból hazatért katonák, hadifoglyok hozzátartozóival folytatott beszélgetések során megismert történeteket, visszaemlékezéseket, a kapott családi fényképeket, dokumentumokat is.

A sokrétű forrásanyag felhasználásával megírt krónikából az érdeklődők megismerhetik az önálló Nagytétény nagyközség utolsó, viharos évtizedének eseményekben bővelkedő történetét.

Budapest, 2014. január 31.

Dindi István

I. A PUSZTÍTÓ ÁRVÍZ ÉVE (1940)

1940 tavasza a német villámháborús sikerek időszakára volt. Elfoglalták Dániát, Norvégiát, Hollandiát, Belgiumot, és ami Nagytétényben is megdöbbentést keltett, Franciaországot. Hitler Európa ura lett.

A Teleki-kormány a háborús helyzetre hivatkozva előzetes sajtócenzúrát vezetett be. Megtiltották új egyesületek létrehozását, a meglévők ellenőrzését fokozták. Megnövelték a rendőrség hatalmát.

A lakosság a mindennapi életben még alig érezte a háború hatását. Igaz ez akkor is, ha már 1939 decemberében bevezették a hústalan napokat (hétfő, péntek), majd januárban megjelent az erősen korpatartalmú, úgynevezett „népkenyér”. A pékek csak egyféle, 77%-os kiőrlésű búzalisztból, vagy 72%-os kiőrlésű rozsból készült kenyeret süthettek. Áprilisban bevezették a cukor- és a zsírjegyet. Cukorból a községekben heti 7 dkg-ban állapították meg a fejadagot. A zsírjegyre hetenként és fejenként 24 dkg járt. Mindezek ellenére 1940-ben a kormánynak még sikerült biztosítani a közellátás zavartalanágát. Májusban – a honvédelmi törvényre hivatkozva – több gyárat hadiüzemmé nyilvánítottak, élükre üzemi katonai parancsnokokat állítottak. Júniusban zárolták a honvédelmi ipar számára szükséges nyersanyagokat. Az egész ország nagy örömmel üdvözölte az augusztus 30-án megszületett 2. bécsi döntést. Ennek értelmében Magyarország visszakapta Észak-Erdélyt Nagyváraddal és Kolozsvárral, valamint Székelyföldet. Az újabb revíziós siker mámoren közben kevesen gondolták ekkor, hogy a németbarátságnak egyszer súlyos ára lesz.

Nagytéténynek az 1940-es években a magyar közigazgatásban nagyközségi jogállása volt. Ez azt jelentette, hogy önállóan intézte saját ügyeit, önkormányzati jogokkal rendelkezett. A község két legfontosabb szerve a képviselő-testület és az előjáróság volt.

A képviselő-testület a település lakosságát képviselte és gyakorolta az önkormányzati jogokat. Tagsága részben a legtöbb adót fizető polgárokból (virilisták), részben a választások során bekerült tagokból állt. Elnöke a községi bíró volt, ő vezette a testületi üléseket. 1929 óta Kiss Sándor volt Nagytétény bírója. Az előjáróság végezte a közigazgatási feladatokat. Végrehajtotta a képviselő-

testület határozatait és a felsőbb szervek (járás, megye) rendeleteit. Tagjai a bíró és helyettese, az esküdtek, a pénztárnok, a jegyzők, a közgyám és a körorvos voltak. A törvény a bírót és a főjegyzőt tette felelőssé a jogszabályok betartásáért és végrehajtásáért. A laikus (nem hivatásos) bíró mellett a fő-

jegyző volt a hivatalos tisztviselő, s ő irányította a végrehajtó munkát. Községünkben 1935 óta Mészáros Jenő látta el a főjegyzői feladatokat. Mellette egy közigazgatási és egy adóügyi aljegyző dolgozott. A közgyámi tisztséget 1935 óta Szakály Károly töltötte be, a törvénybíró 1937-től Spiller György volt. 1941-ben történt lemondása után Grósz János lett a törvénybíró.

A negyvenes évek elejének képviselő-tagjai (a jegyzőkönyvek alapján) közül néhány ismert név, a teljesség igénye nélkül: Grósz István, Grósz Jakab, Grósz Ferenc, Wahl Lajos, Knapp Béla, Pentz István, dr. Pencz Ferenc, Fáy Ignác, Höflinger András, Hufnágel István, Behumi Ferenc, Szelmann Ignác, Markó Gyula, Ősz János.

Az esztendő kemény téllel indult a községben. A méteres havat pusztító árvíz követte, mely egy természeti csapással is felért. A képviselő-testület az árvízvédelmi költségekre 5.000 pengőt szavazott meg, ez azonban nagyon kevésnek bizonyult.

Az áradás következtében Dunatelepen több mint 100 házat árasztott el a víz, közülük 36 össze is dőlt. A központban, a Déli vasúti töltés aluljáróján átzúduló víz a Gömbös Gyula utcáig jutott, és itt is több mint 100 épületet öntött el. Az előjáróság mindkét helyen kilakoltatta a lakosságot, és közlekedési célokra csónakokat, tutajokat biztosított.

A mindenét elvesztett, kilakoltatott embereket több héten át segítézték. A Sertéshizláló telepnél a nemzeti vagyon megmentése érdekében egy nagy gátat kellett építeni. A vasúti töltésben lévő aluljáró eltorlaszolója is komoly kiadást jelentett a községnek. A Petőfi utca és környéke, valamint az Árpád utca és környéke a csapadékvíztől a Duna áradása miatt víz alá került. Több mint 100 ház szenvedett kárt itt is, több össze is dőlt. A mentéshez kirendelt katonaságot is a község élelmezte. A községháza bővítése és a kultúrház építése céljából lekötött 20.000 pengőt is az árvízvédelmi munkálatokra használták fel.¹

¹ BFL V. 707. a. 11. kötet 129-130. és 169. oldal

Mészáros Jenő főjegyző az év elején jelentést küldött az alispánnak a község állapotáról. Ebből kiderült, hogy a település komoly ínségnyhító tevékenységet folytatott. 50 munkanélküli családfő számára épületkő kitermelésénél és földmunkánál biztosítottak munkát. A téli nagy hideg miatt a szegény családok között 186 q szemet osztottak szét. 23 teljesen munkaképtelen idős embert tartott el a község a szegényházban. Az iskolában 150 rosszul táplált gyermek kapott a téli hónapokban napi 2 dl meleg tejet és 8 dkg kenyeret. A rászorulókat 1939 végén és 1940 elején 192 zöldkeresztes ingyen cukorutalványt és 85 zöldkeresztes ingyen tejutalványt kaptak.

A községben csökkent a munkanélküliség. Az 1939-es 1.030 fővel szemben a helyben alkalmazott munkások létszáma 1940 elején 2.178 fő volt. Az ipari termelés 23%-al nőtt. A gyári munkások átlagkeresete heti 15-19 pengő körül mozgott. A közellátás terén hiány volt a szárazfőzelék-félékből (bab, borsó, lencse), étkezési burgonyát pedig egyáltalán nem lehetett kapni. A tüzelőanyag készlet is kimerült a községben. A Metallochemia 200 q szemet adott kölcsön, melyből a rászorulókat 50-50 kg-ot vehettek meg készpénzért. A lakosságnak évek óta gondot okozott a HÉV lassúsága és a viteldíj nagysága.

A közoktatásban a nagymértékű mulasztás jelentett gondot, melynek egyik okát a szegény tanulók megfelelő cipőhiányában látták. A nagy hideg és a tüzelőhiány miatt egy ideig a Baross Gábor telepi iskolában szüneteltették is a tanítást. A lakásínség enyhítésére a község tűzlakásos családi házat építtetett a sokgyerekes családok részére, melyet 10 családnak adtak ki, melyekben összesen 58 gyermek élt.²

A község fejlesztései, fontos feladatai ellátása során 1940-ben már nem számíthatott állami támogatásra, segítségre. A képviselő-testület januárban a 4.000 fős Baross Gábor telep napközi otthonának ügyét tárgyalta. Mivel a rendkívüli viszonyok miatt az államtól segítséget nem várhattak, ezért a község költségvetése terhére kellett azt megoldani. A komoly lakáshiány enyhítése céljából a Gömbös Gyula utcában a község tulajdonában lévő 400 négyzetméteres területet kislakás építésére jelölték ki. Az elemi iskola udvarán egy öt helyiségből álló leventeotthon építéséről határoztak, s Thomas Antal építésmérnököt bízták meg a tervezéssel. Fedezet hiányában azonban az építkezés nem valósult meg.³

Az 1932-ben megalakult, s több mint 70 tagot tömörítő Nagytétényi Őszibarack-termelők Egyesülete – mely a gazdák szakképzettségének fejlesztésével, a gyümölcs értékesítésével foglalkozott –, márciusban kimondta megszűnését. Vagyona a megalakult Nagytétényi Hegyközségnek ajándékozta. A Hegyközség a permetezőszerek, anyagok, gépek elhelyezésére raktár építését határozta el,

² BFL V. 707. c. 16. kisdoboz, február

³ BFL V. 707. a. 11. kötet 18-21. oldal

melyhez a képviselő-testület segítségét kérték. A község használt építőanyagokat (tégla, gerenda stb.) biztosított a Hegyközség részére a munkálatok elvégzésére.⁴

Áprilisban újjáalakult Nagytétény katolikus egyházközségi tanácsa. 12 rendes tagot és póttagokat választottak. Kinevezés útján a tanács tagja lett Havasi Antal és Oberhuber Alfréd is. Világi elnöknek Höflinger Andrászt választották. Nagytétény plébánosa 1935 óta Markó Gyula püspöki tanácsos volt, akit a Polgári Kör tagjai 1938-ban a kör elnökévé választottak. A településen az Actio Katholikának három szakosztálya működött: a hitbuzgalmi, a kulturális és a karitatív szakosztály.⁵

A község költségvetésében 430 pengőt biztosítottak vándor iskola-fogászatra. E fogászat lényege abban állt, hogy vándor iskola-fogászati felszereléssel egy fogszakorvos jött a településre, s valamennyi iskolás gyermeket tanévenként kétszer átvizsgált, és a szükséges fogkezelési munkákat elvégezte.⁶

A megüresedett szülésznői állásra a képviselő-testület márciusban Varga Imrénét választotta meg, majd júniusban a település második községi bábájának Bogner Józsefnét jelölték ki. Közadakozásból és a község költségvetéséből az év során 29 személy részesült állandó közsegélyben és teljes ellátásban (ruhanemű, cipő, tisztítószer, fűtés stb.).

A községben tanonciskola működött, melynek éves kiadásaira 1.964 pengőt, a gazdasági továbbképző iskola működésére pedig 2.344 pengőt biztosított a képviselő-testület. A Baross Gábor telepi lakók a Barossi HÉV megálló várótermének bővítését, zárhatóvá tételét, s a téli hidegben a fűtés megoldását kérték a község vezetőségétől. A kéréssel az előjáróság egyetértett, s azt a HÉV igazgatóságához továbbította. Az élelmiszerárak emelkedése egyre nagyobb gondot jelentett a lakosságnak, a község házában dolgozóknak is. Májusban a községi alkalmazottak fizetését segéllyel egészítette ki a képviselő-testület.

A kormány a háborús helyzet miatt bizonyos anyagok polgári felhasználását korlátozta, megtiltotta. Amikor a lakók kérésére a község portalanítani akarta a Gömbös Gyula utcát, az előjáróság kérelmét az alispán elutasította, mert a rendelkezések értelmében a nyersolajat portalanításra már nem lehetett felhasználni.

A belterületi, és a Baross Gábor telepi iskolák téli fűtésének javítása érdekében a régi, használhatatlanná vált kályhák helyett 13 újat vásároltak. A belterületi iskolában az előjáróság vízöblítéses WC építését határozta el, mert az árnyékszék szaga már egyre elviselhetetlenebb lett az épületben. A polgári iskola számára 2.000 pengő segélyt szavaztak meg a képviselők, melyet berendezési és felszerelési tárgyak vásárlására fordíthatott az iskola. A beszerzett eszközök a község tulajdonát képezték. A Nagytétény-Diósd vasútálla-

⁴ Ugyanott 22-30. oldal

⁵ SzfvPL No. 4569/1. 128. számú irat

⁶ BFL V. 707. c. 16. kisdoboz, április

mást a lakosság csak országúton tudta elérni. A képviselő-testület határozata alapján az állomáshoz vezető út mentén gyalogjárda építése kezdődött meg.⁷

Az 1939-ben elfogadott úgynevezett 2. zsidótörvény, mely a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról rendelkezett, már Nagytétényben is éreztette hatását. Tavasszal az alispán rendeletet adott ki, melyben a zsidókat a búcsúkon és az országos vásárokon való árusítástól eltiltotta. Júliusban e rendeletet kiegészítette, s végrehajtásra megküldte a községeknek. E szerint *„mind a helybeli, mind pedig az idegen lakóhelyű zsidó árusoknak a napi- és heti piacokon való megjelenését, illetve az azokon való árusítását megtiltom.”* Településünkön augusztus 18-án tartották meg a hagyományos búcsút, a rendeletet ekkor már betartották, s annak végrehajtását maga a főjegyző ellenőrizte.⁸

A vármegye tanfelügyelője arra kötelezte a népiskolai tanítókat és igazgatókat, hogy nyilatkozatot állítsanak ki arról, hogy ők, szüleik és nagyszüleik tagjai-e, vagy voltak-e tagjai az izraelita hitfelekezetnek. Ugyanis a törvény szerint zsidót állami és közintézményekben nem lehetett alkalmazni.⁹

Augusztus 30-án a 2. bécsi döntés értelmében hazánk 43.492 négyzetkilométernyi területet kapott vissza Romániától, benne Székelyföldet is. Ezt a revíziós sikert is nagy örömmel fogadta az egész ország.

Községünk lakói az Országzászló és a Hősi Emlékmű előtt ünnepelték a visszatérést. A képviselő-testület szeptember 13-án díszközgyűlést tartott. Mészáros Jenő főjegyző ünnepi beszédében kiemelte, hogy *„Az a béklyó mely a nemzet testét 1918 óta gúzsbakötve tartja, 1938 óta kezd kiengedni, s reméljük, hogy a rövidesen bekövetkező Európa-rendezés teljesen kioldja. Igyekeznünk kell, hogy a most visszatért testvéreink mihamarabb beilleszkedjenek a*

magyar sorsközösségbe, 22 évi sínylődés után az anyaországban magyar életet élhessenek. Ez az ország-gyarapítás nagy feladatokat ró a nemzetre, fokozottabb munkát kíván mindenkitől azon az órhelyen, ahová állították, s legfőképpen mindannyiunknak egy időre félre kell tennünk a megszokott kényelmet, s meg kell bárátkoznunk minden tekintetben a lemondással...”

⁷ BFL V. 707. a. 11. kötet 22-90. oldal

⁸ BFL V. 707. c. 18. kisdoboz, augusztus 19.

⁹ BFL VIII. 482. a. 91. számú irat

Fáy Ignác gyógyszerész, képviselő indítványára, a nagy esemény emlékére a Molnár utcát Erdélyről nevezte el a képviselő-testület.¹⁰

Országos rendelet intézkedett arról, hogy a lakosság téli burgonya ellátása biztosítva legyen. Nagytétény kereskedői nem tudták biztosítani a vásárlók szükségleteit, ezért a község 10.000 pengő értékben vásárolt megfelelő minőségű burgonyát. Az előjáróság elrendelte, hogy a burgonya kiosztását akkor kell elkezdni, ha már a kereskedők készlete kifogyott.

Az őszi esőzések gondot okoztak a Szent Imre herceg utcában és a Petőfi utca környékén. A víz megállt az utakon és a házak körül. A képviselő-testület utasította az előjáróságot, hogy a víz levezetéséről átemelő segítségével gondoskodjon.¹¹

A háborúra való felkészülés jeleként a község költségvetésében már sorozási költség, és behívójegyek kézbesítésének költsége is szerepelt. A behívások idején éjjel-nappali szolgálatra kellett kézbesítőt biztosítani. Egyre több férfi számára kezdődött meg a katonaélet. Júliusban 74 SAS behívót kézbesített a posta, majd novemberben ismét 70 nagytétényi férfi kapott behívót.¹²

Az őszi folyamán zavarok kezdődtek a zsírellátásban. A hentesek ugyan sok sertést vágtak le, de a lakosság megkezdte a zsír felvásárlását. A főjegyző szerint ezért „előfordul, hogy a szegény emberek zsírt nem kapnak a henteseknél.” Az alispánhoz fordult, s kérte, hogy „községünkre nézve rendelje el a zsírjegy bevezetését, (mert) tavasszal komoly bajokra lehet számítani a zsírellátás terén.”¹³

Októberben a Földművelési Minisztérium a fagykárok következtében kipusztult gyümölcsfák pótlására oltványokat biztosított a községnek: 200 db kajszi, 500 db őszibarack, 200 db alma, 100 db szilva és 100 db meggy oltványt, darabonként 20 filléres áron.¹⁴

1755 óta a Rudnyánszky család volt a község templomának kegyura. Októberben főszolgabírói döntés született a nagytétényi templom és plébánia új kegyurasági jogáról, mely dologi terhet (pl. a templom karbantartása) jelen-

¹⁰ BLF V. 707. a. 11. kötet 109-110. oldal

¹¹ Ugyanott 122-125. oldal

¹² Ugyanott 138-140. oldal

¹³ Ugyanott 149. oldal

¹⁴ BFL V. 707. c. 17. kisdoboz, október

tett. A döntés szerint „A nagytétényi birtok eladásával a báró Rudnyánszky család megszűnt kegyúr lenni, és a birtokra fektetett dologi terhet képező kegyúri jog az egykori báró Rudnyánszky – gróf Hugonnay birtok jelenlegi tulajdonosait terheli.” Ez hat tulajdonost jelentett, köztük a Lőwy gazdaságot, a Honvéd kincstárat és a Sertéshizlaldát.

A kegyuraság megszűnése után Shvoy Lajos megyéspüspök köszönő levelet írt a Rudnyánszky családnak:

„Hálával gondolva a nagytétényi templomot és plébániát alapító Rudnyánszky családra, melynek ősei a templomot és a plébániát felépítették, biztosítom a nagy-

lelkű család jelenlegi leszármazottait, báró Rudnyánszky Gyula és báró Rudnyánszky Imre önméltóságát, hogy a templom alatt levő családi kriptát továbbra is háborítatlanul használhatják. Nevezetesen hozzájárulok ahhoz, hogy a közigazgatás és rendőrség engedélyének megszerzése után a közös fülke nélküli kriptában elkorhadt koporsóban levő hamvakat közös koporsóban gyűjthessék össze, és esetleg téglával elkülönített fülkében helyezhessék el. Ugyancsak külön téglával elzárt fülkében helyezhessék a Hugonnay család oda helyezett halottait, és az így fennmaradó

részben családjuk tagjait temethessék mindaddig, míg a kriptá be nem telik.”¹⁵

A honvédelmi nevelés előiskolája volt az 1930-ban alakult Nagytétényi Mátyás Király Polgári Lövészegyesület. A céllövősport iránti érdeklődés felkeltése mellett fontos feladatának tekintette a tagok vallásos és hazafias nevelését. Az 59 taggal megalakult egyesület elnöke Marastoni László, ügyvezető elnöke pedig ifj. Höflinger András volt. Az 1936. évi alapszabályuk szerint már egyenruhát is viseltek (lövészkalap, lövészkabát, rangjelzés). Ekkor Mészáros Jenő lett a klub elnöke. A háború kitörése után, 1940-ben az egyesület kimondta megszűnését. Felszerelési tárgyait a katonai előképzés nagytétényi szervezétének, a Levente Egyesületnek ajándékozta.¹⁶

1940 végén már mindenki számára bizonyossá vált, hogy sokkal rosszabb életviszonyokra kell számítani a jövőben. Az élelmiszerek korlátozása mellett elrendelték, hogy az 1 szobás lakások számára legfeljebb 25 q, a 2 szobás lakások számára 37 q szenet lehet vásárolni. Tűzifából a szénmennyiség 1,7-szerese járt. A tüzelőhiány miatt azonban sokszor még az előírt mennyiséget sem tudták Nagytétény lakói beszerezni. A vármegye Közellátási Osztálya novemberben a község tűzifaellátásának biztosítására 250 tonna tűzifát utalt ki.

¹⁵ SzfvPL No. 4569/1. 080. és 3. 365. számú iratok

¹⁶ BFL IV. 1427. Nagytétényi Egyesületek alapszabályai, 18.

Szétosztásával öt helyi kereskedőt bíztak meg. A kiutalt tűzifából elsősorban a település közületi háztartása, az iskolák, üzemek szükségleteit kellett kielégíteni a hatóságilag megállapított áron.

Néhány érdekes adat 1940-ből, melyet a Fővárosi Közművek Tanácsának küldött az előjáróság: Mezőgazdasági célra használt terület a községben 2.750 hold volt. Az év végén 170 szőlősgazdát és 96 kereskedőt tartottak nyilván. A kereskedők közül 48 élelmiszerkereskedő volt, ruhát, cipőt, textilt 3 üzletben árultak. 22 vendéglős működött Nagytétényben és 3 kávé. 1 szövetkezeti bolt állt a lakosság rendelkezésére. A községi kiadások az év során 165.008 pengőt tettek ki. Ebből általános közigazgatásra 43.111 pengőt, közegészségügyre 14.632 pengőt, közoktatásügyre 23.069 pengőt, szegényügyre 9.260 pengőt fordítottak.

Az előjáróság a járási főszolgabíró utasítására felhívta a község keresztény kereskedőit és iparosait, hogy üzleteikben a „*Keresztény magyar üzlet*” feliratú táblát jól látható helyen függesszék ki.¹⁷

¹⁷ BFL V. 707. c. 17. kisdoboz, november-december

II. A NÉPSZÁMLÁLÁS ÉVÉNEK NAGYTÉTÉNYI ESEMÉNYEI (1941)

A Pesti Hírlap márciusi számában Neller Mátyás küldött tudósítást Berlinből „Közeleli eseményeket vár a német főváros” címmel. *„A birodalomnak az utóbbi hetek óta több embere áll fegyverben, mint a francia hadjárat megindulása előtt. A mozik ismét oktató filmeket vetítenek, amelyekben megmagyarázzák a nézőközönségnek, hogyan kell viselkedni magyarányú légitámadások esetén... Hitler vezér és kancellár legutolsó beszédében a március, április emlegette, emelt szóval kiáltotta a várakozó világnak: Jön a tavasz!”*¹⁸

Április 2-án a német csapatok Magyarországon átvonulva megtámadták Jugoszláviát. Másnap Teleki Pál miniszterelnök – mivel úgy érezte felelős a történetekért – öngyilkosságot követett el. Horthy Miklós kormányzó Bárdossy Lászlót nevezte ki miniszterelnökké. Április 11-én a magyar csapatok, német hozzájárulással, megszállták Muraközt, Muravidéket, a Baranyai-háromszöget és Bácskát. A visszacsatolást a honvédség fegyveres erővel hajtotta végre. Június 22-én Németország hadüzenet nélkül támadást indított a Szovjetunió ellen. 26-án ismeretlen felségjelű gépek bombázták Kassát, az esemény okot adott hazánkban a szovjetek elleni hadviselésre. Július 1-jén a Kárpát-csoport (gyorshadtest) 40.000 katonája átlépte a határt, hogy a Donyec folyóig hatoljon, s megszálló feladatokat hajtson végre. A hadba lépés után a magyar gazdaság legfontosabb feladata a hadsereg igényeinek kielégítése lett. A nemzeti jövedelem jelentős része a hadiparba áramlott. A hadszínterek még messze voltak, de a lakosság nagy része az életkörülmények romlása, a folyamatosan emelkedő árak és áruhiány miatt már megérezte a háborút. A fogyasztás korlátozása tovább bővült: szeptemberben bevezették a kenyér- és a lisztjegyet. Kenyérből napi 25 dkg, lisztből havi 2 kg volt a fejadag. Az év folyamán az országban betiltottak minden politikai jellegű gyűlést, s hatályba lépett az úgynevezett 3. zsidótörvény, mely „fajvédelmi” alapon megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságot.

Az árvíz sújtotta Dunatelepen 1940 tavaszán 35 ház dőlt össze. A károsultak részére a vasúti töltés által védett helyen 38 házhelyet jelölt ki a község, ahol már 26 ház felépült, s hamarosan még 10 házat adnak át. E beépülő és sűrűn lakott telep közvilágításának megoldásáról januárban döntést hozott a képviselő-testület. Azonban még ki

¹⁸ Pesti Hírlap, 1941. március 6.

sem heverte Nagytétény az 1940. évi árvíz pusztításait, 1941 elején ismét jeges ár fenyegette a községet. Télen rendkívül sok csapadék hullott. A hó fog-ságába került a település.

A rengeteg hónap valószínűleg csak a diákok örültek. A polgári iskola tanulói az iskola udvarán hatalmas egyiptomi szfinxet építettek hóból. Az előzetes tájékoztatás szerint a Duna vízszintjének rohamos emelkedésére lehetett számítani. Az árvízvédelmi teendők ellátására a képviselő-testület az eljáráság mellé Behumi Ferenc, Wahl Lajos és Feimer István képviselőket jelölte ki. Guth József vállalkozó Diósárokban a MÁV töltésben lévő átereszt folytatásaként a nagyméretű árokpartot látta el védő támfalakkal. A Duna utcai aluljáró elzárása csak mintegy 6 méter magas vízállásra volt alkalmas. Az előrejelzések szerinti 7,5 méteres ár miatt Felföldi Lajos ácsmester elzáró gerendákkal 1,5 méterrel magasította meg az elzárót.

A baj mégis bekövetkezett. A község északkeleti határában közel 100 ház került víz alá. A víztelenítés szivattyúk beállításával történt. Katonák is segítettek az árvízvédelmi munkát, akik éjjel-nappal együtt dolgoztak a hideg vízben, jég és kövek között az eljárásággal és a község lakóival.¹⁹

Angelus Béla az alispánhoz írt levelében a Dunatelepen élő lakosság helyzetét mutatta be:

*„Az elmúlt esztendőben a gyümölcsfáim nagy része kipusztult, ezen kívül az épületekben, a kőfalban, hajópadlóban, ruha- és ágyneműben 1.200 pengőt kitevő kárt szenvedtem, amiért 180 pengő kártalanítást kaptam. Még ki sem hevertem a múlt évi áradások okozta károk következményeit, január 25-én a Duna ismét kilépett medréből, és az úszó jégtáblákat a part menti úton 3-4 méter magasságig sodorta, úgyhogy az itt fekvő házak csak a jéghegyeken át közelíthetők meg...”*²⁰

A község másik végén, a Nagytétény-Déli pályaudvar vasútállomás környékén gazdálkodó 3 nagytétényi lakos is levélben fordult az alispánhoz: *„A tulajdonunkat képező és parasztföld dűlő néven elnevezett szántóföldjeinken már második éve nem tudunk körülbelül 200 kat. holdon sem szántani, sem vetni. Most újra víz alatt állnak földjeink, semmi remény nincs, hogy legalább tavasszal vethessünk. Ha az idén sem tudunk vetni, sem kenyerünk, sem állatainknak*

¹⁹ BFL V. 707. a. 12. kötet 87-92. oldal

²⁰ BFL V. 707. c. 18. kisdoboz, 1941. január 31.

takarmánya nem lesz...” A bajt – véleményük szerint – a vasútállomás előtti vízáteresztő cső hibája okozta. Arra kérték az alispánt, segítsen e súlyos gond megoldásában. A község elöljáróságának az alispánhoz írt tájékoztatója szerint a vízáteresztő cső átépítését az Államépítészeti Hivatal – mivel az út állami –már megoldotta. A panaszos gazdák földjeit pedig nem a hibás cső, hanem a talajvíz miatt lepte el az ár. *„A községben folyamatban lévő és az idén feltétlenül megvalósuló belvízrendezés után”* ez a probléma megoldódik.²¹ A település tulajdonát képező öt szivattyú az árvíz levonulása után még sokáig üzemben maradt. A házak között levő és szabad lefolyással nem rendelkező vizeket emelték át a Dunába. A főváros sokat segített Nagytéténynek az árvíz idején. A képviselő-testület ülésének jegyzőkönyve szerint Budapest *„nagyon nagy szolgálatot tett községünknek, mondhatjuk, ők mentettek meg a pusztulástól.”* A tavaszi árvíz, illetve belvíz okozta kárfelvételi listára 28 nagytétényi került, főleg dunatelepi, Petőfi utcai, Honvéd utcai, Batthyány utcai lakosok.²²

Egy április végi kormányrendelet értelmében, Nagytétényben egy hónap alatt csak 96 sertést lehetett levágni, a beszerzést pedig Pest megyére korlátozták. A község hentesei számára egyre nagyobb gondot jelentett a sertések beszerzése, s ez már a zsírellátást is veszélyeztette. Az elöljáróság bérhizlalást vállaló gazdát próbált keresni. A Sertéshizlalda felajánlotta, hogy a kényszervágásokból származó zsírt a községnek adja. Május elején már kapott is a település 500 kg zsírt, s a hentesek abban bíztak, hogy a sertéstelep a továbbiakban is segít enyhíteni a problémán. Az elöljáróság közben megállapodást kötött Vének Frigyes szilfamajori gazdával 300 db sertés hizlalására. Ez részben fedezte a község zsírellátását.²³ A főjegyzőnek február óta minden hónapban jelentenie kellett a járásnak a község sertés- és zsírkészletét. A szeptemberi jelentés szerint a hizlalda tulajdonában 355 kg zsír és 26.130 sertés volt. A településen pedig mindössze 6 tulajdonos tartott összesen 15 db sertést.²⁴

A háborús konjunktúrának köszönhetően a 40-es évek elején nőtt a termelés, a munkanélküliség jelentősen csökkent. Mészáros Jenő főjegyző az alispánhoz írt jelentésében megállapította, hogy *„Községünk területén az elmúlt esztendőben munkanélküliek nem voltak, miután a bevonulások következtében a helybeli gyárak az összes jelentkezőket munkaalkalmakhoz juttatták.”*²⁵ Német befolyás alá került a gazdaság, a hadiüzemnek nyilvánított vállalatok – ilyen volt a Hungária Gumigyár is – élére a honvédelmi miniszter katonai parancsnokokat állított. Mi jellemezte ezekben az években községünk nagyobb gyárait?

²¹ Ugyanott február-március

²² Ugyanott április 19., illetve BFL V. 707. a. 12. kötet 179-180. oldal

²³ BFL V. 707. a. 11. kötet 209-210. és 222-223. oldalak

²⁴ BFL 707. c. 18. kisdoboz, 1941. szeptember 7.

²⁵ Ugyanott 1941. január 23.

A Hungária Gumigyár a 30-as években gyorsan fejlődött. A hazai gumiipar fellendülése a vállalat teljesítményére is kedvezően hatott. 1940-ben már kb. 800-an dolgoztak a gyárban. A munkások fele nő volt. A férfiaknak 12-14 órát, a nőknek és a gyerekeknek 10 órát kellett dolgozni. 1941-ben a gyár hadi-

üzem lett, Szendrői Kovách Lajos ezredes vezetésével katonai parancsnokság költözött a gyárba. A világszerte keletkezett nyersanyaghiány, és az ezzel járó áremelkedés miatt a nyersanyagellátás gyakran akadozott, a termelés bizonytalanná vált. A létszámcsökkenést a munkaidő átmeneti leszállításával sem tudták elkerülni, 1941-re a munkáslétszám 471-re csökkent. A helyzeten a gumilábbelik gyártásának gumihulladékból történt bevezetése segített valamit. A temető hátsó részén, valamint a Gömbös Gyula utca és a Diósdai utca között elterülő telken a Hungária Gumigyár által kihordott, s ekkor már sok földdel és vízzel borított gumihulladékot rejtett a talaj. Egy 1941-ben hozott rendelet szerint a gumihulladék zárolt anyag lett. A vállalat az említett területen található hulladékgumira igényt tartott, mert annak kitermelésére az üzem fenntartása érdekében szükség volt. A község és a gumigyár megállapodást kötött, mely szerint az üzem két évre megkapta a területet évi 200 pengő bérösszegért. A gyár a kitermeléssel a település lakosságát juttatta munkához, ezzel is csökkentve a munkanélküliséget. A vállalat a Németországból érkező gumihulladékot is feldolgozta. 1941. december 28-án délben a gyárepület közvetlen tőszomszédságában, az udvaron felhalmozott nagy mennyiségű gumihulladék meggyulladt. A kár körülbelül 50.000 pengő volt. A budafoki, a budapesti és a nagytétényi tűzoltóság vett részt az oltásban.

A háború végén a németek a katonai parancsnokság segítségével a gépeket és a berendezéseket el akarták szállítani, a dolgozók ellenállása és a szovjet hadsereg gyors előrenyomulása azonban ezt megakadályozta. A harcok után hamar megindult a munka. A gyár folytatta a háború előtt megkezdett közszükségleti gumicikkek termelését. Az üzem irányítása a megalakult Üzemi Bizottság, s az addigi igazgató kezében összpontosult. Dr. Sólyom-Barna Zoltán, korának elismert gumiipari szakembere, 1923 és 1949 között volt a gyár igazgatója. A Hungária Gumigyárat 1948-ban államosították, neve Nagytétényi Gumigyár lett.²⁶

²⁶ BFL V. 707. a. 11. kötet 213-214. oldal és 707. c. 21. kisdoboz 2.319. sz. irat
Zoltán Gábor: Sétapálcától a műanyag habig – A Pannonplast Gumiipari Vállalat története. Budapest, Pannonplast, 1989. 41-42. oldal

A Nagytétényi Sertészhizlaldán a 40-es évek elejéig egyre kevesebb sertést hizlaltak. 1940-ben 168.000 pengő volt a vállalat vesztesége, melyet csak növelt a nagy tavaszi árvíz, amikor több mint 2.000 sertés fulladt a vízbe. Ezután lassan fejlődött a hizlalda. 1943-ban már 234.000 pengő nyeresége volt. Öt épületből álló munkáslakótelep építését kezdték el, melyből kettő az év során el is készült.

A Vadásztöltény- Gyutacs és Fémárugárban gyutacsot, pirotechnikai eszközöket, vegyi cikkeket stb. gyártottak. 1940. október 9-én nagy tüzeset történt. Megsemmisült egy műhely és raktár, 16.000 pengő értékben. Ezen kívül gyári felszerelésekben és árukészletben kb. 124.000 pengő kár keletkezett. A tűz során 17 alkalmazott is megsérült. A gyári, a budafoki és a diósi tűzoltók 1,5 óra alatt fékezték meg a lángokat.²⁷ 1944-ben egy hatalmas robbanás történt a gyárban, mely nagy körzetben érezte hatását. A munkások a háború végén nem engedték nyugatra szállítani a berendezéseket. A legfontosabb gépeket a diósárok és a törökbálinti pincékben rejtették el.

A világháború idején a Metallochemia hadi jelentősége csekély volt. A gyár termelését a visszatért országárszerekből érkező hulladék anyagok, és az ugyancsak visszacsatolt Nagybánya környéki ércbányák biztosították. 1941. december 29-én a Metallochemia beolvadt a Hungária Műtrágya, Kénsav és Vegyipari Rt.-be. A beolvadást a királyi törvényszék 1942. február 4-én helybenhagyta. 1944 nyarán a gyár kemencéiben olvasztották be a templomokból leszerelt harangokat. (Erről érdekes történet olvasható a VII. fejezetben.) A háború végén a gyár berendezéseit nem szállították el, s a bombatámadások sem okoztak komolyabb károkat.²⁸

A katonai előképzés legfontosabb színtere hazánkban a leveunteintzmény volt. A kormányzó 1941 nyarán „Legfelsőbb elhatározást” adott ki, mely az ifjúság katonás szellemű nevelésének és a testnevelésnek az erősítését tűzte ki célul.

A nagytétényi képviselő-testület is bekapcsolódott e munkába, s a község leveunte bizottságába öt évre tagokat delegált: Erdélyi Gábort, Wahl Lajost és Lindmajer Lipótot. A község háza folyamatban lévő tatarozása során pedig egy népmozgalmi és leveunte nyilvántartás szobát alakítottak ki.²⁹

²⁷ BFL V. 707. c. 21. kisdoboz 2.319. sz. irat

²⁸ BFL V. 707. c. 20. kisdoboz 1. 305. sz. irat
Tétény-Promontor 288-289. oldal

²⁹ BLF V. 707. a. 11. kötet 213. és 218. oldal

A népiskolában levontekiképzés iskolai keretek között ekkor még nem folyt, azonban a megye királyi tanfelügyelője arra hívta fel a pedagógusok figyelmét, hogy „a lelki nevelésnél a katonai előképzés szempontjából arra törekedjék a tan-
személyzet, hogy a gyermeki lélekben a hazaszeretet, a hagyományos magyar vitézség, áldozatkészség, összetartás, s az ezekben felépülő katonás szellem verjen gyökeret.” Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter februári rendelete alapján a község iskolája köteles volt az iskola helyiségeit, udvarát, valamint a testnevelés céljára szolgáló eszközöket a Levente Egyesület számára levontekiképzés céljára biztosítani. Júniusban egy rendelet pedig már előírta, hogy a népiskola

„felső tagozatába járó, VII. és VIII. osztályos iskolakötelesek levontekiképzésre kötelezendők.” A kiképzéseket a tanítási órán kívül, a délutáni órákban tartották.³⁰

A katolikus egyházközség keretein belül 1929-ben alakult meg a 803. számú Nagyboldogasszony Cserkészcsapat, mely a 30-as és a 40-es években aktívan kapcsolódott Nagytétény közösségi és kulturális életébe. Műsoros estjeik, bemutatót színdarabjaik, teaestjeik sok örömet szereztek a lakosságnak. A fiúk – vallási felekezetüktől függetlenül – 12 éves korukban jelentkezhetek cserkésznek, s akik a tíz cserkésztvényt elfogadták, fogadalomtételük után 16 éves korukig lehetnek a csapat tagjai. A 12 évnél fiatalabbak kiscserkészként, farkaskölyökként, a 16 éven felüliek pedig roverként, majd öregcserkészként dolgozhattak tovább a csapatban. A nagytétényi cserkészcsapat első parancsnoka Skrobanek Ferenc volt, aki a megalakulás után nem sokkal átadta tisztségét Pentz József elemi iskolai tanítónak. Az ő vezetése, irányítása alatt a cserkészcsapat sokféle tevékenységre ösztönözte tagjait: olvasásra, művelődésre, ügyességi próbákra, túrákra, táborozásokra. A cserkészpróbák teljesítése igénybe vette állóképességüket, ötletességüket, és jellemüket is alakította.

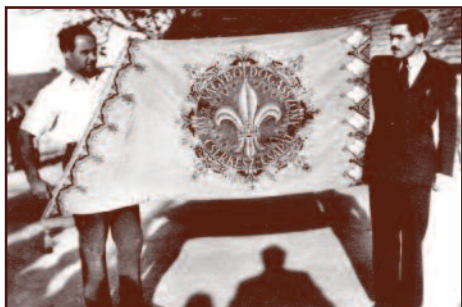
A csapat fennállásának 10. évfordulóján csapatzászló avatására készültek. A zászló tervezője Légrády Sándor grafikusművész volt. Az igényes tervezés és kivitelezés nem volt olcsó. Szüreti multságokat, színelőadásokat tartottak, s a bevételeket a zászló költségeire, és a szegény sorsú kiscserkészek táboroztatására fordították. A község iparosai, kereskedői, a gyárak, egyesületek támogatásával 1941-re együtt volt a pénz, elkészült a zászló. Június 1-jén, pünkösöd va-

³⁰ BFL. VIII. 482. a. 194., 20. és 9. számú iratok

sárnapján tartották a zászlószentelési ünnepélyt. Délelőtt 10 órakor a templomtéren tartott tábori szentmise után Markó Gyula plébános felszentelte a zászlót, majd elhelyezték rajta a zászlószögeket. A zászlóanya Dr. Bálint Béláné volt. Délután került sor a Hősök Emlékművének megkoszorúzására, amit ünnepélyes fogadalomtétel és apródatatás

követett. A programot cserkészműsor és a Levente zenekar fellépése tette még színesebbé. A képen látható csapatzászlóra az öregcserkészek így emlékeztek: „Csodálatosan ragyogó-szép művészi alkotással tette gazdagabbá életünket.” A zászló baloldalán Tafferter Károly, a jobb oldalon Almási Béla öregcserkészek láthatók.

A negyvenes években a cserkészek a község minden jelentős ünnepén (március 15., Hősök Napja, húsvéti feltámadási körmenet stb.) zászlójukkal együtt vettek részt. 1944-ben a csapat parancsnokát, Pentz Józsefet behívták katonának. A frontra került, ahonnan nem tért haza. A cserkészek hősi halottként őrzik emlékét. 1944-ben már az

öregcserkészek többsége is katona volt. Perjés Béla, a plébánia fiatal káplánja fogta össze és irányította a csapat életét. Még a háború utolsó évében is megszervezte a nagytábort. A hátszág védelmében is részt vettek a cserkészek. Gyújtóbomba-figyelő szolgálatot tartottak a község déli határában. A gabonátáblák mellett sátrakat vertek, s éjjeli-nappali szolgálatot tartottak. Szükség esetén felvették volna a kapcsolatot az előljárással. Erre szerencséjére nem volt szükség.³¹

1941-ben az elemi iskola tatarozása, annak rossz állapota miatt, már nem tűrt halasztást. A képviselő-testület elrendelte a tatarozás megkezdését. A rendkívüli időkre való tekintettel azonban csak a munkák egy részének elvégzését engedélyezték. A kivitelezésre Foidl Elemér kapott megbízást. Ugyancsak ő kapta meg az 1940-ben elfogadott járda (a Nagytétény-Diósd vasútállomáshoz vezető úton), és a községháza udvarán létesítendő fészker munkáját is.³²

³¹ Endrődi Ferenc írása alapján

³² BFL V. 707. a. 11. kötet 198. és 200-201. oldal

Áprilisban szakfelügyelői látogatás volt a község iparos-tanonciskolájában, mely az elemi iskola épületében működött. A látogatásról készült jegyzőkönyv megállapította, hogy a természettan, vegytan és rajz tantárgyak felszerelése *„gyenge, ami van is, az igazgató érdeme, mert ő és tanoncai készítik.”* A tanszereket évi 5 pengőért kapták meg a tanoncok. Az oktató személyzet két pedagógusból állt: Zavagyák Cirill tanította az összes osztályban (I-III.) a közismereti tantárgyakat. A természettan és vegytan tantárgyakat a II. és III.-ban, valamint a rajzot az összes osztályban az igazgató, Barotányi Ferenc tanította, aki *„igen jó pedagógus, és tanítványai úgy az elméleti, mint a rajz tantárgyakból igen szép eredményt tanúsítottak.”* A jegyzőkönyv szerint a tanonclétszám kevés és főleg géplakatosokból állt, *„akiknek létszáma a hadiüzemekre megerősített műhelyek munkáslétszámától függ.”*³³

A tanonciskolán kívül az elemi iskola épületében működött a római katolikus iskola három osztálya, és ott tartották foglalkozásaikat a leventék is. A Baross Gábor telepi elemi iskola igazgatója levélben kérte a községtől az épület bővítését és tatarozási munkák elvégzését. A képviselő-testület az iskola bővítéséről fedezet hiányában nem tudott gondoskodni, de a legsürgősebb kőműves, lakatos és asztalos munkák elvégzésére 2.850 pengőt biztosított. Utasította az elöljáróságot a kivitelezés megvalósítására. A hatodik éve működő polgári iskola részére 3.000 pengőt szavaztak meg, melyet házbérre, berendezési és felszerelési tárgyakra fordíthatott az intézmény.³⁴ Az állami népiskola épületében működött a csonka (I-III. osztály) római katolikus iskola. A katolikus iskolában három férfi pedagógus tanított, az állami iskolában csak női tanerők. A nyolcosztályos népiskola kiépítése kapcsán a község főjegyzője arra kérte a megye tanfelügyelőjét és a székesfehérvári püspököt, hogy a katolikus iskola férfi nevelői az állami iskola felső tagozatos fiú osztályait taníthassák, s onnan három tanítónő oktathassa a katolikus iskola osztályait. A megyei tanügyi tanácsos indokoltnak és elfogadhatónak tartotta a kérést, a székesfehérvári püspök viszont nem. Azt javasolta, hogy a minisztérium nők helyébe férfiakat nevezzen ki az állami iskolába.³⁵

Az idei tanévben sem csökkent a hiányzások száma az iskolákban. Egy miniszteri rendelet feljogosította a tanítót arra, hogy az időjárási viszonyok miatt

³³ BFL 707. c. 18. kisdoboz, 1941. szeptember 14.

³⁴ BFL V. 707. a. 11. kötet 244. és 251. oldal

³⁵ BFL V. 707. c. 20. kisdoboz, 1941. október

mulasztó gyerekek mulasztását igazolja. A rendelet kimondta, hogy a tanító „*fegyelmi felelősség terhe mellett köteles meggyőződni arról, hogy a gyermek mulasztásának valóban a ruha, illetve a lábbeli hiánya az oka.*”³⁶

A lakosság az országban és Nagytétényben is az egyre növekvő megélhetési problémákon, az árdráguláson és az áruhiányon keresztül érezte meg a háborút. A jegyrendszer bevezetése után gyakran lehetett sorokat látni az élelmiszerboltok előtt. Édesanyám mesélte egyszer: „*Ha egy bolt előtt sort láttunk, beálltunk, mert a sor azt jelentette, hogy a boltba valamilyen élelmiszer érkezett. Nem számított, hogy mit árusítottak. Mindent megvettünk, amit lehetett, mert mindenből hiányunk volt.*” A bérek is emelkedtek az év során, azonban a magasabb fizetések nem követték az árdrágulást. Nagytétényben egy szobakonyhás lakás havi bére 30-40 pengő volt. A község alkalmazottai 50 pengőt kerestek havonta. Megélhetésre mindössze 10-20 pengő maradt. A pengő a második világháború kezdetéig értékálló pénznek számított. A háború alatt azonban jelentős infláció alakult ki. 1940 és 1944 között a létfenntartási költségek évről évre emelkedtek. Különösen a magas élelmiszerárak érintették súlyosan a lakosságot. A rendkívüli körülményekre és a megnövekedett munkára hivatkozva a képviselő-testület a község tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak megemelte a bérét és jutalmát is biztosított számukra. A lakosság élelmiszer-fogyasztásának korlátozása érdekében 1940-ben bevezetett jegyrendszer tovább bővült. A cukor és zsír után 1941 szeptemberétől a kenyeret és a lisztet is csak jegyre lehetett megvásárolni. Bevezették a vásárlási könyvet, minden megvásárolt fogyasztási cikket ebben kellett vezetni. A község a megnövekedett adminisztrációs feladatok miatt élelmezési kisegítőket alkalmazott. Az ő feladatuk lett a vásárlási könyvek megírása és szétosztása, a bevezetett kenyérjegyek lebélyegzése és szétosztása.³⁷

Tavasztól a lisztet és a cukrot a községben csak a járás által kijelölt kereskedők árusíthatták, cukor- és lisztkészletekhez is csak ők jutottak. Kiválasztásuknál a „*kizárólag tiszta keresztény származású, rokoni és anyagi érdekelt-ségű, megbízható kereskedő*” jöhetett számításba. Munkavállalásnál is egyre fontosabb szempont lett a keresztény származás. Egy nagytétényi lakos Százhalombattán mozit kívánt üzemeltetni. A belügyminiszter rendelete szerint keresztény származásának igazolásához már csatolnia kellett saját, valamint szülei és nagyszülei születési anyakönyvi kivonatát, illetve keresztlevelét.³⁸

Egy közellátással kapcsolatos főszolgabírói rendeletet dobolás útján ismertették a lakossággal: „*Mindnyájunk előtt ismeretese azok a nehézségek, melyek különösen a zsír és lábbeli ellátás terén mutatkoznak. Egyes községekben za-*

³⁶ BFL VIII. 482. a. 150. számú irat

³⁷ BFL V. 707. a. 11. kötet 269., 248-250. és 303. oldal

³⁸ BFL V. 707. c. 19. kisdoboz, 1941. április 28. és augusztus 11.

*vargásszerű megmozdulások voltak. Az erőszakos fellépés azonban teljesen céltalan. Az erőszakos fellépők ezentúl nem számíthatnak semmiféle kedvezményes ellátásban...*³⁹

A szegényház három gondozottja panasszal fordult az országgyűlési képviselőhöz, mert sérelmezték, hogy a hálólhelyiségek nedvesek, étkezésük hiányos, fűtőanyagot nem kapnak. A község főjegyzője a képviselőhöz írt válaszában kijelentette, *„hogy a szegényház gondozottjai a mai viszonyokhoz képest kifogástalanul vannak ellátva. Nem csak a jelzett ház, hanem Nagytétény községnek 95%-a hasonlóan nedves...”*⁴⁰

A tavaszi nagy árvíz okozta károk elhárítása után a község árvízvédelmi és vízrendezési munkába fogott. A megvalósításhoz szükséges pénz nem állt rendelkezésükre, ezért a Metallochemia gyárral 50.000, a Vadásztöltény gyárral 40.000 pengő kölcsön felvételéről tárgyaltak, melyet a településnek öt év alatt kellett visszafizetnie. Az eltervezett munkák: *„Átemelő építése a Vasút utcánál és a Terrachemiánál, vasúti és országúti átereszt létesítése, és a Gyár utca lecsatornázása. A pénz csak akkor veendő fel, ha már tényleg szükség van rá.”* A munkák egy része 1942 őszére – a kölcsön felvétele nélkül – elkészült. A községi kislakásokban élők az év végén már 1.500 pengő lakbérrel tartoztak a hivatalnak. Az előljáróság azt javasolta, hogy aki novemberig nem rendezi tartozását, annak a község mondja fel lakását. Wahl Lajos a katonai szolgálatot teljesítőkkel szemben méltányos eljárást javasolt: *„Minden megkezdett havi katonai szolgálat után két hónap lakbért töröljön el a község a lakbérhátralékból. Ez méltányos, mert ha valaki hazáját szolgálja, és keresettel nem rendelkezik, a tartozását nem törlesztheti.”* A képviselő-testület az indítványt elfogadta.⁴¹

Az 1937-ben megalakult Légoltalmi Liga a légoltalom civil társadalmi szervezeteként működött. Fő feladata a lakosság légvédelmi felkészítése és a hatósági feladatok támogatása volt. Tevékenysége a világháború kitörése után fokozódott. Szervezték az emberek önvédelmi felkészítését, kiképzését (óvóhelyek kialakításának módjai, gázvédelem, elsötétítés stb.). Hazánkban az első légvédelmi készültséget 1941. április 6-án rendelték el, amikor Németország magyar területeken áthaladva lerohanta Jugoszláviát. Június 22-én ismét elrendelték a légiriadót, a németek ekkor támadták meg a Szovjetuniót. A képviselő-testület a Légoltalmi Liga nagytétényi csoportjának tevékenységét *„áldásosnak”* ítélte, ezért a rendkívüli körülményekre való tekintettel 600 pengő segínyt biztosítottak számukra.⁴² Bonyhádi Kálmán, a Légoltalmi Liga elnöke áprilisban felhívta a házórség csoport-parancsnokok figyelmét, ellenőrizték, hogy a lakók kiürítették-e a padlásokat. Gondoskodjanak arról, hogy az első-

³⁹ BFL V. 707. c. 20. kisdoboz 8.896. számú irat

⁴⁰ BFL V. 707. c. 18. kisdoboz, 1941. március

⁴¹ BFL V. 707. a. 11. kötet 252-261., 291. és 391. oldal

⁴² Ugyanott 236. oldal

tétítés a legpontosabban legyen végrehajtva. Szólítsák fel a lakosságot a légvédelmi készülségre vonatkozó hirdetményben foglaltak maradéktalan betartására.⁴³

Májusban az országban megkezdődött az 1920-ban született férfiak sorozása. Nagytétényben május 20-án 30 főt, május 21-én 118 főt soroztak be a főszolgabíró által kiadott terv szerint. A sorozáson megjelent fiatalemberek sorozási bizonyítványt kaptak, mely egészségi alkalmasságukat is tartalmazta. Az ősz folyamán rendkívüli sorozásra is sor került a községben.⁴⁴

Az elöljáróság felmérése szerint településünkön az 1940-es évek első felében több mint 20 civil szervezet, egyesület működött. (Ezek listája a függékben található.) Közülük az egyik legrégebben, 1909-ben megalakult civil szervezet, a Baross Gábor telepi Polgári Kör tevékenységét mutatjuk be részletesebben, hiszen e nagy múltú kör története mindig összefonódott a telep életével, eseményeivel. A Polgári Kör célja a telep lakosainak a helyi közügyek iránti érdeklődésének felkeltése, a polgárság egymás közötti érintkezésének megkönnyítése, és a közművelődés elősegítése volt. Komoly szerepet vállalt Baross Gábor telep fejlesztésében. Nagy Ferenc, Csitek József, Kulcsár és Mogyórossy elnökök lelkes munkája alapozta meg a mai Polgári Kör tevékenységét. A kör megalakulásakor sokat fáradozott a telep iskolaügyének megoldása érdekében. Mivel az 1910-es években iskolaépülettel még nem rendelkezett Baross Gábor telep, a kör a XIII. utca sarkán helyiséget bérelt, iskolapadokat és felszereléseket vásárolt, sőt a tanító (Richter József) fizetésének egy részét is vállalta.

Az első világháború után a IV. utca 12. szám alatt, a képen látható épületben működött az iskola 1925-ig. A telep fejlődésével együtt járt az iskoláskorú gyerekek számának növekedése is. Nagytétény képviselő-testületének döntése alapján megépült a mai iskola két tantermes elődje az Apponyi út 66. szám alatt. Itt indult meg a tanítás Zavagyák Círil és Tessely Károlyné tanítókkal.

Az épület rövid idő alatt szűknek bizonyult, s az elöljáróság 1935-ben 3 tantermes bővítést határozott el. Az építkezés elhúzódott, közben a tanulólétszám tovább nőtt, így 1937-ben már 5 tanterem átadására került sor. Az iskola szép

⁴³ BFL V. 707. c. 19. kisdoboz, 1941. április 7.

⁴⁴ Ugyanott 1941. május

és kényelmes padokkal is gazdagodott, könyvtárszoba is létesült. Két tanterem közé szétnyitható fal került, melyeket különböző rendezvények tartására lehetett használni. A negyvenes években az iskola ismét szűk lett. Már több mint 500 tanuló járt az intézménybe, melynek igazgatói ezekben az években Kántor Imre, Pusztay János és Veréb Lajos voltak.⁴⁵

A Polgári Kör Baross Gábor telep kulturális életében is fontos szerepet töltött be. Programjaik helyszíne először a XIII. utca sarkán állt kaszinó, majd a 30-as évektől a IX. utcában lévő Páll-féle vendéglő volt. Népszerűségnek örvendett Barosson és a környező településeken a telep dalköre, mely éveken keresztül tartott hangversenyeket és számos díjat is nyert. Sikeresek voltak a kör műsoros estjei, teadélutánjai. Tessely Károly a „Nagytétényi Ujság” alapítója és szerkesztője a 30-as években operettek bemutatásával és a helybeli visszasságokat megörökítő darabok írásával és rendezésével vált népszerűvé. Halála után (1938) Detre Károly vállalta a betanítást és rendezést. Az ő nevéhez is sok siker fűződik.⁴⁶

Az 1930-as évek közepén már 80 taggal működött a Polgári Kör, s elnöke vitéz Pusztay János volt. A kör 25 éves jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen Bessenyei Sándor ünnepi beszédében visszaemlékezett azokra *„a rossz időkre, amikor a rossz utak miatt a jelmezbálra olyan sárosan érkeztek meg a barossiak, hogy a jelmezek nem voltak felismerhetők. Nem volt itt sem víz, sem út, sem világítás, s ezért volt elsősorban szükség egy dolgozó, nem pedig politizáló Polgári Körre. S a kör ma sem szűnik meg munkálkodni.”* A Nagytétényi Polgári Kör jókívánságait Oberhuber Alfréd alelnök tolmácsolta a résztvevőknek.⁴⁷

A kör a következő években is a telep fejlesztésén munkálkodott. Volt tennivalójuk bőven. A IV. utca feletti terület vízvezetékének kiépítése a második világháború idején történt. A német katonai vezetés a boros- és gombapincékhez vezette ki a gerinchálózatot. A bombabiztos pincék ekkor hadicélt szolgáltak. E vízvezeték-rendszerre épülve jött létre a Nagytétényi Víz társulás. 1944-ben, az ostrom idején komoly kár nem keletkezett Baross Gábor telepen. December 8-án egy bomba okozott kárt a Spiller-féle házban, 12-én pedig két gránát csapódott be két felső telepi házba. Az egyik gránát nem robbant fel, a másik csak minimális kárt okozott. A Vörös Hadsereg december 24-én vonult át a telepen. A háború után, a belügyminiszter rendelete alapján a Polgári Kört 1947-ben feloszlatták.

A Baross Gábor telepi lakosok életében fontos szerepet töltött be a katolikus egyház, s fontosnak tartották, hogy a telepnek saját temploma legyen. Az 1926-os esztendő a telep egyházi életében meghatározó volt. Ekkor alakult meg a

⁴⁵ Dr. Párkányi Ferenc Tétény monográfiája (kézirat)
Baross Gábor telep és egyházközösségének története, Budapest, 1958. 122-128. oldal

⁴⁶ Idézett mű 129-131. oldal

⁴⁷ Nagytétényi Ujság II. évfolyam (1934) 15. szám 4. oldal

Templomépítő Egyesület, melynek első elnöke Halmos Gusztáv, főtitkára Berecz Károly volt. Ebben az évben, májusban tartották a kétosztályos elemi iskola egyik termében az első szentmisét, mely ettől kezdve rendszeressé vált itt. 1927-ben gyűjtés és szórakoztató programok (vidám estek, levették táncmulatsága) bevételéből „megszületett” az első harang, melyet az iskola előtt állítottak fel.

Az egyesület és a hívek éveken át készültek a templom építésére. Az anyagiak előteremtésére összefogott az egész telep. Műsoros estek, hangversenyek, adományok, téglajegyek bevételei mind az építés költségeit szolgálták. A nagyobb adakozók közé tartozott Vass József népjóléti miniszter, Pest-vármegye és Nagytétény község is. 1933. május 5-én megtörtént az alapkőletétel, s szeptember elejére befejeződött a templomépítés első üteme. Szeptember 3-án Shvoy Lajos megyéspüspök felszentelte az Irsy László építésszámárnök által tervezett Jézus Szíve templomot.

1935-ben megalakult az Oltáregyesület, melynek igazgatója Bizzer Pál lelkész, elnökñje özv. Imre Lajosné (ő adományozta az oltárt) volt. Hitbuzgalmi, kulturális és karitatív munkát végeztek, s a templombelső felszereléséről gondoskodtak. 1938 őszén az egyházközség házat vásárolt az Apponyi úton. Eredetileg plébániának szánták, de 1940-ben kultúrházzá alakították át, mely 200-300 személyt tudott befogadni. 1942 tavaszán a kultúrház részére italmérési engedélyt szereztek be. Az italmérés – bár erkölcsi sikere nem volt – jól jövedelmezett, s a templombővítés ügyét előbbre vitte.

1942-ben egy keskenyfilm-vetítő gépet is beszereztek, mely 1947-ig működött. A kultúrházban tartott műkedvelő előadások, táncestek, teaestek bevételeit is a templom bővítésére használták fel. 1943-ban az egyházközség özv. Imre Lajosné baracktermelőtől 2.400 négyszögöl gyümölcsöst örökölt. E hagyatékából vásárolták meg 1948-ban az Apponyi út 62. szám alatti

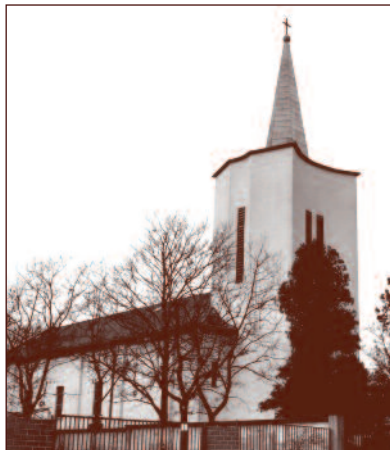
villát. Itt alakították ki a plébániát.⁴⁸ A templomnagobbítás és a templomtorony megépítésének tervei 1944-re részben el is készültek, de az ostrom alatt megsemmisültek. 1944 decemberében több nagymise elmaradt, vagy megszakadt a légitámadások miatt. A Vörös Hadsereg bevonulása utáni hetekben nem a templomban, hanem az egyik pincében tartották a miséket. Még házasságkötés is történt a Hasek-féle pincében.

1946 augusztusáig a nagy infláció miatt pénzgyűjtés nem volt. Az 1945 előtt összegyűlt adomány értékét igyekeztek megőrizni. 1947 nyarán villámcsapás érte a sekrestye felőli templomrészt, ennek kijavítását is meg kellett oldani. Az anyagi eszközök előteremtése érdekében meghirdették a „Kérünk és adunk” akciót, amelynek nagy sikere volt. Az akció keretében összegyűlt tárgyakat kiállították, és 1948. június 13-án kisorsolták.⁴⁹

Az egyházközség felkérésére 1947-ben dr. Kismarty Lechner Jenő műépítész készített terveket, melyeket a püspöki hivatal jóváhagyott. *„Ebben a tervben a neobaro-
k stíl összhangba került a modern
építészeti stílussal. A hajó 4 méterrel meg-
hosszabbodik, új kórossal, ez alá torony
épül, bejárati csarnokkal, új szentély, két
mellékoltár-fülke és nagyobb sekrestye.”* 1948-ban a tervből elkészült a hajóhosszabbítás, a tető bekötése a régi építményhez és toronyhoz, valamint a toronyfal.⁵⁰

A Baross Gábor telepi lelkész 1948. december 5-én önálló plébánia lett. A megyéspüspök e napon iktatta hivatalába Magdics Imre plébánost, addigi lelkészt.⁵¹ A további munkák elhúzódása miatt a meghosszabbított Jézus Szíve templom felszentelésére 1958. szeptember 23-án került sor.

A Nagytétényi Polgári Kör 1911-ben jött létre a közművelődés előmozdítása, a társadalmi szellem fejlesztése, szórakoztatás és társas összejövetelek szervezése céljából. A kör elnöke Gadácsy István, titkára Knapp István volt. A 20-as években már részt vettek a község kulturális mozgalmában és könyvtárat működtettek. Ekkor már Fáy Ignác a 140 tagot tömörítő kör elnöke, a titkár pedig Pencz Ferenc. 1928-tól tovább bővültek a programok: bálók, jelmezes táncestek, hazafias ünnepélyek, szegény gyerekek megsegítése stb.

⁴⁸ Canonica visitatio 1948, 3-5. oldal

⁴⁹ Párkányi idézett mű 205-208. oldal

⁵⁰ Canonica visitatio 1948, 6. oldal

⁵¹ Párkányi idézett mű 208. oldal

A harmincas évek közepén már 172 taggal működött a kör, melynek 1935-től dr. Fazekas Alajos lett az elnöke. Az alelnöki feladatokat Oberhuber Alfréd és Kutassy Gyula református lelkész látta el. A kör szalonzenekarral rendelkezett, mely nagy sikerrel szerepelt a község különböző rendezvényein. A tagok állandó találkozóhelye az Illés-vendéglőben volt, de a Halászcseréjében

is szerveztek programokat. 1938-ban tisztújító gyűlésen Markó Gyula községi plébánost választották meg elnöknek. Ügyvezető alelnök Oberhuber Alfréd lett. A negyvenes években elsősorban bálók, különböző szórakoztató rendezvények szervezésével kapcsolódtak be a település életébe. 1946-ban egy belügyminiszteri rendelet a Polgári Kört feloszlatta.⁵²

A zsidók közéleti szereplésének korlátozásával kapcsolatban a belügyminiszter 1941 szeptemberében a zsidók választójogáról és képviselő-testületi tagságáról kért jelentést a településektől. Nagytétényben a 2. zsidótörvény hatályba lépése előtt 1.909 lakosnak volt képviselő-testületi tagválasztó joga. Közülük 35 zsidónak szűnt meg a választójoga. A 34 képviselővel működő testületben 5 zsidó volt. Kettőnek a tagsága választás címén származott, s a jelentés idején fennállt. Három tagsága pedig a legtöbb adót fizetés címén származott, de megszűnt. Egy másik, az alispánnak készült jelentés szerint a község körzetében mezőgazdasági ingatlan zsidóbérlő kezén nem volt, s a törvény hatályba lépése óta ilyen ingatlan zsidóbérlő kezére nem került.⁵³

A község filmszínháza, az Apolló Mozgó a háborús években is a legújabb filmekkel várta a település lakosságát. A mozi jegyárai 1941-ben 20 fillértől (III. hely) 90 fillérig (páholy) terjedtek. A kedvezményes jegyeket 20 fillértől 70 fillérig lehetett megvenni. Szerdán és csütörtökön egy jeggyel ketten nézheték meg a műsort, kivéve a magyar filmeket.⁵⁴

Az 1941. évi népszámlálás a kisebbségpolitika szempontjából mérföldkő volt Magyarországon. Az addigi népszámlálások alkalmával csak az anyanyelvre, illetve az egyéb nyelvismeretre kérdeztek rá, 1941-ben már az egyének nemzetiségi hovatartozását is tudakolták. Ennek a kérdésnek 1945 után, a kitelepítésekkel kapcsolatban lett szerepe.

A népszámlálási adatok szerint 1941-ben Nagytétényben 9.836-an éltek, 4.747 férfi és 5.089 nő. 1930-hoz viszonyítva a gyarapodás 2.676 főt jelentett.

⁵² BFL IV. 1427. Peremkerületi egyesületek alapszabályai, Nagytétény 2. és 3.

⁵³ BFL V. 707. c. 20. kisdoboz 6.027. számú irat

⁵⁴ Ugyanott 8.681. számú irat

A népesség 25,3%-a 15 éven aluli és 9,4%-a 60 éven felüli volt. A lakosság családi állapotát tekintve 4.382 fő volt hajadon vagy nőtlen. 700 özvegy élt a községben, és 1 törvényesen elvált személy. A lakosság anyanyelv szerinti megoszlását, magyarul tudását tekintve 9.380-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek és 383-an német anyanyelvűnek. A község lakói közül 9.706 fő magyarnak, 92 fő pedig német nemzetiségűnek vallotta magát. A vallási megoszlást tekintve a településen élők 82%-a katolikus, 12,5%-a református, 2,8%-a evangélikus és 1,5%-a (150 fő) izraelita vallású volt. Az iskolai végzettség adatai szerint az elemi iskola négy osztályát 2.166, hat osztályát 3.705, nyolc osztályát 106 fő, a középiskola négy osztályát 961, hat osztályát 71, nyolc osztályát 213 fő végezte el. 72 személynek volt a községben főiskolai végzettsége. A lakosság foglalkozását tekintve a népesség 46,1%-a volt kereső és 53,9%-a eltartott. Az ipari foglalkozásúak aránya pedig 57,7%-ot tett ki. Az elmúlt évtizedben 671 új lakás épült Nagytétényben. A lakások száma összesen 2.840, melyek zöme 1 szobás volt (2.092). 1941-ben a házak felében volt villanyvilágítás és 888 rádiókészülékkel rendelkeztek a családok.⁵⁵

Egy májusi statisztika szerint 2.802 család élt a községben. Az iskolaköteles gyerekek száma 880 volt, a leventeköteles ifjaké pedig 980 fő. A sorozáson részt vett katonakötelesek 85%-a kapott alkalmas minősítést.⁵⁶

⁵⁵ Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez (1731-1950). Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2004. 330-359. oldal

⁵⁶ BFL V. 707. c. 21. kisdoboz 2.727. számú irat

III. ROMLÓ ÉLETKÖRÜLMÉNYEK ÉS BEVONULÓ KATONÁK ÉVE (1942)

1942. március 9-én Kállay Miklós lett hazánk miniszterelnöke, aki ősztől titkos tárgyalásokat kezdeményezett az angolszász szövetségesekkel. Április 11-én – német követelésre – kezdték meg a 2. magyar hadsereg kiszállítását a keleti frontra, ahol júliusban foglalták el állásaikat a Don folyónál. Április végén rendeletileg 20-30%-kal korlátozták a lakások részére vásárolható tüzelőanyagok mennyiségét és a fűtést. Az év során törvénybe foglalták, hogy zsidó vallásúak nem vásárolhatnak, és nem birtokolhatnak földtulajdont, s katonai szolgálat helyett munkaszolgálatot kötelesek végezni. Szeptemberben az egész ország területén érvénybe léptették a légvédelmi készséget.

Az év elején a község leventéinek száma 1.200 fő volt. Ekkor már a leventekötelezettséget kiterjesztették a tanulóiifjúságra is. Ezek nyilvántartása céljából egy levente-nyilvántartót vett fel az előjáróság. Az ő feladata lett a lövészek és a leányleventék nyilvántartása is.

A levente egyesületek számára az országban mindenhol leventeotthonokat létesítettek, és megfelelő gyakorlóteret biztosítottak a kiképzésekhez. Novemberben a képviselő-testület döntése alapján a község tulajdonát képező sporttelepet és a leventeotthont az előjáróság a nagytényi leventéknek örök időkre kizárólagos joggal átengedte. A leventék honvédelmi jellegű kiképzése alaki formaságokból (jobbra át, balra át, menetgyakorlat), harcászati tartalmú vetélkedőkből, céllövészetből stb. állt. A nagytényi leventék a sportpályán tartották foglalkozásaikat, télen a polgári és az elemi iskola termeit használták. A körzeti leventefelügyelő Szőke Rudolf hadnagy volt.

A szüleinek a Batthyány és a Petőfi utca sarkán volt üzlete. A főoktatói feladatokat Höflinger András látta el, a leventék seriffnek hívták maguk között. Az egyesület gyakorlatainak való hiányzást a szülőknél kérték számon, s gyakran pénzbírsággal büntették őket az elmaradásért. A leventék törvény által előírt köszöntése a „Szebb jövőt!”, a válasz pedig az „Adjon Isten!” volt. A levente egyesületek tevékenysége a hadsereg titkolt kiképzőterepe lett.⁵⁷

⁵⁷ BFL V. 707. a. 11. kötet 314. oldal és 12. kötet 26. oldal
és Felföldi István elbeszélése alapján

Június 14-én Levente napot tartottak a községben. Az előljárásság utasítására a házakat fel kellett lobogózni. Délelőtt 10 órakor tábori mise kezdődött az iskola udvarán, ezután ünnepélyes leventeavatást tartottak. Délután 5 órakor a sportpályán nagyszámú közönség előtt sportünnepélyt rendeztek.⁵⁸

A községházán dolgozó tisztviselők „ügybeosztását” olvasva az 1940-es évek első felére jellemző feladatok jelentek meg. Az egyik irodatiszt munkaköri kötelességei közé tartozott például a sorozás, a katonai nősülési engedélyek kiadása, lisztigénylés és -elosztás a pékek és kereskedők között, lábbeli utalványok kiadása, sertés és zsír beszerzése stb.⁵⁹ Lemondás miatt tisztújító közgyűlést tartottak február 28-án, melyen részt vett Dr. Thury Béla főszolgabíró is. A megüresedett segédjegyzői állásra négy pályázat érkezett. Közülük a képviselő-testület Papp Gyulát választotta meg, aki a testület előtt letette a hivatali esküt. Szakály Károly halálával megüresedett a közgyámi tisztség. A testület titkos szavazással, ideiglenes hatállyal Mehrl Józsefet választotta közgyámnak.⁶⁰

A Budafoki Villamossági Rt. a Bonczos-telepen 8 db falikart szerelt fel és helyezett üzembe. Ezekkel együtt a község területén 93 db féléjszakás és 93 db egészéjszakás 25 wattos izzókkal ellátott falikar biztosította a közvilágítást. A Magyar Vöröskereszt nemzetvédelmi és emberbaráti célra országos gyűjtést hirdetett. A község előljárássága 350 pengőt adományozott e nemes célra.⁶¹

A népiskola felső tagozatán 1942-ben a tanév április 15-én fejeződött be. Ennek oka *„a tavasz késői érkezése, az elmaradt munkák sürgőssége, a hadbavonultak pótlása”* volt. A község iskolájában a mulasztás állandósult, *„ami érthető is, mert Nagytétény lakosságának igen tekintélyes része a gyári munka mellett gyümölcs- és konyhakertszettel foglalkozik, amely munkában a népiskola felső tagozatának tanulóit kitűnően tudják alkalmazni, sőt ezeket a gyermekeket mint elsőrendű kis munkásokat keresik...”* Az 1942/43. tan-

évre 431 tanuló iratkozott

be a belterületi iskolába. 147 fiú és 284 leány. A beiratkozási díj 1 pengő volt, 93 tanuló mentesült ennek befizetése alól.⁶²

⁵⁸ BFL V. 707. a. 11. kötet 354-356. oldal

⁵⁹ BFL V. 707. c. 21. kisdoboz 5.782. számú irat

⁶⁰ BFL V. 707. a. 11. kötet 328. és 332. oldal

⁶¹ BFL V. 707. c. 20. kisdoboz 323. és 6.433. számú iratok

⁶² BFL VIII. 482. a. 75. és 158. számú iratok

Az iskolák és az óvoda fenntartásáról a község gondoskodott, így azok szünidei takarítása is feladata volt. A két iskola 20 tanteremből, s mellékhelyiségekből állt. A megemelkedett anyagár és munkabér miatt a betervezett 2.500 pengő kevés lett, 2.000 pengőt kellett még biztosítani a meszelés és takarítás elvégzésére. A polgári iskola 3.000 pengő segílyt kapott házbérre és berendezési, felszerelési tárgyak vásárlására.

„A hetedik éve működő társulati polgári iskola négy osztályában ma már több mint 200 helybeli tanuló jár. A befolyó tandíjból csupán a tanerők csekély fizetését, az iskola fűtését és világítását tudják fedezni. Sem berendezés, sem felszerelés ebből be nem szerezhető, s az épület házbére sem telik ki abból.”⁶³

A polgári iskola sikerét, hírnevét bizonyította, hogy egyre több bejáró tanulója lett. Az 1941/42. tanévben a 369 diák közül 241 volt nagytétnyi, 128 pedig Érdről, Diósdról, Tárnokról, Baracs-káról, Százhalombattáról, Budatétényből és Budafokról járt ide. A tanulólétszám növekedésével átalakult az épület is. A 40-es évek elején az iskolaépület az irodán, a tanári szobán és a szertáron kívül már hat tanteremből állt. Két tanterem között szétnyitható válaszfal volt, ebben a kettős, 120 négyzetméteres teremben tartották az ünnepélyeket, előadásokat. Az épülethez tartozott egy 870 négyzetméteres udvar; virágoskert, díszkert szökőkúttal, valamint a község tulajdonát képező 390 négyszögölös mezőgazdasági gyakorlóterület.

A hazafias nevelés áthatotta a polgári iskola egész tevékenységét. Az igazgató, Pentz Endre, s valamennyi tanár a haza szeretetére, magyarságuk megtartására nevelte a diákokat. A község ünnepéyeire 50 nemzeti zászlóval felvonuló, és szavatokkal, énekkel közreműködő polgári iskola kivívta a lakosság elismerését. Erről ez olvasható az iskola évkönyvében: *„Minden községi ünnepélyen, vagy kisebb ünnepi alkalommal, ahová iskolánkat meghívták, zászlósaikkal jelentünk meg, s az ezerszázados Magyarország színeivel emeltük az ünnepség fényét, s a község magyar érzésű polgáraiban pedig elmélyítettük a három szín tiszteletét. Ma már egyetlen szamottevő polgára sincs községünknek, aki ne nézné büszkeséggel a polgáristák zászlós díszmenetét.”⁶⁴* A hazafias nevelést szolgálták a tanulmányi kirándulások, túrák is, melyek során a tanulók bebarangolták az ország legszebb tájait. A bécsi döntések után lehetőségük volt néhány „visszatért” terület felkeresésére is. Ezek közül a legsikeresebb, élményekben a leggazdagabb a 25 napos, közel kétezer kilométeres erdélyi kerékpártúra volt 1942 nyarán.⁶⁵

⁶³ BFL V. 707. a. 11. kötet 363. és 366. oldal

⁶⁴ A polgári iskola évkönyve 1941/1942. 14-15. oldal

⁶⁵ Ugyanott 23. oldal

Az 1942/43. tanévben már 398 nyilvános- és 48 magántanulója volt az iskolának. Ebben az évben kezdett tanítani a polgáriban Bessenyei Ákos, aki pár év múlva a nagytétényi általános iskola igazgatója lett. A tanév elején a polgári iskolában is megemlékeztek Horthy István kormányzó-helyettes haláláról. „*Megdöbbszent lélekkel, de öntudatos büszkeséggel emlékezünk meg Horthy Istvánról, ki Szent István napján meghozta a legnagyobb áldozatot, - életét adta a hazáért. A kormányzó-helyettes hősi példája mindig ott lebeg az eljövendő kor magyarja előtt, s még sokszor fog erőt meríteni belőle a magasba vágyó, égető fiatal nemzedék.*” Ebben a tanévben került bevezetésre a honvédelmi ismeretek tantárgy, melyet nagy jelentőségűnek tartottak a „nemzetnevelés” és a világnézet kialakítása szempontjából. Télen jégpályát készítettek az udvaron, ahol az iskolarádió zenéje mellett szórakozhattak a diákok. Az iskola évente megrendezett karácsonyi műsora mindig nagy sikert aratott. „*Nem akad számottevő ember a községben, aki el ne jönne megnézni. A vasárnapi jegyek az első nap elfogynak, s annyi az érdeklődő, hogy talán kevés is a négy előadás.*”⁶⁶

A világháborús években a családok étkezési rendjében megnőtt a burgonya szerepe. Megkezdődött a burgonya felvásárlása. Nagytétényben burgonyatermesztés nem volt, s a kereskedők is csak nagy nehézségek árán tudtak valamennyit beszerezni. A beszerzés télen – a szállítás miatt is – szinte lehetetlen volt, ezért a vásárlást ősszel kellett lebonyolítani. A község kereskedői részére, akik a Baross Szövetségben tömörültek, a képviselő-testület 15.000 pengő kamatmentes kölcsönt szavazott meg, hogy a téli és a tavaszi hónapokra megfelelő mennyiségű burgonyát tudjanak vásárolni a településnek. A burgonyát a kereskedők kötelesek voltak gondosan tárolni, s azt az előjáráság előzetes engedélye nélkül nem hozhatták forgalomba.⁶⁷ A családok étrendje egyre szegényesebb lett. A háziasszonyok ebédre például zabkását, puliszkát főztek, a rakott burgonyába kolbász helyett főtt sárgarépa szeletek kerültek. Egy 1942-ben megjelent könyv ajánlója szerint „*A mai élethalálharcban szám-talan lemondásra, önmegtagadásra kényszerülünk, amit örömmel vállalunk a szebb jövő reményében. Ez önkéntes lemondás szellemében igyekezzünk azon, hogy konyhánk takarékos keretek között is magyar maradjon.*”⁶⁸

⁶⁶ Polgári Iskola 1942/1943. évkönyve 12. és 4. oldal

⁶⁷ BFL V. 707. a. 11. kötet 382-383. oldal

⁶⁸ Takarékos magyar konyha. Budapest, Baross Női Tábor, 1942.

Sorra jelentek meg az olyan könyvek, melyek a fenti cél megvalósításához adtak ötleteket, tanácsokat. Édesanyám régi receptfüzetében találtam az alábbi, „Hadi tészta” nevű sütemény leírását. *„Hozzávalók: 40 dkg liszt, 30 dkg meleg, tört krumpli, 1 tojás, 20 dkg cukor, 1 kávéskanál szódabikarbóna, 12 dkg zsír, kis fahéj, vanília, fél citrom leve és reszelt héja. Jól összegyúrjuk, a fele tésztát tepsibe tesszük, lekvárral megkenjük, ráhelyezzük a másik lapot és megsütjük.”*

Az élelmiszerjegyek kiosztása június 22-én kezdődött a településen. A jegyek átvétele végett mindenki csakis a lakása szerint kijelölt napon jelentkezhetett. Ettől nem tért el a jegykiosztó hivatal. A Flórián, a Fürdő és a Fő utcai lakosok például június 23-án vehették át az élelmiszerjegyeket.

A folyamatos drágulás és a háborús körülmények miatt az év folyamán az előljáróság többször is fizetésemelésben vagy rendkívüli jutalomban részesítette a községháza tisztviselőit és alkalmazottait. Az indoklás mindig hasonló volt: *„A rendkívüli drágaság a kisfizetésű alkalmazottakat a legnagyobb mértékben sújtja, és munkateljesítményük csak úgy fokozható, ha a község a csekély törzsfizetés mellett némi különdíjat biztosít.”*⁶⁹

A főjegyző havonta beszámolt a főszolgabírónak a község zsírhelyzetéről. 9.500 fő zsírellátásáról kellett gondoskodni. Nagytétény négy hadiüzeme, a Hungária Műtrágya és Kénsavgyár Rt., a Vadásztölténygyár, a Hungária Gumi-gyár és a Sertéshizlalda munkásai és családtagjaik zsírellátását biztosította. Ennek ellenére a beszámolóok szomorú képet festettek a település helyzetéről. Ezt bizonyítják az alábbi példák is.

Június: *„97 db sertés vásárlására kaptunk engedélyt. Oly gyenge sertéseket lehet csak beszerezni, hogy a kiutalt sertések zsírhozama zsírszükségletünket nem fedezi. Személyenként és hetenként 10 dkg zsírt adtunk csak ki.”*

November: *„108 db sertés vásárlására kaptunk engedélyt, de egy sertést sem kaptunk egész hónapban. Takarmánykészlet egyáltalán nincs (ezért) a magánosoknál beállított sertések egész könnyű súlyban lesznek levágandók. A marha- és borjúhúst a MÁSZ (Magyar Állattenyésztők Szervezete) utalja ki községünknek, de oly ritkán és oly kis mértékben, hogy hetekig nincs a községben hús.”*

December: *„Megállapított sertéskeretünk nincsen, csak a MÁSZ által kiutalt sertéseket vásárolhatjuk fel. December hónapban 8 db sertés és 650 kg margarin kiutalásban részesültünk.”*

Más közellátási jelentések is lehangoló helyzetről tudósítottak. Cukorból, lisztből és petróleumból a főjegyző megfelelőnek tartotta az ellátást. Zsírban novemberben fejenként és hetenként már csak 8 dkg járt, annak is csak a fele volt zsír; a másik része margarin, s a helyzet hétről hétre tovább romlott. Cipőutalványt 1942-ben csak azok kaptak, akiknek 1941-ben nem jutott. A tüzelőanyag-ellátás is nagyon rossz volt. Novemberben *„semmi tüzelőanyag nem érkezett a községbe.*

⁶⁹ BFL V. 707. a. 11. kötet 349. oldal

Ma már ott tartunk, hogy kenyeret sem fogunk tudni sütni. A legkétségbeejtőbb tételnek nézünk elébe. A közönség szó-szoros értelmében fagyoskodik.”⁷⁰

A negyvenes évek első felében uzsorabíróság is működött az országban, mely szigorúan büntette a kereskedelemben elkövetett szabálytalanságokat. Novemberben a pestvidéki uzsorabíróság három nagytétényi lakost ítélte el. Az egyik vádlottat 100 pengő pénzbüntetésre ítélték, mert a fehérbab áráért, melynek legmagasabb hatósági ára 74 fillér volt, 1 pengőt kért. A másik két személyt is árdrágításért marasztalták el. A büntetés 300, illetve 50 pengő pénzbüntetés volt.⁷¹

A fővárosi lapokban nyáron arról lehetett olvasni, hogy küszöbön áll Nagy-Budapest megalakulása. A nagytétényi képviselő-testület rendkívüli közgyűlésen foglalkozott a témával. Mészáros Jenő főjegyző a megalakítást a község szempontjából nem tartotta szerencsésnek, mert az a település lakóinak, az itt élőknek sok problémát jelentene. Véleménye szerint a csatlakozás után Nagytétényben sok minden elszorvna: *„Ismerve a mai Budapest széleit, most miránk várna a sors, amennyiben mi lennénk legszeibb része Nagy-Budapestnek.”* A képviselők közül többen üdvözölték a csatlakozást, mondván, hogy abból az iparosoknak és a kereskedőknek haszna lehetne. Többen viszont a főjegyzővel értettek egyet, s tiltakoztak a csatlakozás ellen. Mivel a kérdés még nem volt időszerű, határozathozatal nem született az ülésen.⁷²

A Gamma Finommechanikai és Optikai Művek Rt. 400 lakásos lakótelep létesítése céljából ingatlant kért a községtől. A képviselő-testület hozzájárult ahhoz, hogy a Földművelésügyi Minisztérium a kérdéses területet a Gamma Rt.-nek adja, de csak akkor, *„ha ezt megelőzően a Nagytétényben lakó világháborús katonák, a mostani háború vitézei, katonái, esetleg hadiárvai, hadiözvegyei jogos és komoly igényei feltétlenül kielégítést nyernek.”*

A Sorg Antal Építőipari Rt. ipartelep létesítése céljából ingatlan átengedését kérte Nagytéténytől. A képviselő-testület szeptemberben a kérést elfogadta, s a község határában található Lówy-féle ingatlan északi részén, a két vasút közötti területen lévő ingatlanon az ipartelep létesítését támogatta. Kérte a Földművelési Minisztériumot, hogy a területet engedje át az Rt.-nek. *„Községünk lakosságának 90%-a ipari- és gyári munkás, békeidőben nagyon sok a munkanélküli, s így ezért, másrészt pedig a harcterekről hazatérő katonák foglalkoztatása miatt is a kérdéses ipartelep létesítése feltétlenül kívánatos.”⁷³*

A település iparosai gyakran végeztek munkát a község megrendelése alapján (községháza, iskolák tatarozása stb.). A jegyzőkönyvekben gyakran sze-

⁷⁰ BFL V. 707. c. 20. kisdoboz 1.025. és 1.092. számú iratok

⁷¹ Ugyanott 22. kisdoboz 8.217. és 8.285. számú iratok

⁷² BFL V. 707. a. 11. kötet 354-356. oldal

⁷³ Ugyanott 339-341. és 389. oldal

repelt Spiller György bádogos, Német János festő, Szokol József fuvaros, Lengyel János tetőfedő, Lévai József kőműves, Foidl Elemér vállalkozó, Mayer Lőrinc asztalos neve és megbízatása.

Papp András nagytétényi lakos a Március 15. utcának a Fő utca és a Bathyány utca közé eső szakaszának kiépítéséhez 6.000 pengőt ajánlott fel. A képviselő-testület örömmel fogadta a nagylelkű adományt, s utasította az elöljáróságot, hogy a munkát végeztesse el.⁷⁴

Nagy-tétényben hivatásos, vagy kötelezett tűzoltóság nem volt. Minden tűzrendészeti feladatot a település Önkéntes Tűzoltó Testülete látott el, ellenszolgáltatás nélkül. A község elismerte az önkéntesek áldozatos munkáját, s a képviselő-testület 2.000 pengőt szavazott meg számukra, egyenruha vásárlás céljára.

A község lakóinak körülbelül nyolcad része református volt. Nagy részük a település szegény sorsú lakóihoz tartozott, akik bizonytalan és csekély fizetésükből a törvényszabta minimumnál többet nem tudtak a lelkész dotálásához hozzájárulni. Kutassy Gyula lelkész minimális jövedelmét a község minden évben segéllyel egészítette ki. Így volt ez 1942-ben is, amikor a testület 1.000 pengő segélyt szavazott meg számára.⁷⁵

A nagytétényi református egyház 40-es évek eseményeivel kapcsolatos do-

kumentumai eltűntek. Ezért a fellelhető irodalom segítségével csak rövid áttekintést adhatunk az egyházközség történetéről. A 16. század közepétől éltek reformátusok Nagytétényben. Mohács után a törökök elfoglalták a települést, a katolikus plébános elmenekült. Egyes feltételezések szerint a mai Nagyboldogasszony templom elődjét, a Szent Mihály templomot használták a reformátusok hitéletük céljára. Ráckeveéről jártak ide protestáns prédikátorok, köztük volt az ismert református teológus, Szegedi Kis István is. A törökök kiűzése után az új földbirtokosok katolikus németeket és magyar jobbágyokat telepítettek le Téténybe. Rudnyánszky József nem tűrte meg a pro-

testánsokat. Az 1880-as években költöztek ismét református családok a községbe, majd számuk fokozatosan növekedett. 1900-ban 93, 1920-ban 510, 1930-ban 839, 1941-ben 1.226 és 1949-ben 1.371 református vallású személy élt a településen. A 20. század első évtizedében a budafoki református egyházközség szórványaként működtek. 1924-ben megalakult a gyülekezet, mely a 30-as évek végéig a budafoki egyház leányegyháza volt. Az istentiszteleteket a húszas években még magánlakásokban tartották.

⁷⁴ BFL V. 707. a. 11. kötet 350. és 12. kötet 28. oldal

⁷⁵ Ugyanott 12. kötet 367. és 369. oldal

A hívek 1926-ban gyűjtést szerveztek, s 1929-re felépült a mai templom elődje, a még torony nélküli, 140 férőhelyes imaház, melyet június 30-án Göde Lajos püspöki megbízott szentelt fel. A gyülekezet lelkésze Kutassy Gyula lett, akit a 30-as évek második felében a Polgári Kör alelnökének is megválasztottak. 1937. október 6-án az imaház falán helyezték el a község díszpolgárának, Gömbös Gyulának az emlékét megőrkítő márványtáblát. A gyülekezet ugyanebben az évben vált külön Budafoktól, s lett önálló egyházközség. 1938. február elején bensőséges ünnepség keretében iktatták be tisztségébe Kutassy Gyulát az önálló református egyház első vezetőlelkészét. 1939-ben a református női tábor a visszacsatolt területen lévő Hetény község részére díszzászlót készített, melyet március 26-án vitt a nagytétényi küldöttség a felszabadult Heténybe (ma Szlovák település). G. Joó István építész tervei alapján 1956-ban épült meg az imaház mellé a harangtorony.⁷⁶

A zsidókat sújtó törvények, rendeletek miatt az izraelita vallású lakosok közül többen is kérték a katolikus egyházba való felvételüket. Az egyház által előírt oktatásban való részvétel után Markó Gyula plébános kérésére a püspöki helynök engedélyt adott megkeresztelésükre. *„Kérésére megengedem, hogy H. M. izraelita vallású nagytétényi lakost megkeresztelve Anyaszentegyházunk tagjai sorába vegye, miután nevezett hitünk tanításaiban kellően jártas és a törvények követelményeinek mindenben eleget tett.”* A helynök arra is felhívta a plébános figyelmét, hogy legyen gondja az átkeresztelkedett személyekre, *„hisz az izraelita vallás idegen gondolatvilágából kell lelkületének átalakulnia Krisztushívóvé.”*⁷⁷ Egy munkaszolgálatra elvitt nagytétényi zsidó férfi (W. M.) az ottani település református lelkészét kereste fel, aki őt, néhány beszélgetés után a református egyház híveinek sorába felvette.⁷⁸

A vármegye alispánja áprilisban rendeletet adott ki a hadigondozás megszervezéséről. Ezek szerint *„Gondozásban kell részesíteni minden olyan családot, ahol a családfenntartó katonai szolgálatot teljesít. A gondozás anyagi és szellemi természetű. A község hadiárváinak gondozását a társadalmi munkaközösségnek kell vállalnia.”* Nagytétény képviselő-testülete 12 tagú szociális bizottságot alakított e célra, és a hadigondozás vezetésére Höflinger Andrást és Zilahi Sebess Ödönt választotta meg.⁷⁹

⁷⁶ Kósa László (szerk.): Reformátusok Budapesten. 1. kötet. Budapest, Argumentum Kiadó, 2006. 383-384. oldal

⁷⁷ SzfvPL. No. 4569/179 2.521. és 1.505. számú iratok

⁷⁸ BFL V. 707. c. 25. kisdoboz 3.085. számú irat

⁷⁹ BFL V. 707. c. 21. kisdoboz 2.724. számú irat

1942 nyaratól egyre több, az előjárósághoz érkezett beadványban (kérvény, válasz beidézésre stb.) érkezett ilyen szöveg: X. Y. „*katonai szolgálatot teljesít az orosz fronton, és pedig német köteléknél.*” A hadkötelesek között voltak olyanok, akik családfenntartás címén a tényleges katonai szolgálat alóli felmentésüket, és póttartalékba helyezésüket kérték. Az én családom is ilyen helyzetben volt. Nagypám, Mehrl Pál kőműves mester volt, harcolt az első világháborúban. Nagyanymmal, Szlatoszlavek Erzsébettel 1900-ban házasodtak össze. Tíz gyermekük született, hét lány és három fiú. Édesanyám volt a legfiatalabb. 1942-ben három bátyja hadköteles, s kettő már katona. Nagypám ekkor már nem élt, s nagyanym súlyos beteg volt. Édesanyám 1915-ben született Pál nevű bátyja a beteg édesanya egyetlen tekintetbe jöhető eltartója volt, ezért a katonai szolgálat alóli felmentését kérte. Édesanyja betegségét tisztiorvosi bizonyítvánnyal is igazolta: „*Az észlelt megbetegedések miatt vizsgált egyén munka- és keresőképtelen.*” Ennek ellenére nagybátyám is kikerült a keleti frontra. 1943 elején a főjegyző által a hadtest-parancsnokságnak hadisegélyre felterjesztettek között már nagyanyám neve is szerepelt.⁸⁰

A frontról már szomorú értesítéseket is kapott az előjáróság. A 2. honvéd hadsereg parancsnoka például arról küldött értesítést, hogy Kalmár József szakaszvezető augusztus 16-án megsebesült. Vitézségeért a Magyar Kis Ezüst Vitézségi Éremmel tüntették ki. A VII. honvéd hadtest parancsnoka arról adott hírt, hogy Tekecs Ernő honvéd augusztus 16-án hősi halált halt, önfeláldozásáért a Magyar Bronz Vitézségi Éremmel tüntették ki. A szomorú hírről a hozzátartozókat az előjáróságnak kellett értesíteni.

Novemberben a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki, melyben a háborúban elesett hősi halottak tiszteletének ápolására szólította fel a levante csapatokat. Felhívta figyelmüket, hogy egy-egy velük kapcsolatban álló hősi halott nevét vegyék fel, s alakítsanak ki állandó kapcsolatot az elesett hozzátartozóival.⁸¹

Augusztusban alakult meg Nagytétényben az úgynevezett bajtársi szolgálat, melynek legfontosabb feladata a hadbavonultak családtagjainak erkölcsi és anyagi támogatása, a harctéren küzdő honvédek és hozzátartozóik között az állandó kapcsolat fenntartása volt. A 12 tagú bajtársi szolgálat vezetője Mészáros Jenő főjegyző lett, alelnöke pedig Höflinger András levanteoktató. Karácsonykor a harctéren levő 165 nagytétényi honvéd családját látták el egyenként 50 pengő értékű adománnyal, melyben természetbeni adomány és készpénz volt. „*Ezen kívül számtalan esetben nyújtott a bajtársi szolgálat segítséget a bevonultak hozzátartozóinak a legkülönbözőbb esetekben, s minden kérelmet, panaszt igyekszik megelégedésre elintézni.*”

⁸⁰ Ugyanott 4.408. és 5.613. számú iratok

⁸¹ BFL V. 707. c. 22. kisdoboz 7.926-7.927. és 7.997. számú iratok

1942 karácsonyán nagy gyűjtési akció volt a községben a fronton harcoló katonák családjainak megsegítése érdekében. Sok csomag és pénz gyűlt össze a lakosságtól és az üzemektől is. A település lakói közül többen is adakoztak, a legkisebb összeg 5 pengő, a legnagyobb 1.000 pengő volt. Sok csomag is érkezett. A hízalda 20 db fél kilogrammos csomagot készített, a katolikus egyházközség 12 db, a Baross Gábor telepi katolikus egyházközség 15 db csomagot adományozott. A Hungária Gumigyár 32 olyan gyereket ajándékozott meg, akiknek az édesapja a fronton harcolt, ezen kívül a Baross Gábor telepi iskola 11 tanulójának is adott csomagot. A Vadásztölténygyár Sportegyesülete 100 pengővel járult hozzá az akcióhoz. Az összegyűjtött adományokat és a pénzt az előjáróság osztotta ki a családoknak.⁸²

Az alispán részére küldött statisztikai adatok szerint 1942 decemberében a község lakóinak száma 10.500 volt. Nemzetiségi megoszlás: magyar 80%, német 15%, egyéb 2%. A lakosság 80%-a katolikus, 18%-a református, 2%-a egyéb vallású volt. A település határterülete 3.420 katasztrális hold. 98 családban 4 vagy több ellátatlan gyerek élt. 71 terhes vagy szoptató asszonyt tartottak számon. 0-3 éves korig 320, 3-12 éves korig 1.007 gyermek élt a családokban.⁸³

1942-től már az iskolák tevékenységét is beárnyékolta a háború. A polgári iskola évkönyvében ez olvasható: „A háború dühörgése rázza a földet... Száz és száz halott, vakok, csonkák, nyomorékok ezrei... Hány, de hány boldog életre váró fiatal lány sír fel, amikor megérkezik egy feketeszegélyű levél a harctérről... És mégis! Ha a sors kezünkbe adta a fegyvert, azt nem szabad letennünk, - csak a győzelem után... S ha ismét ezer és ezer katona veszi kezébe a fegyvert, ezer és ezer ifjúnak és lánynak kell felvenni itthon a kapát, az ásót, hogy dolgozzon azok helyett, akik talán már sohasem térnek vissza...”⁸⁴

⁸² Ugyanott 9.000. számú irat és 23. kisdoboz 534. számú irat

⁸³ BFL V. 707. c. 22. kisdoboz 8.411. számú irat

⁸⁴ Polgári iskola évkönyve 1941/42. 4-5. oldal

IV. HÁBORÚS EMLÉKEK NYOMÁBAN

Községünkben is egyre több család életét dúlta fel a háború. Hetente érkeztek a SAS behívók, a névre szóló behívóparancsok, melyek nevüket a felirattól

kapták, s annyit jelentett, hogy „Sürgős Azonnal Siess!”. A korabeli köznyelv „Siess Adolfnak Segíteni!” gúnynevet adta a parancsnak. A nagytétényi családok férfitagjai közül is sokan kaptak behívót ezekben az években. Néhány hadbavonult háborús emlékeit, életét idézzük fel ebben a fejezetben. Mint a többiek, ők sem akartak a háborúba

menni, de menniük kellett. Megjárták a frontot, többen a hadifogságot is.

Kápolnás (Kleman) József *Kleman krónika* című munkájában beszámolt családjá 20. század első felében történt eseményeiről, édesapjáról, Kleman Istvánról és testvéreiről, akik katonaként harcoltak a második világháborúban. Édesapja a század elején Imre Lajos kertészeként dolgozott egy nyolc holdas őszibarackosban, a mai Barackos úton. Kleman István jó szakember volt, a telepíteni kívánó tétényi gazdák „a papánál érdeklődtek, tanácsot és szemző-ágakat kértek, amit mindig szívesen meg is kaptak.” Imre Lajos halála után Kleman István tovább gondozta a birtokot, úgy kezelte a barackost, mintha a sajátja lenne. Az első világháborúban a szerb, majd az olasz fronton harcolt, ahol kétszer meg is sebesült. A háború után tovább folytatta a munkát a birtokon. A bécsi döntések után részese lehetett az elcsatolt területek visszakerülésének is. „A papát a felvidéki, 1940-ben Erdély, 1941-ben a délvidéki bevonulások alkalmából 2-3 hónapos segédszolgálatra is behívták.” Özvegy Imre Lajosné 1943-ban meghalt, „s még életében úgy rendelkezett, hogy a barackos kb. fele részét és a rajta levő modernizált házat a papa nevére íratta, hogy öreg napjaira az legyen nyugdíja egész élete munkájáért.”

Kleman Istvánnak hat gyermeke volt. A harmadik gyermek, Emil „1929/1933 között a székesfehérvári repülőtéren a Repülőgép és Motorszerelő Szakiskola, röviden a REMOSZ növendéke lett. Jó eredménnyel végzett. Kiváló szakember volt, az ország több repülőterén dolgozott. A második világháborúban Ukrajnába vitték alakulatával. Egy benzingőz-robbanásnál égési sebekkel többedmagával repülőgéppel szállították haza kórházba. A háború végén századával Ausztriába került, ahonnan 1945-ben jött haza családjához...”

József, az ötödik gyermek, a családtörténet szerzője így írt magáról: „Az elemi és 4 polgári elvégzése után egy évig a papával a kertben dolgoztam, majd 1936. október 5-én, mint korengedményes a repülőkhöz bevonultam, majd továbbbszolgáló és hivatásos katona lettem. 1943. június 19-től 1944. július 8-ig

hadműveleti területre kerültem a 102. repülő dandár hadbiztosságához. 1944 novemberében a Légierők Parancsnokságával a Dunántúlra vittek, ahonnan 1945. április 12-én – Csörötnekről április 1-jén elindulva – gyalog hazatértem.”

Tamás volt a legfiatalabb testvér: „A II. világháborúban őt is behívták katonának a hegyi vadászokhoz. Perecsénynél fogságba esett, majd ezekből a fogságba esett katonákból megalakították az I. Magyar Vasút- és Hídépítő zászlóaljat, ahová ő is beállt... A háború után, mivel a barackosból már nem lehetett megélni, ügyesen áttért virág, illetve szegfű-termesztésre.”⁸⁵

A háború megjelent a slágerekben is. A tábori levelezőlapok üzeneteinek hangulatát idéző dalok hamar népszerűek lettek. Karády Katalin bűgő hangja összekapcsolódott a háború sújtotta ország szorongásainak oldásával. A „Valahol Oroszországban”, a „Tábori levelezőlapok” és „A hangod elkísér” című dalait rövidfilmekben is feldolgozták. A doni összeomlás előtt néhány héttel készült Sárdy János főszereplésével a „Tábori muzikaszó” (Távházasság) című rövidfilm. E filmeket a nagytényiek is láthatták az Apolló Mozgóban.

A levelek tartották a lelket a fronton harcoló katonákban. S akik ott távol levelet kaptak „*elmélyülten olvasták először gyorsan átfutva, majd minden szót külön megrágva, kielemezve újra és újra napokon keresztül. Életbevágóan fontosak ezek a levelek, az otthon üzenete érzik belőlük. Hazavárnak szülők, barátok, szerelmek.*” A levelek általában egy hét alatt érkeztek haza a harcterről, s egy hét alatt értek vissza a hozzátartozók válaszaival. A levelek forgalmát a tábori postaszolgálat végezte, amelyben olyan katonák szolgáltak, akik otthon is a postánál dolgoztak. A táborban minden levelet felbontottak, elolvastak, majd ellátták „Ellenőrizve” bélyegzővel.⁸⁶

A napilapok felhívására és a harcoló katonák kérésére sok magyar leány írt biztató sorokat, üzeneteket ismeretlenül a keleti frontra. Havasi Márton nagytényi alhadnagy, majd hadifogoly több levelezőlapot hozott magával hazatérésekor, ezekből idézünk most néhány sort.

Balatonendréről üzent H. Valéria: „*Én is sietek a többi magyar lányokkal együtt, hogy pár szót üzenjek erről a drága földről. Először is Mindegyiteknek megköszönöm, hogy a vártán állva vigyáztok itthoni nyugal munkra. Nektek ezt csupán imával és munkával tudom viszonzni. Kérem mindig az Istent, hogy áldása legyen Rajtatok és fegyvereiteken.*”

⁸⁵ Kápolnás (Kleman) József: Kleman krónika (Családtörténet). Kézirat. Nagytényi, 1984-1985. 61-86. oldal

⁸⁶ Boda Gyula: Itthagylak című magánúton kiadott könyve, 29. oldal

Egy kis faluból küldték az alábbi sorokat: „A hulló falevelekre írtam üzenetemet, hogy az alig suttogásnyi októberi szél vigye az itthon melegét, a féltést, az aggodást. Köszöntöm innen a Gyöngyös-patak menti kicsi faluból szeretettel a végső győzelem reményében: Kati”

Szekszárdról S. Panni írta: „Tudjuk, mi az a nélkülözés, hontalanság. De bízunk a jó Istenben és reméljük rendületlenül, hogy győzelemre viszi hős katonáink büszke fegyvereit. Határtalan reménységgel és hittel imádkozunk az eljövendő békéért és győzelemért. Szeretettel imádkozik minden hős katonáért, Magát pedig testvéri szeretettel köszönti: Panni.”⁸⁷

Ekkor jött divatba a távházasság is. A fronton harcoló katonák rádión, vagy levélen keresztül köthettek házasságot otthonmaradt kedvesükkal. A propaganda hatására, mely dicséretes tettekért, példaként emlegette, sok lány kötött ilyen házasságot. Nagytényben is volt rá példa. Pedig számukra nem volt ez egyszerű feladat. A távházassághoz engedély, községi igazolvány és ilyen nyilatkozat kellett: „Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy legjobb tudásom szerint egy nagyszülőm sem született az izraelita hitfelekezet tagjaként, magam sem vagyok az izraelita hitfelekezet tagja és nem kötöttem az 1941. évi október hó 10. napja után az izraelita hitfelekezet tagjaként zsidóval házasságot.” A több száz kilométeres távolságból megkötött házasság sok örömet szerzett a meggyötört, ifjú férjek számára. De hogy sor kerül-e, s mikor az első hitvesi csókra, azt senki sem tudta.⁸⁸

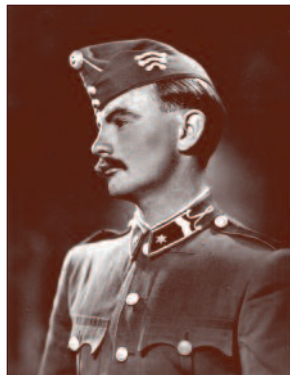
Az Actio Catholica Ima-füzetet adott ki a katolikus katonák számára, amely azt igyekezett elhitetni velük, hogy hazájukért, az igazságért harcolnak. Havasi Márton Ima-füzetéből idézzük a hazáért szóló ima egy részletét: „Hozzád fordulunk a megpróbáltatás nehéz napjaiban, népeknek és seregeknek hatalmas Ura és Istene. A magyar nemzet küzd jobb jövőjéért és igazságáért hozzád emelve esdő tekintetét. Szenteld meg győzelemmel fegyvereink igazságos harcát és virraszd reá a diadal napját sokat szenvedett magyar Hazánkra. Áldd meg küzdő katonáinkat, erősítsd őket, hogy hűségükjüket megtartva zászlóinkat diadalra vigyék.”⁸⁹

⁸⁷ A Havasi család dokumentumai

⁸⁸ BFL V. 707. c. 26. kisdoboz 377. számú irat

⁸⁹ IMA-FÜZET a magyar katolikus katonák számára. Budapest, Actio Catholica, 1943. 13. oldal

Havasi Márton sokan ismerték és tisztelték Nagytétényben. Mivel édesapja MÁV alkalmazott volt, Haisler családnevüket 1931-ben magyarosítani kellett. Tanulmányai elvégzése után a Gabonaforgalmi Központban dolgozott a háborúig. Már fiatalon bekapcsolódott a település közösségi életébe, s katonáéveit és fogsága idejét leszámítva élete végéig aktív közéleti tevékenységet folytatott. A 803. Nagyboldogasszony Cserkészcsapat egyik szervezőjeként és irányítójaként nevelte, oktatta a fiatalokat, táborokat, kirándulásokat, sportrendezvényeket szervezett. Ő volt a csapat első zászlóvivője és utolsó parancsnoka. 1940-ben kezdődött meg katonai szolgálata Jászberényben. A délvidéki bevonulás idején a tiszti étkeзде vezetője, majd egy munkászászlóalj parancsnoka volt. 1943-ban visszarendelték Jászberénybe. 1944. június 21-én született meg első gyermeke, és ugyanezen a napon érkezett meg újabb katonai behívója. Augusztus 14-én vonult be, s a háború végéig egy munkásszázad parancsnoka volt. A században dolgozó zsidók tisztelték és becsülték emberségéért.

Két testvérét is behívták katonának. Mindkettő fogságba esett. Havasi Antal (a képen balra) Tbiliszből érkezett haza 1948-ban. Havasi János (a képen középen) Németországban, Halle városában került az amerikaiak fogságába. Fogolycsere révén francia hadifogoly lett, Dieppe francia tengerparti halászfalvára szállították. 1946-ban innen térhetett haza.

Havasi Márton (a kép jobb oldalán) 1945-ben, nagypénteken Őrszentpéternél esett szovjet fogságba. Először a kelet-romániai Pocsániba, egy hatalmas méretű gyűjtőtáborba szállították. Innen került Szibériába, a Szverdlovszk (ma Jekatyerinburg) melletti munkatáborba. Itt erdőirtást végeztek a hadifoglyokkal egy vasútvonal építésénél. Szörnyű körülmények között éltek: állandó éhezés, gyér ruházat, mínusz 30-40 fokos hideg (a leghidegebb érték -57 fok volt). Csak erős akarata és hite segítette abban, hogy mindezt túlélje, s visszatérjen családjához, ami ebből a táborból nem sok fogolynak sikerült.

Hadifogságba kerülése után tábori levelezőlapok segítségével tartotta a kapcsolatot családjával. Ezek a levelezőlapok adtak erőt és reményt neki és hozzátartozóinak. A Magyar Kommunista Párt Központi Hadifogoly Irodája által kiadott levelezőlapok behatárolták az üzenet terjedelmét, a táborból pedig csak

ellenőrzött „jó hír” érkezhetett. De legalább tudtak egymásról. A valóságot csak itthon ismerhette meg a család. A hadifogoly iroda nem szégyellte egy jelmondatot is írni a tábori levelezőlap aljára: „Erősítsd a szovjet-magyar barátságot!”

A család megőrizte Havasi Márton és felesége üzeneteit. Ezek a ma már dokumentum értékű tábori levelezőlapok elárulják, hogyan várták a hadifoglyok és hozzátartozóik a hosszú fogságból való hazatérést.

Még katonaként kapta Havasi Márton az alábbi sorokat: „4 ifjú virágzó lány áhítozik most Maga után, mert annyi a pamut és nincs,

aki segítsen. Intézkedjen kedves Marcika, hogy vége legyen a háborúnak, és hazajöhessen! Püfölje csak az orosz helyettünk is!”

Fogságba kerüléséről egyik katonatársa értesítette a feleségét: „Férjét, Havasi Mártont 1945. V. 3-án orosz hadifogolyként vitték Szegeden keresztül. Jól van, egészséges.”

1946. november elején érkezett az alábbi üzenet a Szovjetunió 314/7-es fogolytáborából: „Nagyon szeretnék már hírt hallani felőletek. Én jól vagyok, egészséges, és dolgozok szorgalmasan. Remélem, nemsokára újra együtt leszünk nagy boldogságban.”

Nagyтétényből írta a felesége e sorokat a táborba: „Kérjük a Mindenhatót, őrködjön Feletted, vigyázzon minden lépésedre, óvjon meg minden bajtól. És hozzon mielőbb haza a Te szeretteidhez, kik oly forrón várnak.”

Egy másik levelezőlapon ez olvasható: „Nagyon el vagyok keseredve, hogy az idén sem jössz haza. Pedig mennyire meg volt a remény bennem, mikor az újságok írták, hogy 6 hónapon belül minden fogoly haza lesz szállítva. De ezt sajnos megint csak az újság írja, és a valóságban nem történik semmi.”

November 4-én írta Havasi Márton a táborból: „Már a 4. levelet küldöm nektek, de eddig még választ nem kaptam. Hála Istennek ép és egészséges vagyok. A mihamarabbi viszontlátás reményében mindenkit nagy szeretettel csókolok.”

1946 végéről két üzenet a feleségétől: „Kaptam tőled megint egy levelet, amit egy fogoly hozott. Nagyon megörültem neki. László Pista is hazajött a múlt héten. Mi anyuéknál vagyunk, ha hazajössz, ide gyere!” „Ma karácsony napja van. Vajon van-e karácsonyotok nektek is? Nem nélkülözünk semmiben. Anyu tart el minket, mióta csak Te elmentél. Ő keresi nekünk a kenyeret.”

Végül három részlet az 1947. elején írt levelezőlapokból. A 314/6. számú táborból érkezett a Molnár utcába: „Hála Istennek jól vagyok. A 3. lapodat megkaptam. Öröömöm kimondhatatlan. Miből éltek? Kik vannak otthon?”

Január 17-én küldte a felesége a fogolytáborba: „December óta nem kaptam semmi lapot Tőled. Nagyon el vagyok keseredve. Kicsi Emőkének is sokszor megáll előttem, és szomorúan mondja: Édesanyám, nem jön édesapukám. Bizony szomorú ez. De reméljük, hogy a békeszerződés után Titeket haza fognak engedni. Amit már oly türelmetlenül várunk.”

Április 20-án adták fel a táborban: „Egészségesen jól vagyok. Emőkére, magadra nagyon vigyázz! Egyenesen hozzád fogok jönni...”

Havasi Márton 1947. június 16-án érkezett haza. A fagy és a borzalmas körülmények a testén, a megpróbáltatások a lelkén erős nyomot hagytak. Nem sokat beszélt fogságbeli „élményeiről”, csak azt mondta: „az egy rémregény volt.” Hazatérése után a háború előtti munkahelyére nem vették vissza. Alkalmi munkákat végzett, majd 1948 februárjában a Metallochemia udvarán kisegítő munkát végzett. Volt festő, szíjgyártó, raktáros, később irodai beosztásban dolgozott nyugdíjazásáig. Szakmájában, mezőgazdászként nem tudott elhelyezkedni.⁹⁰

Herczeghalmi (Pregitzer) Nándor is ismert és tisztelt polgára volt a községnek. Az Országos Mérésügyi Hivatalban dolgozott mértékhitelítőként és revizorként. A családnak 800 négyszögöl barackosa volt a Diótörő úton. Nándor a különböző fajtájú, nagy gyümölcsű és jó ízű barackjaival több versenyen vett részt, és díjakat is nyert. 1941-ben a válogatott, csomagolt és ládákba helyezett barackot a budaörsi repülőtérről Li-2-es géppel szállították Bécsbe.

Aktívan bekapcsolódott a település közéletébe. Tagja volt a katolikus egyházközségi tanácsnak. Oktatott a Levente Egyesületben. Fő hobbija, „szerelme” a modellezés volt. A község modellező szakkörének vezetőjeként sok fiataalt ismerttetett meg a repülőmodellek tervezésével és építésével. A kör népszerű volt és tagsága gyorsan gyarapodott. Az elkészült gépekkel a Lőtérre és a szérúskertbe jártak gyakorolni, repíteni. Nagy élményt jelentett a fiataloknak, ha a saját kezűleg összeszerelt repülőmodellt szárnyra tudták repíteni. Több versenyen is részt vettek, kiállítást is rendeztek a községben. A háború után ismét rendszeressé vált Nősök báljának ő volt az első hagyományfelelőse. (Erről a XII. fejezetben bővebben olvashatnak.)

Herczeghalmi Nándor főhadnagyként részt vett a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi bevonuláson, 1941-ben pedig a Délvidék visszafoglalásában.

⁹⁰ Havasi Emőke elbeszélése és a család dokumentumai alapján

A szerb lakosság, a csetnikek a bevonulás idején gyakran tanúsítottak ellenállást. Az egyik alkalommal, amikor Toldi 38M tankjához indult, egy templomtoronyból célba vették

ő, és el is találták. A belső zsebében őrzött iratok, és a mögöttük lévő szétnyitható cigarettatárca mentette meg életét. A keleti fronton, Kárpátalján megsebesült, bal keze összeroncsolódott. Ezután Németországba került, ahol amerikai hadifogoly lett. A háború után a fogságból hazatért, de több mint fél évig

nem kapott munkát. Amerikai fogságáért akarták elmarasztalni. Végül több igazolás beszerzése után visszatérhetett eredeti munkahelyére, az Országos Mérésügyi Hivatalhoz.⁹¹

Lakóhelyünk egyik legidősebb polgára, a 87 éves Felföldi István. Gyermek- és ifjúkorának két meghatározó emléke Nagytétényhez és a második világháborúhoz fűződik. Beszélgetésünk és önéletrajzi írása alapján felidézük életének a 40-es években történt fontosabb eseményeit.

1933-ban írárták be a nagytétényi elemi iskolába, ahol öt osztályt végzett, 1938-ban a Társulati Polgári Iskola tanulója lett. Mivel édesapja első világháborús rokkant volt, kedvezményesen csak havi négy pengő tandíjat kellett fizetnie. Ma is büszkén emlegeti egy-

kori iskoláját: „Nagyon kiváló iskola volt a mienk, az igazgatónk akkor kezdte tanári pályáját, és nagy lelkesedéssel és modern szakértelemmel végezte munkáját. Hét évfolyam végzett itt, ahol a lányoknak és a fiúknak meg volt alapozva a jövőjük, úgy tudás szempontjából, mint erkölcsileg. Mindnyájunknak szép emlékek fűződnek az iskolához, és a legtöbb osztály mindaddig tartja a találkozóját, míg ki nem halnak.” 1942-ben, a négy polgári elvégzése után, „Már javában folyt a frontokon a második világháború, de mi még csak annyit éreztünk belőle, hogy kenyérért sorba kellett állni a péknél, vagy egyes különböző cikkekért.”⁹²

⁹¹ Ifj. Herczeghalmy Nándor elbeszélése alapján

⁹² Felföldi István: Pista papa igaz története. Magánkiadás, 2003. 9-11. oldal

Rádiótechnikai tanuló lett a Márvány utcában, de a tulajdonost behívták katonának, s a műhelyt bezárták. Ezután a községházán dolgozott, mint kézbesítő. Tagja volt a modellező körnek, annak vezetőjétől, Herczeghalmy Nándortól hallotta, hogy a légierőnél megalakult egy Repülő-csapat Tiszthelyettes-képző iskola. Jelentkezett, s felvételt nyert. 1943. január 9-én megkezdődött katonai élete. A taszári repülőtéren volt az iskola, itt folyt a kemény és szigorú gyalogsági és tantermi kiképzés. A nyár végén szabadságos levelet kapott, s rövid időre hazalátogathatott. Nagytétényben *„Feszítettem az új kimenő ruhámban, mellemen az ezüst sárga színűvel, oldalamon, a derékszíjon függő szuronnal. Akkor még szórakozott a nép, még gyártottak magyar filmeket. Én is többször mentem moziba. Abban az időben Tétényben a Fő utcán zajlott az élet. A templom előtt volt a HÉV megállója, ezen az utcán volt a mozi is, a vendéglők, egyszóval ott volt a tétényi city. Ott volt a találka a barátokkal, ott lestük a lányokat, hát ott töltöttem én is a szabadságom nagy részét.”*⁹³

Szeptemberben folytatódott a kiképzés a székesfehérvári repülőtéren. 1944-ben bombatalálat érte a kifutópályát. Abára helyezték az iskolát, majd szeptembertől a Dunántúl több településén végeztek honvédelmi munkát, többek között futóárkokat ástak. Decemberben feloszlatták az iskolát. *„Reggel sorakozó volt, és aki még nem töltötte be a tizenhét évet, azt kiléptették, velünk pedig közölték, hogy átvezényeltek bennünket a Szent László hadosztályban lévő gyalogos lövész ezredbe.”*⁹⁴

Egységét január elsején vitték ki a frontra. Érsekújvár környékén már harcolt a szovjetekkel. Itt tapasztalta azt is, hogy nem voltak egyenlő ellenfelek az oroszokkal. *„Ott láttam, hogy az első vonalbeli katonák hozzánk képest milyen jól fel vannak szerelve. Mindegyik katonán háromnegyedes irhabunda, fejükön usánka (fülvédővel, szőrmebéléssel ellátott meleg sapka), nyakukban dobtáras géppisztoly, amelynek dobtárában 71 db lőszert lehetett betárolni. Nekünk hosszú posztóköpeny, „Bocskai-sapka”, két tölténytáska, amikben 20 db töltényt lehetett betárolni. Természetesen a 43 M mintájú puskák nem automata volt, öt db töltény ment a tárba, és míg hátrahúztuk a závarzatot, és betöltöttük, addig a ruszki fél tárat kilőtt felénk.”* Hamar átélte a háború borzalmait is. Udvarod község határában *„szörnyű látvány fogadott bennünket. Mindenfelé kilőtt, kiégett harckocsik, halottak tömege. Ahogy hatoltunk beljebb, sehol egy árva lelket nem láttunk, ellenben láttuk minden négyzetméteren a megcsonkított halottakat, kinek a feje, kinek a lábai hiányoztak. A harckocsiból összeégett emberi maradvány lógott ki, a többi harckocsi kiégve.”*⁹⁵

1945 tavaszán Burgenlandban harcolt egységével, ott került orosz hadifogságba. A Szovjetunióba szállították őket. Focsnányiban, egy hatalmas gyűjtő és

⁹³ Ugyanott 18. oldal

⁹⁴ Ugyanott 31. oldal

⁹⁵ Ugyanott 38-42. oldal

átmeneti táborban két magyar tiszttel találkozott: Reichenbach István hadnaggyal és Havasi Nándor karpaszományos alhadnaggyal. Innen egy Umony nevű kisváros lágerébe került, ahol a kolhoz földjein a többi fogollyal együtt burgonyát kapált. Néhány hónap múlva Kijevbe vitték, a 21-es lágerbe. Dolgozott téglagyárban, építkezésen, kovácsműhelyben, asztalosműhelyben, halfeldolgozó üzemben. 1946 tavaszán írhattak először haza. *„Kiosztottak vöröskeresztes postai lapot, és megmondták, hogy csak öt sort lehet írni haza, de csak azt írhatjuk meg, hogy jól vagyunk.”* Ősszel érkezett válasz a tavaszi lapokra. Az élelmezés nagyon gyenge volt. A napi étrendről önéletrajzában ezt írta: *„Reggel hét dl leves, 20 deka kenyér, délben hét deci leves, két deci köles vagy korpa, vagy burizskása, este ugyanaz, mint reggel. A leves inkább vízből állt, meg úszkált benne egy kevés olaj, savanyú káposzta, meg uborka, néha paradicsom és egy pár köles. Ha nem lopták el, akkor néha volt a levesben egy kis amerikai húskonzerv is.”*⁹⁶

1948 tavaszán értek véget megpróbáltatásai. Április végén tudták meg a hadifoglyok, hogy hazamehetnek. Először egy átmenő táborba kerültek, *„itt találkoztam össze Hajduk Jóskával, aki szintén tétényi volt.”* Innen indult velük a vonat Beregszász, Csap állomáson, s a Tisza hídján át Magyarországra. *„Ahogy gurult át a vonat a hídon, az örömtől, volt, aki sírt, volt, aki énekelte a Himnusz, és volt, aki letérdelt a vagonban és imádkozott.”*⁹⁷

Május 23-án ért haza egy koszos orosz katonaruhában, orosz katonasapkával a fején, szakadt vászoncsizma a lábán. De végre itthon volt. Ő hozta haza Hasszán István halálhírét, akit az oroszok az Urálba akartak szállítani, de útközben életét veszítette. A község két hétig ellátta a hazatért foglyokat. Ingyen cukor-, liszt- és húsjegyet kaptak. Lejártak a Dunapartra, ott találkoztak és beszélgettek minden nap, s megalakították a nagytétényi hadifoglyok bajtársi szövetségét, melynek vezetője Seszták Gyula lett.

Sokat szenvedtek a magyar katonák az orosz fronton, de a munkaszolgálatosok helyzete, a velük való bánásmód sokkal iszonyatosabb volt. Á. L. Nagytétényben született banktisztviselő, munkaszolgálatos így emlékezett megpróbáltatásaira: *„1942 júniusában bevonultam munkaszolgálatra. Kivíttek Oroszországba és végigszenvedtem az oroszországi hadjáratot, és a még borzalmasabb visszavonulást. A magyar keret leírhatatlan kegyetlenül bánt a zsidókkal... Belelőkték az embereket a folyóba, aztán vízesen kijöttek, és nem volt szabad bemenniük levetkőzni, vagy felmelegedni, megfagytak. Meztelenül kikergették őket a szabadba 40 fokos hidegben. Ütötték, verték az embereket. Az élelmünket ellopták, leveleinket visszatartották. Ezeknek a gonoszságáról nem lehet eleget beszélni. 1944. február 17-én leszereltünk és szerencsésen hazaháztam.”* A német megszállás után újra be kellett vonulnia. Megjárta a győri ba-

⁹⁶ Ugyanott 78-82. oldal

⁹⁷ Ugyanott 100. oldal

rakktábor, majd 1945. március végén gyalog tovább vitték őket. *„Az egész úton hajszolták, gyilkolták az embereket. Eisenerznál, Loretonál megtizedelték a zsidókat. Mauthausenben és Günskirchenben folytatódtak és fokozódtak szenvedéseink, míg május 4-én az amerikaiak megszabadítottak kínzóinktól.”*⁹⁸

A nyugati fogolytáborok közül Bajorországban, a Passautól 30 kilométerre található Pocking nevű kisváros táborában is voltak nagytétényi hadifoglyok. Itt várta hazatérését Grábits István is. A szovjet hadifogolytáborok embertelen körülményeihez képest a nyugati táborokban általában jobb körülmények uralkodtak. A foglyoknak, bár az élelmezés nem volt túl változatos, éhezniük nem kellett. Rizses hús, főtt burgonya, zöldségleves, borsófőzelék váltakozott az „étlapon”. A táborparancsnokság gondoskodott a foglyok kulturális szükségleteinek kielégítéséről is, egészségük megőrzése érdekében pedig tifusz elleni védőoltást kaptak. Az amerikai katonák barátságosak voltak a magyar hadifoglyokkal. Nem mondható ez el néhány magyar tisztről, akik fogdát, és fegyelmezőt is felállítottak számukra. 1945 pünkösdjén az amerikaiak ajándékot adtak a magyaroknak (rum, csokoládé, cigaretta), de a tisztek „elfelejtették” azt kiosztani a foglyok között. A táborparancsnokság megszüntette a tisztek hatalmaskodásait, túlkapásait. Kijelentették: *„Itt nincsenek tisztek, itt csak magyarok vannak!”*⁹⁹

A fejezetben szereplő nagytétényiek túléltek a háborút, a fogolytáborokat. A bevonultak közül sokan azonban nem voltak ilyen szerencsések. A község áldozatainak, halottainak pontos számát nem sikerült kideríteni. A Szentháromság téren álló Hősi Emlékmű talpazatán kis emléktáblákon 15, a második világháborúban

elesett helyi lakos neve szerepel: Majercsák András, Budai Kálmán, Dörnyei Jenő, Gubanek Lőrinc, Molnár Ferenc, Jakab József, Pentz Ferenc, Rozinger Antal, Vitek János, Sutyera István, ifj. Müller György, Tekecs Ernő, Kalmár József, Lindmayer József, Hidasi István.

Természetesen ennél jóval több nagytétényi áldozata volt a háborúnak. 1943. október végéig – az előljáróság tudomása szerint – a községben mintegy 50 elesett és eltűnt katona, valamint 200 hadbavonult férfi volt. Egy 1948-

⁹⁸ Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) 2.322. számú jegyzőkönyv

⁹⁹ Grábits István naplója alapján

ban készült felmérésben az állt, hogy Nagytétényben 263 hadigondozott élt, közülük 92 személy özvegyasszony volt, 71 pedig árva gyermek. A „Szent Antal” Temetkezési Egylet beszámolója szerint 1949-ben az alábbi, 14 – a háborúban eltűnt – férfit nyilvánítottak holtta: Kern János, Polovitzer Márton, Tóth László, Koszagovits András, Kricsfalusi Lajos, Halász Károly, Mehrwald Antal, Winkler József, Niklász Béla, Parti Mihály, Dombrovsky Károly, Tóth István, Hidasi István, Várhelyi László.¹⁰⁰

¹⁰⁰ BFL V. 707. a. 12. kötet 140. oldal és BFL V. 707. c. 48. kisdoboz 6.640. számú irat

V. A DONI KATASZTRÓFA ÉS AZ ÁREMELKEDÉSEK ÉVE (1943)

Január 13-án a szovjet hadsereg Voronyezs térségében áttörte a magyar vonalakat, és gyakorlatilag megsemmisítette a 2. magyar hadsereget. 42.000 katonára és 25.000 munkaszolgálatosra esett. 28.000 személy fogságba került. Egy szemtanú így írt erről:

„A súlyos sebesültek látványa iszonyú! Az önkívületben lévők jajgatása időnként minden más hangot elnyom. Akik tudatuknál vannak, víztért könnyörögnének, utolsó üzenetet küldenek, de nincs kivel. Barátaik megtették, amit tenni lehet. Feltették a kocsira, hogy orvoshoz kerüljön. Itt azonban egy a sok ismeretlen súlyos sebesültek között. Gondolatai kristálytiszták, agyán gyorsan átfut egész élete. Becsaptak, kijátszottak, és most várják, hogy elvérezzek. Most kell mindenre ráébrednem, mikor már késő!”¹⁰¹

Májusban az országban életbe lépett a textilárak vásárlásának korlátozásáról szóló rendelet, melyben meghatározták, hogy egy személy évente legfeljebb 1 elsőkabátot, 2 inget, 6 pár zoknit stb. vásárolhatott, s azt be kellett írnia a vásárlási könyvébe.

Az élelmiszerek iránti kereslet növekedésével párhuzamosan gyorsan emelkedtek azok árai is. 1 kg kenyér 1939-ben 38, 1943-ban már 58 fillérbe került. 1 kg zsír ára 1,6 pengőről 5,6 pengőre emelkedett, sőt a feketepiacon már 12 pengőt is kértek érte. A sertéskaraj ára 2 pengőről 5 pengőre emelkedett.¹⁰²

Az áremelkedés már a temetői sírhelyeket is elérte. A megváltozott viszonyokra való tekintettel a község temetőjében az eddigi sírhely és sírbolt díjakat háromszorosára emelték. A háború miatt azonban kivételt is tettek. *„A mostani háború hősi halottait és a légi támadások által áldozatul esett polgári személyek részére a községi temetőben a ravatalozó házzal szemben, az új úttól a szőlőhegy felé vezető részt jelöljük ki. Ezekért a sírhelyekért díjat nem fizetnek.”¹⁰³*

1943 elején a honvédelmi miniszter rendeletére országos gyűjtést rendeztek a hadbavonultak, elesettek hozzátartozói részére. Nagytétényben 20 aktivista végezte a munkát, melynek során 2.678 pengő gyűlt össze februárban. A magyar királyi hadtest-parancsnokságnak Mészáros Jenő főjegyző 248 javaslatot tett segélyezésre, melyben az összes hozzátartozó száma 487 fő volt. A parancs-

¹⁰¹ Boda Gyula: *Itthagylak* című magánúton kiadott könyve, 66. oldal

¹⁰² Magyarország a 20. században. I. kötet. 129. oldal

¹⁰³ BFL V. 707. a. 12. kötet 64. és 71-72. oldal

nokság a javaslatot megtárgyalta, s a nagytényi hadbavonultak, elesettek hozzátartozói részére 17.470 pengőt utalt ki az előljárásának. Áprilisban további 37 javaslatot terjesztett fel a főjegyző a hadtest-parancsnokságnak.¹⁰⁴

A háborúból, a frontról érkező rossz hírek, s a megélhetési problémák, gondok ellenére a község központjában, a Fő utcán még zajlott az élet. Az Apolló Mozgóban vetített filmeket sokan látogatták, és a vendéglők sem voltak üresek. A Fő utca 41. szám alatti cukrászda ekkor cserélt gazdát.

Az új tulajdonos, Tafferner Károly nemrég tért haza a harcterről. Eredeti foglalkozása pékmester volt, s az 1. honvéd páncélos hadosztály egységében szolgált a Don menti harcokban. Leszerelésekor a hadosztály parancsnoka, Veress Lajos altábornagy parancsnoki elismerésben részesítette. Az itt látható oklevélen ez olvasható: „A Szovjet ellenni hadjárat során Tafferner Károly tartalékos tizedest a Don menti harcokban az ellenség előtt teljesített kiváló és eredményes szolgálataiért páncélos hadosztály parancsnoki dicsérő elismerésben részesítem.”

A család 1943-ban megvásárolta az üzletet, amely hamar a község legkedveltebb cukrászdája lett. Sok finom sütemény és fagylalt készült náluk a háború utáni években is. Tafferner Károly specialitásai a marcipánfigurák voltak, de keresett édesség volt a bécsi kocka (diós sütemény), a csokis, puncsos és egyéb ízesítésű mignonok, a torták, a krémeseek. Sokan ültek be a hangulatos cukrászdába egy-egy sütemény, fagylalt elfogyasztása közbeni beszélgetésre. Gyerekként a húgommal mi is többször jártunk a cukrászdában. Húgom a marcipánfigurák között válogatott, én krémest választottam legtöbbször, az volt a kedvencem. Decemberben saját készítésű Mikulás figurákat, kézzel formázott, többféle finom szaloncukrot kínáltak a lakosságnak. A negyvenes évek végén megindult a kisipar és a magánkereskedelem felszámolása, átalakítása. Sajnos a Tafferner üzletre is sor került. 1952-ben államosították a település közkedvelt cukrászdáját.¹⁰⁵

A Fő utca 62. szám alatt működött Grósz Ferenc sokak által kedvelt péküzlete. A bolt mögötti sütődében készültek a friss, ropogós péksütemények és kenyerek. Különösen a gyerekek és a pedagógusok körében volt népszerű a pékség, mely az iskola mellett üzemelt. Reggel, tanítás

¹⁰⁴ BFL V. 707. c. 23. kisdoboz 76. számú irat

¹⁰⁵ Tafferner Károly lányainak elbeszélése alapján

előtt itt vásárolták meg tízóraijukat a tanulók és a tanítók. Sokszor a szünetekben is átugrottak egy kis harapnivalóért. Grósz Ferenc, az üzlet tulajdonosa rendszeres résztvevője volt a templom húsvéti passiójának. Az evangélista szerepében énekelve mesélte el Krisztus kereszthalálának történetét. A negyvenes évek első felében a képviselő-testület tagjaként a község irányításában is szerepet vállalt.¹⁰⁶

Sokan kedvelték a községben Kludák József hentes és mészáros által készített és árusított húskészítményeket. Üzlete, melyet a nagyapja, Kludák István alapított 1873-ban, az iskolával szemben, a Fő utca 61. szám alatt működött. A nagyapa Téténybe nősült, s megvásárolta az épületet, mely egy vízimolnár háza volt. Ezt a házat alakította át úgy, hogy a hentesmesterségre alkalmas legyen. Az udvarban, hátul álltak az ólak, az istálló, a vágóhíd, a feldolgozó helyiség és a jégverem. Elöl, az utcai fronton alakították ki az üzletet. Az üzleten belül kóser pult is volt, mert ekkor a községben jelentős számú zsidó élt.

Kóser húst csak zsidó sakter vághatott az izraelita vallás szabályai szerint, s a kóser hús a többivel nem érintkezhetett. A zsidó lakosság számának csökkenésével a kóser pult 1944-ben, a tétényi zsidók deportálása után szűnt meg. A hentes mesterséget a család fiú tagjai folytatták. A 30-as, és a 40-es években Kludák József, majd özvegy Kludák Józsefné és fia, Kludák István lett a tulajdonos. Nagyon sokat dolgoztak. A levágandó állatokat (szarvasmarha, sertés) a szomszédos településekről szerezték be. A feldolgozott hús, vagy húskészítmény közvetlenül az üzletbe került, vagy füstöléssel és hűtéssel tartósítva lett. Amikor a Dunán beállt a jég, egész télen szekerekkel szállították a jeget, s feltöltötték a 6x6-os alapterületű, 8 méter mély jégvermet, s a tetejére szalmát szórtak. Innen vitték a jeget az üzleti hűtőszekrénybe is. Kludák József receptje szerint különösen finom májas és véres hurkát készítettek, mely nagyon kelendő volt. A zsírszalonnából szép, aranybarna, ropogós töpörtyű lett, melyet melegen vittek át az üzletbe, s az illata becsalogatta az utcáról a vevőket.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Patakiné Száraz Anna elbeszélése alapján

¹⁰⁷ Kludák Erzsébet elbeszélése alapján

Endl-Endrődi Károly 1928-ban költözött családjával Nagytéténybe, s a Fő utca 51. szám alatt nyitott fodrászatot. Az üzlet mögötti szoba-konyhás lakásban éltek, a ház további része terménytároló volt. A harmincas évektől sokan látogatták az üzletet, ahol pontos és figyelmes kiszolgálás várta a hölgyeket. Bérletrendszer bevezetésével törzsvendégei is lettek a fodrászatnak. Két fia közül Károly folytatta édesapja mesteriségét, és a község megbecsült fodrása lett.

Ferenc, bár elköltözött Nagytétényből, a cserkészcsapat megszűnése után annak anyagát gyűjtötte, és rendszeresen találkozott régi társaival.¹⁰⁸

1943. március 15-én 10 órakor az elemi iskola udvarán, az Országzászló előtt a Levente Egyesület hazafias ünnepséget rendezett, melyen a község civil egyesületei is közreműködtek. A nagytétényi levonták is lelkesedéssel fogadták Horthy Miklós kormányzó március 15-i, a levontákhoz intézett szövegét, melyben az 1848. évi márciusi fiatalok példájának követésére szólította fel őket: *„Ma Ti vagytok hazánk reménysége, a magyar jövő valóra váltói. Legyetek mindig méltóak nagy őseitekhez. Szolgáljátok mindennek előtt a nagy magyar célokat,*

mert kivált ilyen nehéz időkben kell, hogy a nemzet érdekei minden egyéni érdeket megelőzzenek.”

1943/44-ben a nagytétényi Levente Egyesület tevékenysége kibővült, programjai a honvédelmi nevelés szolgálatában álltak. Működött már modellező- és sportrepülő szakosztály, labdarugó szakosztály, sport- és vízi szakosztály, híradó szakosztály, gyorslevente szakosztály. Volt evezés- és boksztanítás, működtek leányleventék és zenekarral is rendelkeztek. Éves költségvetésük 25.000 pengő volt, ebből a község 16.000 pengőt állt, a megyétől 4.500 és a honvédelmi minisztériumtól is 4.500 pengő hozzájárulást kaptak.¹⁰⁹

Községünk lakói minden esztendőben megemlékeztek a hősök napjáról, az első világháborúban elesett katonákról. 1943. május 31-én is ünnepélyt tartottak a Hősi Emlékmű előtt. A műsorban szavatelok, beszédek és énekkari számok követték egymást, és közreműködött a levantezenekar is. A program az emlékmű megkoszorúzásával ért véget.¹¹⁰

¹⁰⁸ Patakiné Száraz Anna elbeszélése alapján

¹⁰⁹ BFL V. 707. c. 23. kisdoboz 91. számú és 24. kisdoboz 7.765. számú irat és <http://www.horthymiklos.lap.hu> – beszédek (Letöltés dátuma: 2013. december 10.)

¹¹⁰ BFL VIII. 482. a. 3.975. számú irat

A háborús évek a hazai zsidóság számára komoly megpróbáltatásokat hoztak. 1941-ben megtiltották a zsidók és nem zsidók közötti házasságkötést. 1942-től nem szerezhettek mezőgazdasági ingatlant, s kötelezték őket a már tulajdonukban lévő ingatlan átengedésére. E rendeltre hivatkozva Nagytétény község is igényt tartott ilyen területre: „Az öt holdon aluli zsidóingatlanok igénybevételeivel kapcsolatosan kérjük a vármegyei Közléti Szövetkezetet, hogy Neumann Józsefné telekkönyvi tulajdonát képező nagytétényi 4.352 hr. számú 305 négyszögöl kiterjedésű házhelyet Nagytétény község számára juttassa napközi otthon építése céljára.”¹¹¹

Nagytétényben a sok szegény sorsú család egy helyiségből álló lakásban élt. Szüléskor a kismamát nem lehetett családtagjaitól elkülöníteni, ezért a község szülőszoba létesítését határozta el. Itt kellő orvosi és szülésznői felügyelet várja majd a szülőanyákat.

Lemondás és halálozás miatt május 19-én a megüresedett állásokra a következő személyeket választotta meg a képviselő-testület: Spiller György lett a törvénybíró, a közgyám Mehrl József, esküdtek pedig Nagy Móricz és Bak Lajos.¹¹²

A honvédelmi miniszter az országot ért légitámadások miatt a légoltalmi rendszer átalakításáról döntött. Eddig a különleges légvédelmi szolgálatot ellátó személyek időnkénti felváltással ügyeleti beosztásban látták el feladatukat. Ezután tartós igénybevétellel lettek beosztva.

A beosztottak a katonaihoz hasonló elhelyezésben, ellátásban, díjazásban részesültek. Az átszervezés első költségeit a község viselte, ezért e célra 12.000 pengőt szavazott meg a képviselő-testület. A községháza udvarán lévő fészter átalakításáról is döntöttek, mely a hatósági légoltalom során beosztott szolgálatosok laktanyaszerű elhelyezését biztosította. A munkára 5.040 pengőt szavaztak meg, s elrendelték annak azonnali végrehajtását.

A település tűzrendészeti feladatainak jobb ellátása érdekében a Molnár utcában egy tűzoltószertár, a Baross Gábor telepi iskola udvarán egy 100 köbméteres víztartály, a XIV. utcában egy tűzoltószertár és egy 100 köbméteres víztartály létesítéséről döntöttek. A község nagysága miatt az önkéntes tűzoltók feladatukat nem tudták kellőképpen ellátni, ezért szeptember elsejétől a község két fizeteses tűzoltót is alkalmazott.¹¹³

¹¹¹ BFL V. 707. a. 12. kötet 51. oldal

¹¹² Ugyanott 63. oldal

¹¹³ Ugyanott 76-77., 79. és 122-123. oldal

Horthy Miklós kormányzó 75. születésnapja alkalmából ünnepi díszközgyűlést tartott a képviselő-testület. Markó Gyula plébános érzelmeiktől túlfűtött beszédében méltatta a kormányzót, aki – szerinte – 1919 után megmentette, s felemelte a nemzetet. *„Jött egy ember. Jött egy katona. Daliás testében viharedzett lélek. Ez a katona a tengerek mélységei felett járt. Mindig a messze-ségbe nézett... Lelkének szikrájával meggyújtott egy gyertyát és azt magasra emelte és megindult vele, azóta is kezében tartja a Haza iránti szeretet, hűség és áldozatkészség lángját... Lángja mellett tanuljon meg minden magyar hazát szeretni, és áldozatot hozni úgy, amint Te szeretted ezt a hazát és áldoztad fel érte azt, ami Neked legkedvesebb volt – Fiadat...”*

Kiss Sándor 1929 és 1943 között töltötte be a község bírói tisztjét. Halála után, július 4-én gyászközgyűlést tartott a testület. Mészáros Jenő főjegyző méltató beszédében kiemelte, hogy Kiss Sándor *„Éppen olyan jól tudta a megnőtt község ügyeit intézni, mint ahogyan szolgálata kezdetén a kis falu ügyeit. Önzetlen, puritán volt a közéletben, s magán életben egyaránt, ezt a szellemet igyekezett mindenhol elhinteni... Sok kisebb-nagyobb építkezés volt községünkben az ő bírói szolgálata alatt, s valamennyinél sokat köszönhetünk az ő nagy szaktudásának, hozzáértésének... Községünk életében ő mindig kimagasló egyéniség marad, s emléket jegyzőkönyvileg örökítjük meg.”* Július 30-án a képviselő-testület Grósz Ferencet választotta meg Nagytétény bírójának, aki Dr. Birlerling Oszkár szolgabíró előtt letette a hivatali esküt.¹¹⁴

A budai honvédelmi légvédelmi tüzércsoport Lőtéren állomásozó katonái közül néhányan időnként megdézsmáltak a gyümölcsöskerteket. A parancsnokság a lopások megakadályozására intézkedést adott ki, a község elöljárósága pedig meghatározta, hogy a katonák hol közlekedhetnek. *„A Lőtéren állomásozó katonák csak a Balatoni műúton, a Gömbös Gyula úton és a Diósárok úton közlekedhetnek. A lőtéri parancsnokság által kiküldendő ellenőrző őrjárat vezetőjének az esetleges panaszok a termelők részéről előadhatók.”*

Egy őszi felmérés szerint a község üzemeiben, kertészteiben összesen 65 külföldi munkavállaló állt alkalmazásban. A legtöbben a Vadásztölténygyárban, a Hungária Gumigyárban és Szilárd István famegmunkáló telepén dolgoztak. A külföldiek zöme román volt, de bolgár, lengyel, orosz, német és szerb állampolgárokat is foglalkoztattak.¹¹⁵

A rendkívüli időkre való tekintettel több tiszteletdíjat és segélyt megemelt a testület. A tűzoltóparancsnok és a helyettes légoltalmi parancsnok tiszteletdíját hatszorosára (20 pengőről 120 pengőre) emelték. Az indokok között a tűzoltók és légoltalmi osztagok kiképzése, a szigorúbb szabályok folyamatos ellenőrzése szerepelt.

¹¹⁴ Ugyanott 82-83. és 95-97. oldal

¹¹⁵ BFL V. 707. c. 24. kisdoboz 3.650. és 6.491. számú irat

A polgári iskola is nagyobb összegű, 5.000 pengős segélyt kapott. Kutassy Gyula református lelkész eddigi 1.000 pengős segélyét 1.200 pengőre emelték. 1771-ben a katolikus egyház és a község között egy megállapodás jött létre, mely szerint a plébános javadalmazásához tartozó 32 kat. hold megmunkálási költségeit a település fizeti. A megváltozott viszonyok miatt Markó Gyula plébános eddigi 1.600 pengős földmunkaváltóságát – a helyi munkáviszonyokat figyelembe véve – 3.000 pengőben állapították meg. Október végén önálló községi adóhivatal megszervezésére került sor a településen. Vezetője az adóügyi jegyző lett. Az adóhivatal hatáskörébe tartozott: az állami, vármegyei, községi adók, járulékok, közilletékek összeírása, kivetése és beszedése, az adóigazolások kiállítása.

A Baross Gábor telepi elemi iskola az ott tanuló gyerekek számára már szűknek bizonyult. A királyi tanfelügyelő is felhívta az előjáróság figyelmét arra, hogy az iskolában már most délelőtt és délután is tanítás folyik, s így sem elegendő a hét tanterem. A képviselő-testület határozatot hozott az épület bővítéséről.

Diósárokban állt egy Erzsébet királyné emlékmű, mely itt veszélynek volt kitéve, ezért az elemi iskola udvarára helyeztették át.¹¹⁶

Nagytétény lakóinak a száma az elmúlt évtizedben gyorsan emelkedett. 1930-ban 7.160 fő, 1943-ban már 10.572 fő élt a településen. A község beépült, a területén épült gyárok révén nőtt az ipari jelleg is. 1930-ban 1.977-en adóztak a községnek, 1943-ban már 2.368-an.¹¹⁷

¹¹⁶ BFL V. 707. a. 12. kötet 115-118., 138-139. és 146-147. oldal

¹¹⁷ Ugyanott 43. oldal

VI. A NAGYTÉTÉNYI ZSIDÓK DEPORTÁLÁSÁNAK ÉVE (1944)

Március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot. Sztójay Döme lett a miniszterelnök, aki igyekezett kiszolgálni a németek politikáját. A hónap végén betiltották a Szociáldemokrata Pártot, a Független Kisgazdapártot és a Parasztszövetséget. Augusztusban valamennyi politikai pártot feloszlatták. Jogfosztó rendeleteket hoztak a zsidó állampolgárokkal szemben (sárga csillag, zárt gettók, deportálások). Május 15. és július 8. között 437 ezer zsidót hurcoltak megsemmisítő táborokba. Az év során gyakran érték angol-amerikai bombázások a vasúti közlekedést, a hajózást, a katonai létesítményeket. Szeptember 23-án a szovjet hadsereg alakulatai átlépték a magyar határt, a háború már hazánk területén pusztított. Horthy Miklós kormányzó október 15-i sikertelen kiugrási kísérlete után megalakult Szálasi Ferenc kormánya, megkezdődött a nyílt fasiszta diktatúra. December 21-én a németektől felszabadult országrész 230 küldöttének részvételével összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, mely megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. November-decemberben a 2. Ukrán Front egységei elfoglalták Észak-Magyarországot és északról megközelítették a fővárost. A 3. Ukrán Front elfoglalta Dél-Dunántúlt, majd a Margit-vonal Balaton és Velencei-tó közötti szakaszának áttörésével szintén Budapest elé értek. A hadműveletek ekkor már Nagytétény közvetlen környékén folytak.

A légvédelmi készülség fokozása érdekében a honvédelmi miniszter „*Tekintettel Nagytétény község Budapesthez való közelségére, ezáltal légítámadás esetén fokozott veszélyeztetettségére*” 60 főben határozta meg a hatósági légoltalmi szolgálatosok létszámát. Felszerelési tárgyakra (faágyak, szalmazsákok, lepedők, bakancsok, nadrágok, zubbonyok, sisakok, gázálcok) 43.858 pengőt alapított meg. A felszerelési tárgyakat központilag szerezték be, majd kiutalták a településnek, melyet légoltalmi szempontból két alkörzetre osztottak.¹¹⁸

Március 19-én a 7. számú főúton vonultak a német csapatok Budapest felé. A bátrabb és kíváncsi fiatalok Diósd és Nagytétény határában figyelték a főváros felé dübörgő, láncaltapas páncélautókat. Az emberek többsége közömbösen fogadta a német katonákat, s csak fokozatosan érezték meg a megszállás következményeit. Az angolszász légierő gépei tavasszal kezdték meg a majdnem egy évig tartó légítámadás-sorozatot az ország fontosabb katonai célpontjai ellen. Nagytétényben is riadalmat okoztak e bombázások, hiszen a közelünkben, a Duna túlsó partján, Csepelen is voltak hadi létesítmények. Április 3-án a B-17-es és B-24-es bombázók egyik célpontja a Weiss Manfréd Acél- és Féművek volt, mely a világháború idején harckocsikat, terepjárókat gyártott, és

¹¹⁸ BFL V. 707. c. 25. kisdoboz 2.096. számú irat

repülőgépekhez készített motorokat. A bombázások idején a vállalat nagy károkat szenvedett. Április 13-án a B-24-es gépek – többek között – a tököli repülőteret és a Szigetszentmiklósi Repülőgépgyár létesítményeit támadták. Az amerikaiak nappali támadását gyakran az angolok éjszakai bombázása követte. Az „eltévedt” lövedékek, vagy a lelőtt repülőgépek miatt a kö-

zeli települések, Érd, Budafok, Nagytétény is veszélybe kerültek. Március óta egy HM rendelet a lakásokban este hét és hajnali öt óra között bevezette a légoltalmi elsötétítést: az ablakokat és az ajtók üvegezését fekete színű lepellel vagy papírral kellett eltakarni. Ellenőrizték is időnként, hogy nem szűrődik-e fény az utcára, udvarra. A légi-veszélyre az ország akkori két rádióadása (Rádió Budapest 1, Rádió Budapest 2.) figyelmeztette a lakosságot, valamint a település szirénái.

A községben szinte minden ház udvarán volt egy családi óvóhelynek átalakított pince. Mi ekkor a Temető utcában laktunk. Majdnem hat éves voltam. Emlékszem, hogy amikor megszólalt a sziréna visító hangja, a felnőttek felkapták az előre összekészített vészcsomagot (némi élelmiszer, tisztasági felszerelés) és siettünk le a pincébe. Néhány ládaféle helyettesítette a székeket, egy mosdótál volt a fürdőszoba. Húgom és én egy priccsfélén, ill. mosóteknőben aludtunk, teljesen felöltözve.

A Propaganda Minisztérium több háborús plakátot küldött az előljárásnak, azzal a céllal, hogy azokat a községházán és más látogatott helyeken függeszék ki. Ilyen volt az „Én is hadicél vagyok” című plakát is, mely a minisztérium szerint „*nemcsak az ellenséges terrortámadás embertelenségére hívja fel a figyelmet, hanem egyben a felnőttek részére is figyelmeztető, hogy a gyermekeket milyen bajtól óvhatják meg...*”¹¹⁹

Budapest légvédelmi kiürítésével kapcsolatban a légo kiürítési kormánybiztos Nagytétény községet részben az I. hadtest-parancsnokság alakulatai részére utalta ki.

¹¹⁹ Ugyanott 3.473. számú irat

Ennek kapcsán a községben két alakulatot helyeztek el. A légitámadások idején az itt élők közül többen távol voltak otthonuktól, köztük gyerekek is. Mária Augusztá nővér Kecskemétről írt levelet a főjegyzőnek: „Nagytétényből van intézetünkben egy kis leányka, aki az utóbbi légitámadások óta már többször írt szüleinek, s nem kapott választ. Nagyon nyugtalan... Kegyeskedjék megérdeklődni, hogy a család hogy van, és hol van!”¹²⁰

A település határában áprilistól egy légvédelmi üteg tartózkodott, mintegy 300 fővel. A katonaság, mivel veszélyeztetett helyen állomásozott, szolgálati körletét nem hagyhatta el. Püspöki engedéllyel Markó Gyula plébános vasárnap és ünnepnapokon tábori misét tartott számukra.¹²¹

A német megszállás után a diósároki pincékben a német hadvezetés gyárat kezdett telepíteni és élelmiszerraktárakat alakított ki. Ez Nagytétény számára előnyökkel is járt, hiszen az építkezések során utak jöttek létre, csatornáztak, megépítették a községi vízművet. Az építkezéseknél munkaszolgálatosok is dolgoztak. B. I. tisztviselő is közöttük volt. „Nagytéténybe kerültünk, és mint képzett munkásból álló század útépítést végeztünk. Megépítettük a Diósároki utat. F. I. jobboldali beállítottságú, Szálasi ember volt, ahol lehetett nehézségeket okozott a munkaszolgálatosoknak.”¹²²

1944-ben már sok nagytétényi család élt apa nélkül. A szerencsésebbek legalább tudták, hogy él még az édesapa, s levélben tarthatták vele a kapcsolatot. Szabó Károly őrzetű, nagytétényi lakos, bevonulása után a kolozsvári királyi 9. honvéd élelmező-raktárban teljesített szolgálatot. Családja a Gömbös Gyula út 15. szám alatt lakott. Feleségének, Irmának nem volt könnyű dolga. Egyedül nevelte két gyermeküket, Karcsit és a kis Tubit. Végezte a házimunkát, művelte a Rác-hegyen lévő telküket, s ezen kívül ellátta az előjáróságtól kapott légvédelmi szolgálati feladatokat. Férjének írt leveleiben beszámolt életükről, s a községben történt eseményekről is. Az alábbi, májusban és júniusban írt levélrészletekből megismerhetjük egy apa nélküli család mindennapjait.

„A német katonák ma vagy holnap elmennek. Kérdeztem, hogy az orosz frontra mennek? Azt mondja, ő úgy hiszi, vissza Franciaországba, az invázió Belgiumon fog betörni, és ők odamennek. Az ember mindig azt hiszi, már nem tarthat sokáig a háború, és mindig újabb és újabb helyen lánkol fel, ahelyett, hogy egyszer már vége lenne.

Ma van az érdi vásár, a mamáék az előbb jöttek haza, azt mondja, rettenetesen drága minden, malac meg nem is volt az egész vásárban. A mi kis malacunk elég szépen fejlődik... Az éjjel, vagyis este megint berepülés volt, megint lent aludtunk a babával a Mariskánál. Félek a mi nagy házunkban egyedül maradni a gyerekekkel.” (május 2.)

¹²⁰ Ugyanott 3.294. és 3.245. számú irat

¹²¹ SzfvPL No. 4.569/1.026. számú irat

¹²² DEGOB 2.681. számú jegyzőkönyv

„Mama meg én a Rác-hegyen vetettük a kukoricát, gondolhatod, milyen fáradt vagyok. De most 1-2 hétig békesség lesz a kijárással, míg meg nem kezdődik a kapálás. Fizetni valakit máma nem lehet, a napszámos 1,50 pengőt kér egy órára, ennyit nem ér az egész termés. De ki tudja, oda jutunk-e a terméshez, ki fogja azt learatni! A Karcsit, talán már írtam, itthon hagyom, hogy ha berepülés van, jöjjön értem biciklivel, hogy együtt legyünk, ha valami baj volna... Előbbi levelemben megírtam a légószolgálatot. Tudom, te sem örülsz neki, hogy mit művelnek velem, de azért egész jól bírtam az éjjelezést. Reggel fél ötkor fekvődtem le, és aludtam fél kilencig, amíg a baba fel nem ébredt. Persze aztán a rendes házi teendőim, délután 1-től este 7-ig kint a földön kukoricát vetni.

Babát, ha látnád, mikor megjövök a földről és meglát, nem tudja a kis lábát olyan gyorsan rakni, mint ahogy repülne elejbém. Csak úgy fojtom le magamba a könnyeket! Milyen más volna, ha az Apuskája elé szaladhatna így. Persze én is sokkal jobban bírnám idegileg. Már félek egyedül lenni, pláne, ha pénteken megint reám esik a szolgálat. Éjjel végigszaladni az utcán a mi oldalunkat, és minden házat végigkopogtatni...” (május 10.)

„Az éjjel megint volt riasztás, éjjélig fönt voltunk. Én szaladtam a babával a Mariskához, mert a múlt éjjel egy repülőgép aknákat dobott a Dunába. Ma fönt volt a mamám a főjegyzőnél, és kérte, tegyen valamit, hogy nekem ne kelljen riasztani. Mondta, hogy te katona vagy, másnál meg nem marad meg a baba.

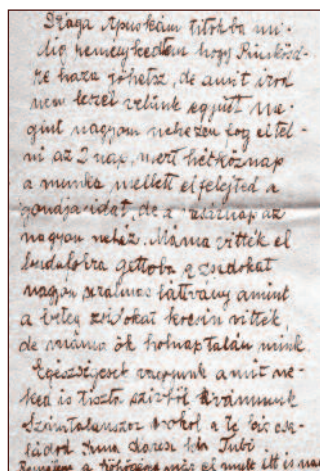
Azt mondta a főjegyző, hogy ő majd intézkedik. Kíváncsi leszek, beváltja-e az ígéretét... A hét közepén kaptam 10 q apró szenet, úgy örültem neki, 120 pengőbe került. Némelyik nap szépen halad a munka, de némelykor olyan, mintha az embernek le volna kötve a keze. Pláne, ha éjjel órákig búgnak a fejed fölött a gépek, és azt hiszed, már el sem tud múlni a bűgás. A Baba nagyon aranyos, szépen fejlődik. Olyan kedves, úgy tud hízelegni, és ha dörgést hall, mindjárt a két kis karjával átfogja a nyakamat. Azt hiszi, ha az ég dörög, az már megint riasztás.” (május 15.)

Özv. Tálos Józsefnétől, a Hunyadi utcából kapta e sorokat Szabó Károly:

„Most vasárnap óta nem volt légitámadás, hagynak egy kissé pihenni. Most, hogy nagy a Duna, megint árvíz fenyegetett bennünket. A ház előtt az árok csurig volt. A pincénkben is van víz, egy tíz centire való, kicsi híja, hogy a kertekben nincs.” (május 20.)

Ismét feleségét idézzük:

„Most 3 napig nem volt riasztás, de mindig ruhástól voltam az ágyban, reggel fáradtabb vagyok, mint este. Ma délben megint 3 órás légi veszély. Ezzel alig vagyok kész, jönnek éjjeli

szolgálatot teljesíteni: rádió-szolgálat, a saját lakásban figyelni. Este 10-12-ig a papa, 12-2-ig a Karcsi és 2-5-ig én teljesítek szolgálatot. Ha berepülés van, 5 házat végigszaladni és fölébreszteni. P. Feri, meg ilyenek találják ki, hogy asszonyokat, akiknek még 2 éves sincs a gyerekük, szolgálatba kell állítani. Nem elég, hogy a férjem katona, itt a kis baba, vagy nincsenek, semmire sem tekintettel? A krumplit, hagymát, zöldséget elvetettem, hogy ha nem lesz semmi bajunk, legyen megint mit enni. Az S. Jancsi bevonult, de leszerelték, gyenge a szíve. Helette a Fisher Jani ment, és máris a fronton van.” (május 25.)

Fisher János írta a z-320-as tábori postáról:

„A tétényi búcsúra nem hiszem, hogy leszerelnénk. Egy hónapja, hogy elhagytuk a magyar határt. Milyen jó ilyenkor olyannak, aki még nem volt katona, nem viszik el. Szívélyes üdvözlés a csaták mezejéről valahol a keleti fronton, a győzelmes viszontlátásra.” (június 2.)

Részletek felesége két júniusi leveléből:

„Tegnap éjjel akartam ezt a levelet megírni, mert légószolgálatos volt a mi házunk. Persze megint én voltam főnt. A Karcsi éjjél, és 12-2-ig őrködtem én. Reggel kimentem kapálni a mamával, de csak 10 óráig voltunk kint, mert megint berepülés volt. Hazajöttem, megfőztem és újra kimentem. Gondolhatod, milyen keveset lehet haladni a munkával, ha csak 1-2 órát tudsz dolgozni. Holnap a Karcsit is ki akartam vinni, de most megint biciklivel kézbesítő a községhez. Munkám idehaza is elég, kikelt 9 kiskacsa, persze feles a mamával (a munka az enyém)... Mára vitték el Budafokra a zsidókat. Nagyon siralmas látvány volt, amint a beteg zsidókat kocsin vitték, de máma ők, holnap talán mink...”

„Leírni is sok és hosszú volna, hogy mit szenvedtem péntek óta, amióta légítámadás volt. Kedden kint voltam kapálni, a kukoricát befejeztem. Szerdán a Groszné jött, hogy a postás mondta neki, hogy egy kolozsvári katona telefonált. Később tudtuk meg, hogy a Huber T. sógora volt, aki telefonált a helyőrségi kórházból. Grosz néni sír, hogy a Karcsija nem írt még semmit, folyton megy a postára kérdezni, de még eddig a fia nem írt semmit... Itthon rengeteg a behívó, úgy mondják, 17-től 60-ig mindenki megy. A németajkúak, akár voltak Volksbundisták, akár nem, mind megy. Éppen most hallottam, a Hül F. hazaírt, hogy a Bálo J. valami küldetésben volt, és nem jött vissza. Hogy fogság-e, vagy valami más, nem tudni, szóval eltűnt. Az Óngyárban olyan sok szép harangok vannak, már a mi nagyharangunkat is elvitték oda. Kérdezted, hogy milyen lesz a termés? A cseresznye nagyon kevés, sárga- és őszibarack az lesz sok. Eső sokat esik, most szép nálunk a páskumon minden. Borsó is lesz nekünk már a jövő héten...” (június 9.)¹²³

Az ország egyik legrégebbi izraelita hitközsége a szájhagyomány szerint Nagytétényben volt. 1880-ban 498 izraelita vallású lakos élt a településen. A Magyar Zsidó Levéltár Családkutató Központjában található nagytétényi szü-

¹²³ Heitzmann Zoltán gyűjteménye

letési anyakönyvet tanulmányozva megállapítható, hogy a 40-es évek elején itt élt zsidó családok ősei már a 19. században is községünkben laktak. Ilyen volt – többek között – a Schwarcz, a Böhm, a Kohn, a Weisz, a Berger, a Schön, a Taub, a Stern, a Löwy stb. család. A halálozási jegyzőkönyvben is – bár a 30-as és 40-es évek elejének bejegyzései nagyon hiányosak – megtalálható e családok elhunyt tagjainak neve.

Községünkben található egy több mint 250 éves zsidó temető is, melyet egyházi jegyzőkönyvek már 1759-ben említettek. A település 1886 és 1938 között elhunyt és itt eltemetett zsidó lakói közül 122 személy sírját azonosították. A Schwarcz család 10, a Böhm és a Spitzer család 8-8, a Weisz család 6 tagja is a nagytényi temetőben van eltemetve. Az azonosított sírok teljes listája megtekinthető az interneten, a www.oroklet.hu linken, Boros Lajos honlapján. 1944-ben tartották itt az utolsó temetést, azóta zárva van.¹²⁴

A 18. század második feléből való, az eredetileg mezőgazdasági raktárnak használt épületből átalakított zsinagóga is, mely a 19. században nyerte el végső formáját, s 1936-ban kívül és belül is felújították. A 20. század első felében a zsidó lakosság száma folyamatosan csökkent. A zsidókkal kapcsolatos jogfosztó intézkedések meghozatala idején a hitközség kéréssel fordult a választókerület országgyűlési képviselőjéhez. A halálozási anyakönyvben talált levélfogalmazványban ez olvasható: *„Azzal a tiszteletteltjes kéréssel járulunk Képviselő Úr elé, ne méltóztassék értékes szavazatával a zsidótörvény megszigorításához hozzájárulni. Minden igaz hazafi hallja az édes anyaföld esdeklő szavát: ne taszítsátok ki magatok közül azokat, akik ezrek vérével szentelték meg hozzá való hűségüket, és akik ma is készek hívó szavára érte mindenüket feláldozni.”*

1941-ben, a népszámlálás adatai szerint 150 izraelita vallású személy élt a községben. Ebben az évben több helyi zsidó férfit vittek munkaszolgálatos századokba, ahol megkülönböztetés és megaláztatás várt rájuk. Polgári ruhában, katonai őrizet mellett kényszermunkát végeztek. Utat, bunkert építettek, lőszert szállítottak, aknát szedtek embertelen körülmények között. Többen soha nem tértek vissza.

¹²⁴ Magyar Zsidó Levéltár Családkutató Központ adatai

Kállay Miklós miniszterelnök 1942/43-ban még el tudta hárítani Hitler zsidókkal kapcsolatos, súlyos következményekkel járó követeléseit. A német megszállás után azonban a magyar zsidók halálos veszélybe kerültek. Endre László belügyminiszteri államtitkár feladata lett a zsidókérdés rendezése. Ő így nyilatkozott e kérdésről: „*A zsidóság a magyar fajta szempontjából sem erkölcsileg, sem szellemileg, sem pedig fizikailag nem kívánatos elem. Ennek a felismerésnek a tudatában keresni kell azt a megoldást, amely a zsidóságot teljes egészében kikapcsolja és kiküszöböli a magyarság életéből.*”¹²⁵

Március végétől hetente vezettek be korlátozó intézkedéseket. Megkülönböztető jelzés (sárga hatágú csillag) viselése, közszolgálatuk, közmegbízatásaik megszüntetése, utazásaik korlátozása, vagyonuk elkobozása, élelmiszerellátásuk csökkentése (személyenként havi 30 dkg cukor, zsír helyett havi 30 dkg étolaj, hetente 10 dkg marha- vagy lóhús), zsidó szerzők műveinek betiltása (több mint 300 magyar szerzőt soroltak fel a tiltójegyzékek), nyilvános szórakozóhelyek látogatásának tilalma, bevásárlásaik korlátozása (napi 2 óra). Végül sor került a gettósításra, s elkezdődött kiszállításuk a koncentrációs táborokba.¹²⁶

Német parancsra a Zsidó Tanács 1944 áprilisában adatszolgáltatást végzett az ország valamennyi hitközségének létszámáról, intézményeiről. Az adatszolgáltatási kartonok a Magyar Zsidó Levéltár birtokában fennmaradtak. Ebből tudjuk, hogy 1944-ben a nagytétényi ortodox hitközség lélekszáma 106 fő volt. Közülük 37-en adóztak. A hitközség rabbival nem rendelkezett, elnöke Burger Zsigmond fakereskedő volt. Egy önálló felekezeti egyesület működött a településen, a Chewra Kadischa (Izraelita Szentegylet) 14 taggal. Az egyesületet 1944-ben feloszlatták.¹²⁷

A holokauszt a nagytétényi zsidókat sem kerülte el. Április 5-től itt is minden zsidót sárga csillag viselésére köteleztek.

Még a település izraelita lakosainak deportálása előtt, május 19-én egy főszolgabírói utasítás, mely a zsidóság „átköltöztetését” említette, felszólította a főjegyzőt, hogy „*A község területén lévő imaházat, illetve zsinagógát haldéktalanul zárja be, tekintettel arra, hogy a zsidóság átköltöztetése következtében arra amúgy sincs szükség...*”¹²⁸

¹²⁵ Mondjátok el, mi történt! A magyarországi holokausztról. Budapest, Ex Libris Kiadó, 2004. 33. oldal

¹²⁶ Ugyanott 31-49. oldal

¹²⁷ Magyarországi zsidó hitközségek – 1944. április. Közzéteszi: Schweitzer József. Budapest, Hungaria Judaica 6. 1994. 1/B 468. oldal

¹²⁸ BFL V. 707. d. 3. kisdoboz 3.430 számú irat

1945 után a zsinagógát átépítették, tönkre tették, s az Országos Műszaki Könyvtár raktára lett. Nagytétény központjának rekonstrukciója során 2013-ban könyvtárként született újjá.

Még a deportálások előtt egy-két zsidó család, megérezve a közelgő veszélyt, elhagyta a községet. Schwarcz Miksát és feleségét, többek szerint, a Sváb-hegyen bújttatták. Burger Zsigmondné is megmenekült, ő Pestre távozott. Nagytétényben is volt, aki segített a zsidóknak a túlélésben. Killy Antal a pincéjében adott menedéket nekik. Becsületes, jószívű, segítőkész embernek ismerték Killy Tónit a községben. Eredetileg övé volt a Sásdi vendéglő a Fő utcán. Volt egy gyümölcsöse az Ó-hegyen és egy borospincéje is. A háború alatt a törökbálinti fegyvergyárban (Mechanikai Művek), állítólag szabotázs miatt, történt robbanás következtében heten meghaltak. Az egyik özvegyen maradt asszony gyermekét a Tilly házaspár magához vette, s egy másik fogadott gyerekkel együtt nevelte. A deportálások idején pincéjében bújttatta Schön Györgyöt. A Pestről Nagytéténybe menekült Pártos Géza és balett-táncos felesége is nála talált menedéket, ő bújttatta őket pincéjében. Pártos Géza a háború után, 1945-től 1949-ig a Nemzeti Színház rendezője volt. A képen Killy Antal és felesége, Rákóczi Katalin látható. A Markó Gyula plébános által kiállított keresztlevelekkel is megmenekültek néhányan a közelgő szörnyűségektől, de júniusban megkezdődött a tétényi zsidók elhurcolása is. A budafoki Halom utcai (Tóth József utcai) gettóba kerültek. Barátaik, rokonaik közül sokan meglátogatták őket, s élelmiszercsomagokat vittek nekik. Legtöbbjüket itt láthatták utoljára a barátok, hozzátartozók. Innen július elején Budakalászsra kerültek, ahonnan hatodika és nyolcadika között vitték őket a vonatok az auschwitzi haláltáborba. F. R. budafoki nyomdásznő túlélte a tábor, a borzalmakat, s beszámolt megpróbáltatásairól.

„Elvittek a budakalászi téglagyárba. Itt öt szörnyű napot töltöttünk. Sem enni, sem inni nem adtak, rengeteg ember volt összezsúfolva, az izgalomtól és bizonytalanságtól gyötörve. Gyerekek sírtak, mindenki zúgott, panaszkodott. Végül vagonba raktak bennünket. A mi vagonunkba 75 személy volt. Borzasztó meleg volt, a vagonban percek alatt kibírhatatlan hőség lett. Vízet nem kaptunk, úgy összeszáradt a torkunk, hogy nyelni alig bírtunk. Egy kispesti férfi megőrült. Két nagyon idős házaspár agonizált. Kassán kinyitották a vagon, és ezeket kivették, hogy mi lett a sorsuk, azt nem tudom. Háromnapi borzalmas utazás után megérkeztünk Auschwitzba. A pályaudvaron azonnal szétválasztották a családokat, hozzátartozókat egymástól. Bennünket fiatal, munkabíró embereket fürdőbe

vittek, megkopasztottak, megfürdettek. Mindent elvettek tőlünk és rongyos ruhákat adtak. Egy hétig WC-ben laktunk, mert másutt nem volt hely. Egy hét után bekerültem egy blokkba. Az SS-nők korbáccsal jártak, és volt közöttük egy, aki különösen kegyetlen volt. Ez elől bújt mindenki, mert aki elébe került, azt végigverte a korbáccsal. 1944 októberében bevásároltattak egy munkástranszportba, Kürschauba vittek, Felső-Sziléziába. Egész nap nehéz földmunkát végeztünk. Reggel öt órakor volt az ébresztő. Három hónap alatt összesen kétszer mosakodtunk, a ruháinkat kimosni természetesen egyáltalán nem lehetett. Mindenki tetves, rühes lett. A bánásmód nagyon kegyetlen volt. Aki betegnek jelentkezett, azt addig verték, amíg meghalt. Egy asszonyt a leánya szeme láttára belökték a meszesgödörbe. Az oroszok már nagyon közel voltak, és egy nap és egy éjjel pihenés nélkül, erős tempóban meneteltünk. Az első nap 19 halott volt. Aki nem bírta a gyaloglást, vagy gyengének látszott, azt lelőtték...”¹²⁹

Egy másik beszámolóban ez olvasható: "A DAW-ba (hadiüzem) küldtek dolgozni. Naponta kétszer kaptunk enni. Délben 1 liter répalevest, este 300 gr rossz kenyeret. A munkafeltételek az elképzelhető legrosszabbak és legkeményebbek voltak, úgyhogy legtöbbször az éhségtől és az élvezhetetlen étellektől elgyengülten nem bírta ki. Munkacsoportunkból naponta 30-35 ember halt meg. Sokat a Capo-k (munkafelügyelők) munka közben egyszerűen agyonütöttek... Hetenként hétfőn és csütörtökön megállapította a Standortsarzt (főorvos) azoknak a raboknak a számát, akiket elgázosítással meg kell semmisíteni, és akiknek a holttestét a krematóriumban el kell égetni...”¹³⁰

A nagytényi deportáltak közül több áldozat nevét ismerjük. Vannak közöttük gyerekek és idős emberek is. A legfiatalabb egy 4 éves kisfiú, Hirsch György, akinek 10 és 12 éves nővérét (Veronikát és Magdolnát), valamint szüleit is meggyilkolták Auschwitzban. A két legidősebb a 73 éves özv. Löwy Ernőné és Csenki Ambrusné volt. A haláltáborban vesztette életét Schwarcz Manó édesapja, nő-

vére és annak kislánya is. Kutas Endre nagyapja, a képen látható Kohn Ármin és felesége, Sorger Teréz is áldozatok lettek. A Holokauszt Emlékmúzeum emlékkönyvében egy nagytényi matematikatanár, Sorger József (Sorger Teréz testvére) neve olvasható, aki Auschwitzban halt meg. Schön Ármin fodrász családjából csak fia, György élte túl a deportálást. Ő Komáromban megszökött a vagonból, s Killy Antal bújtatta pincéjében. A Holokauszt Emlékközpont belső udvarán található az Áldozatok Emlékfala. A nyolc

¹²⁹ DEGOB 548. számú jegyzőkönyv

¹³⁰ Mondjátok el, mi történt! 51-53. oldal

méter magas kőfalon lévő üvegtáblákon mintegy 170 ezer név olvasható, köztük 39 azonosított nagytétényi áldozat neve is. A függelékben megtalálható a nagytétényi áldozatok listája, melyben feltűntettük a születés évét, az édesanya nevét, és azt, hogy az Emlékfalon hol olvasható az áldozat neve.¹³¹ Vannak, akik úgy tudják, hogy ezt a szörnyű időszakot öt zsidó család élte túl, emlékükre egy-egy fát ültettek a zsinagóga udvarán. Nyolcvan éven felüli visszaemlékezők azonban ezt csupán legendának tartják. Szerintük az öt fa már a deportálások előtt is az imaház udvarán állt, ifjú korukban látták már e fákat, melyek valószínűleg a Torát, Mózes öt könyvét jelképezik. Az öt japán akácfa életkorát törzskörméretük és törzsátmérőjük alapján megbecsülték. Az eredmény sem az állítólagos legendát, sem pedig az idős visszaemlékezők állítását nem igazolta egyértelműen. Az öt fa közül egynek a becsült életkora 47-55 év, a többié 40-47, illetve 33-40 év. Ezek alapján a fákat valószínűleg nem a háború előtt, vagy közvetlenül utána ültették, hanem jóval később. Az is elképzelhető, hogy nem egyszerre ültették az öt fát. Természetesen a fák növekedését befolyásolhatta a kiültetett csemeték állapota, és a zsinagóga előtti talaj minősége is. Az is megtörténhetett, hogy az egyszerre ültetett fák közül néhány kipusztult, s később pótolva lettek.¹³²

Néhány megmenekült, s hazatért személy nevét sikerült felkutatni. Az auschwitzi táborból érkezett vissza Frank Nelli, Frank Katalin, Deutelbaum Gézané (ő is Frank lány volt) és Jolán, a lánya. Ugyanebből a táborból menekültek meg a Schwarcz lányok is: Mária, Erzsébet és Rózsi, valamint a Landler család néhány tagja (ők már nem Nagytéténybe tértek vissza). A munkaszolgálatosok közül visszatért Deutelbaum Géza, Schwarcz Manó, Schwarcz Tibor és Schwarcz Mátyás. A deportálások előtt eltávozott Schwarcz Miksa is visszatért a községbe, s amíg lehetett, ő gondozta az árván maradt imaházat, s kertjét. Istentiszteletet már nem lehetett tartani a zsinagógában, mert a Tora szerint ahhoz legalább 10 felnőtt férfi jelenléte szükséges, ennyi pedig ekkor már a községben nem volt.¹³³

Günter Demnig német szobrász ötlete alapján az 1990-es évek elejétől a nácik által deportált, meggyilkolt zsidók emlékére úgynevezett botlatóköveket helyeznek el az áldozatok volt lakhelye előtt, a járdába süllyesztve. Ezek a kövek a feldolgozhatatlan cselekedetekre emlékeztetnek, s személyessé teszik az emlékezést az elhurcoltakra, akiknek még sírjuk sem lehetett. Nagytétényben, a Szentháromság utca 13. szám alatt, a Kohn házaspár egykori lakhelye előtt 2008. augusztus 30-án helyezték el az emlékköveket.¹³⁴

¹³¹ Holokauszt Emlékközpont adatai

¹³² XXII. kerületi Önkormányzat adatai

¹³³ Visszaemlékezők adatai

¹³⁴ Kutas Endre elbeszélése alapján

Az elhurcolt zsidók lakásainak sorsát a főjegyzőnek a főszolgabíró részére június közepén készített jelentéséből ismerjük. Nagytétényben „10 db 1 szoba-konyhás, 6 db 2 szoba-konyhás, 4 db 3 szoba-konyhás és 1 db 5 szobás lakás volt a kitelepített zsidók bérletében illetve tulajdonában. Az 5 szobás lakást főszolgabíró úr a m. kir. Rendőrség részére már igénybe vette... Eddig 126 igénylő jelentette be igényét a zsidólakásokra. Ebből az előjáróság helyszínen szerzett meggyőződés alapján 56 igénylő feltétlen jogosultságát állapította meg.”¹³⁵

A zsidó ingatlanok hasznosításával kapcsolatban a főjegyző javaslatot tett az alispánnak a községben lévő zsidó ingatlanok megszerzése érdekében. Az előjáróság a településen 13 több helyiségből álló ingatlant kívánt megszerezni, melyekben napközi otthont, egészségházat, tűzoltószertárt, leventeotthont, kultúrházat stb. terveztek létrehozni. A zsidó tulajdonosok között több ismert tétényi lakos neve szerepelt. Például Böhm Izidor, Reichel Hermina, Schwarcz Miksa, Burger Zsigmond.¹³⁶

A német hadsereg, a Wehrmacht parancsnoksága júniusban levelet küldött a község előjáróságának, melyben kimutatást kértek elszállásolási lehetőségekről. A főjegyző válaszából kiderült, hogy beszállásolási lehetőség a településen ekkor már nem volt: „... a még üresen álló lakásokat a magyar királyi rendőrség illetve honvédség vette igénybe. A zsidólakások közül pedig a hadbavonultak itthon maradt hozzátartozóit juttattuk lakáshoz. Fentiekén kívül a Kiürítési Kormánybiztos 1.200 MÁV bombakárosult részére Nagytétényt, mint felvevő községet jelölte ki, akiknek lakáshiány miatt összezsúfolás által biztosítottunk lakást.”¹³⁷

Egy zsidóként számon tartott nagytétényi lakos Fő utcai lakásában három német katonát szállásoltak el, akik májusig laktak ott. Távozásuk után a volt tulajdonos megbízottja, aki a lakás kulcsát őrizte, bejelentést, feljelentést tett a németek ellen, mert több tárgyat eltulajdonítottak, s a lakást megrongálták. Eltűnt – többek között – két rádió, egy fémóra, egy ballonkabát, férficipő, férfiing, ágynemű stb. Összetörték a csillárt, a diófaasztalt, a heverőt. A bejelentés megjárta a rendőrséget, a német parancsnokságot, a honvédelmi minisztériumot. A végén a bejelentő kénytelen volt lemondani a kártérítési igényről. Az előjáróság megnyugodhatott, s az iratcsomót lezárhatta: „Intézkedést nem igényel.”¹³⁸

¹³⁵ BFL V. 707. c. 26. kisdoboz 3.768. számú irat

¹³⁶ Ugyanott 3.828. számú irat

¹³⁷ Ugyanott 3.705. számú irat

¹³⁸ Ugyanott 3.757. számú irat

VII. NÉMET ÉS OROSZ CSAPATOK A KÖZSÉGBEN

A község jövedelmének növelése érdekében az előljáráóság bevezette az úgynevezett vigalmi adót. Mulatságok, szórakoztató programok, sportversenyek és más rendezvények után adót kellett fizetni. Mozinál például a belépőjegyek árának 15%-át, hangversenyek belépőjegyeinek 10%-át. Belépő nélküli zenés vendéglőben, kocsmában személyenként 40 fillér volt az adó, ha tánc is volt, akkor 1 pengő. A hazafias, nemzeti szellemben működő egyesületek, indokolt kérelmükre, mentesülhettek az adó megfizetése alól.

A Szent Antal Temetkezési Egylet már 1940 márciusától határozatlan időre átengedte a községnek a Gömbös Gyula utca 5. szám alatti egyleti épületét közellátási jegyfiók céljára. 1944. június 1-jétől pedig az élelmiszer jegyközpont kirendeltsége és az ipari közellátási kirendeltség részére a Fő utca 42. szám alatti házban 4 helyiséget bérelt a község özv. Bugyesinszky Józsefnétől.¹³⁹

Az előljáráóságnak gyakran kellett az élelmiszerjegyekkel és egyéb utalványokkal kapcsolatos kéréseket, panaszokat kivizsgálnia, megoldania. Egy M. S. nevű katona kérése tábori levelezőlapon érkezett: *„Elnézését kérem, mikor lapommal a mai nehéz időkben zavarom, de frontkatona másképp kérését nem tudja előadni. Azzal a kéréssel fordulok a Főjegyző Úrhoz, amennyiben lehetséges a feleségem és kisfiam részére egy-egy pár cipőjegy kiadását kérném, ugyanis amióta jegyrendszer van, új cipőre utalványt nem kaptunk...”* Hiába volt azonban valakinek cipőjegye, nem biztos, hogy sikerült vele cipőt vásárolnia. Egy hadnagy felesége a nagytétényi Hangya üzletében gyermeke számára cipőt akart venni, de elutasították azzal, hogy nem állandó vásárlójuk. A hadnagy zászlóaljparancsnoka levelet írt az előljáráóságnak, kérve a szükséges lépések megtételét. A Hangya üzletvezetője megígérte, hogy a legközelebbi árubeszerzéskor az édesanya megveheti náluk a cipőt.¹⁴⁰

A nehéz idők ellenére a községben élők többsége becsületes ember volt. Májusban az egyik lakos (L. B.) a Gömbös Gyula utcában két személy részére szóló kenyér- és lisztjegyet talált, melyet június 30-ig lehetett felhasználni. A jegytulajdonos neve nem volt feltüntetve. A becsületes megtaláló a jegyeket a községházán leadta, s az igazolt tulajdonosok azokat hamarosan visszakapták.¹⁴¹

Állami cukorjegy.		
A jegy tulajdonosa: [Name] [Address]		
A JEGYET CSAK A KERESKEDŐ VÁGHATJA LE		
2	2	2
Szept. 28-ig Okt. 5-ig.	Okt. 5-ig.	Okt. 13-ig.
Okt. 13-ig.	Okt. 20-ig.	Okt. 27-ig.
Okt. 27-ig.	Nov. 3-ig.	Nov. 10-ig.
Nov. 10-ig.	Nov. 17-ig.	Nov. 24-ig.

¹³⁹ BFL V. 707. a. 12. kötet 161., 185. és 196. oldal

¹⁴⁰ BFL V. 707. c. 27. kisdoboz 5.088. és 4.791. számú irat

¹⁴¹ Ugyanott 25. kisdoboz 3.001. számú irat

1944 nyarán sok magyar templom harangját olvasztották be, s ágyú lett belőlük. Ez a sors várt a nagytétényi és a gyergyószentmiklósi templom harangjára is, melynek érdekes története van. 1944 augusztusában a magyar kormány rendelete alapján a gyergyószentmiklósi 541 kilós Szent Miklós harangot is beolvasztásra ítélték. A templom tornyából ledobott, de épségben maradt harangot a nagytétényi öntődébe szállították több más haranggal együtt. Ide szállították településünk harangját is, melyet beolvasztottak, de a front felgyorsulása miatt a székelyföldi harang megmenekült. Azt is mesélik, hogy az ott dolgozó munkások a nagytétényi templom harangjának hitték a sötétben, s elrejtették, hogy a háború után majd visszakerüljön a toronyba. Fel is került a hiányzó harang helyére.

A község közel 60 évig sajátjának tudta a harangot. Az 1990-es évek közepén Farkas Titusz harangmester fedezte fel a harangon az 1920-as évszámot, s a feliratot: *„Szent Miklós tiszteletére a gyergyószentmiklósi hívek adományából”*. Évekig tartó tárgyalások után Nagytétényi állami támogatással új harangot kapott, a gyergyóiak pedig visszakapták elveszettnek hitt harangjukat. 2003. november végén dr. Erdő Péter bíboros – nagytétényi és székely hívek jelenlétében – megáldotta községünk új harangját, s útjára bocsátotta a gyergyószentmiklósi harangot.¹⁴²

Kevesen hallottak arról, hogy egy nagytétényi harang is megmenekült a beolvasztástól. A százhalombattai római katolikus templomokról készült kiadványban olvasható, hogy a Szent László templom tornyában egy nagytétényi harang található, mely a második világháború után került oda. A harang 80-90 kg és német nyelvű felirat olvasható rajta: *„Emlékezetül Jézus anyjára, akinek könyörgése védelmet ad, amikor felhangzik a harangszó, a békesség anyja vezesse az Úrban elhunytak lelkét könyörgése által. Készítette: Anna Pacassi. Tétény 1858. május 4-én. Öntötte: Andreas Schand Pesten.”*

Pacassiné Szentgyörgyi Horváth Anna a nagytétényi kastély egyik részének volt a tulajdonosa. Ezek szerint templomunk egyik harangja megmenekült, s ma Százhalombattán, a Szent László templom tornyában található.¹⁴³

¹⁴² Tamás Györgyné elbeszélése alapján

¹⁴³ Százhalombatta római katolikus templomai. Százhalombattai Római Katolikus Egyházközség, 2001.

Szeptemberben a honvédelmi miniszter a 18 éves (1926-ban született) ifjak honvédelmi munkára való igénybevételét rendelte el. A főszolgabíró szerint „Az igénybevétel a honvédelem elsőrendű érdekeit szolgáló hadiipar zavartalan termelésének biztosítása érdekében rendkívül sürgős.” A nagytétényi fiataloknak szeptember 13-án kellett megjelenni bemutatás végett a Vármegyeházán. A bemutatási bizottság döntötte el, hogy a községből hány ifjúnak kellett honvédelmi munka végzésére bevonulnia, amit akkor kivetésnek neveztek. Szeptember közepén ismét sorozást tartottak az országban az 1905 -1908, és az 1918 -1919 között született férfiak számára. Községünkben 27 főnek kellett megjelenni Bián, a sorozóbizottság előtt.¹⁴⁴

Besorozták az 1923-ban született fiatal férfiakat is. Sorozás után a fiatalok, Skrek Károly és társai a Sásdi vendéglőben iszogattak, s magyar nótákat énekeltek. Egy ott tartózkodó, SS katonaruhás nagytétényi lakos vitába keveredett velük. A szóváltásból verekedés lett, s az SS ruhás férfi bajonettjével hasba szúrta Skrek Károlyt. A fiatalok haragja, bosszúja elől az elkövető a csendőrségre menekült.¹⁴⁵

A belügyminisztérium rendelete alapján a nagytétényi fuvarosok szállítóeszközeit (lovak, szekerek) honvédelmi szolgáltatásra kötelezték. Légítámasztás esetén a Kiürítési Kormánybiztos rendelkezésére bocsátották. „Továbbá fontos közérdekből, hogy a község lakosságának lisztkészleteit, mely a liszt- és kenyérellátást biztosítja, a távollevő malmokból a községbe szállíthassuk.” – olvasható a rendelettel kapcsolatos egyik előjárásági iratban. Előfordult, hogy a gazdák megtagadták a honvédelmi szolgáltatást. Szeptember végén a honvédség 17 pár lovat igényelt honvédelmi szolgáltatásként. A fogatoknak a Diósárok útépitéseinél kellett a munkát teljesíteni. Öt lótulajdonos nem jelent meg a munkán, 12 pedig néhány nap után a további honvédelmi szolgáltatást megtagadta. A főjegyző jelentése szerint „Tekintettel arra, hogy úgy a gazdák, mint a fuvarosok vagy kereskedők az igénybevett állatokat (fogatokat) nem állítják elő, vagy már az igénybevételi jegy átvételét megtagadják, s ennek következtében a községi előjáróság az igénybevételnek csak részben tud eleget tenni. Kérjük nevezett tulajdonosok sürgős és súlyos megbüntetését. Amennyiben a gyors, példaadó büntetéstől a lótulajdonosok tudomást szereznek, tartózkodni fognak attól, hogy a jövőben az igénybevételnek ne tegyenek eleget.”¹⁴⁶

A község tüzelőellátásának helyzetét a járás főszolgabírójának küldött jelentésből ismerjük. A település sütőüzemeinek évi szükséglete 70 vagon fa volt, a lakosság szükséglete pedig 600 vagon fa és 600 vagon szén. 1944/45-ben helyben kitermelhető tűzifa nem volt, ezért a község tűzifáját máshonnan

¹⁴⁴ BFL V. 707. c. 27. kisdoboz 4.983. és 4.985. számú irat

¹⁴⁵ Felföldi István elbeszélése alapján

¹⁴⁶ BFL V. 707. c. 28. kisdoboz 5.018. és 5.212 számú irat

kellett beszerezni. A szükséglet részbeni fedezésére a Faforgalmi Központ Budakeszi határában utalt ki Nagytétény részére egy erdőrészt, ahol körülbelül 100 vagon fát lehetett kitermelni. Ennek munkálatai szeptemberben megkezdődtek. A fából a lakosság közül az részesülhetett, aki saját szükségleteit maga termelte ki. A főjegyző megállapítása szerint azonban *„a lakosság nagy része ebben a termelési munkában nem akar részt venni, mondván, hogy a község gondoskodik a tűzifáról. Mindenesetre az előjáróság a hadviseltek családjai részére 20 vagon fát kitermeltet.”*

A hadüzemnek nyilvánított Budafoki Villamossági Részvénytársaság arra kérte az előjáróságot, hogy Nagytétényben lakó hat alkalmazottjuk tűzifával való ellátását biztosítsa. A tűzifagond súlyosságát bizonyítja, hogy a főjegyző nemleges válaszát azzal indokolta, hogy még az előjáróságnak sincs tüzelője.¹⁴⁷

A nyár folyamán Nagytéténybe is bevonultak a németek. Az augusztus 4-én kelt jegyzőkönyv szerint a német parancsnokság bizonytalan időre igénybe vette az iskola 11 tantermét. A beszállásolás miatt szeptemberben mindössze két tanterem állt az oktatás rendelkezésére, ezért a tanítás kezdetét októberig elhalasztották.

A német egységek váltogatták egymást az épületben. Augusztus 30-án az iskola igazgatója azt jelentette a vármegyének, hogy *„A mai nap újabb katonaság érkezett az iskolánkba. A földszintet műszaki osztag, az emeletet másik csapat katonái foglalták el.”* Október elején megkezdődhetett a tanítás, de az igazgató október 17-i jelentése szerint *„Kétheti nyugalmas tanítás után ismét katonaság foglalta le tantermeinket.”* Ekkor a németek mellett magyar egységek és egy levente század is beköltözött az épületbe. *„Így a tanítást a termekben folytatni nem lehetett, s úgy intézkedtem, hogy a tanítónők ismét csoportokban, privát házakban foglalkoztassák a gyerekeket. A nyugalmat is így szolgáljuk inkább.”* Október 30-án a tanügyi főtanácsos felszólította az igazgatót, hogy *„az iskola értékeit, megmentésük végett, biztonságos, hozzá nem férhető helyen őrizze.”* Ez a hely a lezárt igazgatói iroda és szertár volt.¹⁴⁸

Felmérés készült arról, hogy a községben hány szobát és hány fekvőhelyet lehetett igénybe venni. A listán 156 lakástulajdonos neve szerepelt. Összel több, mint 500 fő volt elszállásolva a településen különböző alakulatoktól az

¹⁴⁷ Ugyanott 5.124. és 5.324. számú irat

¹⁴⁸ BFL VIII. 482. a. 28. számú irat

iskolában, a polgári iskolában, a kastélyban, vendéglőkben. Ezen kívül az ideiglenesen letelepültek száma októberben 36 fő volt.¹⁴⁹

Markó Gyula plébános októberben tájékoztatta a székesfehérvári püspököt a település helyzetéről: „Nagytétény összes iskoláit katonák foglalták el, úgy hogy a tanítás teljesen szünetel. A községben privát lakásokban ötvenkét tisztet helyeztek el, így a plébánia sem térhetett ki előle és nekem is tisztalakóm van.” A tanítás szünetelése ellenére a gyerekek hitoktatása tovább folyt. Grósz Hilda hitoktatónő a templomban tartotta a foglalkozásokat. A templom renoválása sem állt le. Urbányi főmérnök és Leszkovszky festőművész megtekintették a munkát és „elragadtatással nyilatkoztak róla”. A terv szerint a két mellékoltár freskóinak munkáit Dénes Jenő dr. restauráló festőművész október végére befejezi. A plébános arról is beszámolt, hogy az egyház igyekezett enyhíteni a tüzelőhiányon. 1943/44 telén 1.000 q fát biztosítottak a hadbavonult szegény hívek családjainak.¹⁵⁰

Szalay Ilona (Ősz Béláné) 1944 őszén lett első osztályos tanuló a község népiskolájában. Így emlékezett erre az ősze:

„A mi generációnknak, annak idején, egyszerre kellett megismerkednie közvetlenül egy háború borzalmaival, és az írás, olvasás, számolás tudományának alapvető ismereteivel. 1944-re hadszíntérre vált kis hazánk, amiből mi nagyon keveset értettünk, de azt igen, hogy beírtak bennünket az első elemibe, tehát tanulnunk kellett, ha éppen nem is az iskola épületében. Drágaemlékű Jóby Frigyesné, Kati néni otthonában hozta össze kezdő osztályának tanulóit, a település egyik távolabb eső, a diósdai vasútvonalhoz közeli épületében. Emlékszem, a nagy telken hosszan elnyúló nyitott tornácos családi házban, a bejáratnál jobbra volt a „tantermünk”. Mindenki arra ült, amire tudott: székre, puffokra, talán még sámlira is. Családunk felajánlott egy kisebb méretű, háromlábú táblát, mások szivaccsal, füzetekkel, egyszerű kockás írólapokkal, ceruzákkal, tollhegyekkel ajándékozták meg az oktatás eme szent igyekezetét...”¹⁵¹

A világháború idején a megbízhatatlannak ítélt személyeket, főleg a zsidókat fegyvertelen katonai munkaszolgálatra kötelezték. Ez lényegében a hadsereg számára végzett kényszermunka (sáncásás, építkezés, akna-szedés stb.) volt. V. M. tisztviselő visszaemlékezésében ez olvasható: „Október 20-án – a Szálasi-éra alatt – lakásomról elvittek a rendőrök. Reggel fél hétkor megjelentek, mindenkit lehívtak az udvarra, és felolvastak egy

¹⁴⁹ BFL V. 707. c. 27. kisdoboz 8. és 28. kisdoboz 5.476. számú irat

¹⁵⁰ SzfvPL No. 4569/3.011. számú irat

¹⁵¹ Hugonnai Vilma Általános Iskola évkönyve. Nagytétény, 2007. 24-25. oldal

parancsot, hogy a zsidókat belföldi munkára viszik és mindenki vigyen magával háromnapos élelmet. A kísérethez nagyszámú nyilas is csatlakozott, akik a legbrutálisabb módon kergettek bennünket egészen Nagytétényig. Tettelegesen bántalmaztak és lövöldöztek, több embert agyon is lőttek és a Dunába lökték őket. Nagytétényben sertésállásokban helyeztek el bennünket. Sáncmunkát végeztünk a Duna-parton...” Idekerült R. J. munkaszolgálatos is. Ő így emlékezett: *„Nagytétényben futóárkot ástam. Itt a sertéshizlalóban helyeztek el, a disznóólakban. Ugyanakkor a mellettem lévő sorokban disznók voltak. Azoknak sokkal jobb dolguk volt, mert enni is kaptak és megmosdatták őket. Aludni nem lehetett, mert túl sokan voltunk, rettentő bűz volt és nagy láрма...”*¹⁵²

A visszaemlékezőket igazolja, és a háború közelségét bizonyítja a polgári iskola egyik volt diósdi diákjának írása: *„1944 szeptemberétől már többed-maggammal a Nagytétényi Társulati Polgári Iskolába jártam, mely a mozi épületével szemben állt. Igazgatónk, Pentz Endre történelmet tanított. Tantermünk ablakai az utcára néztek. Sajnos, mert az egyik alkalommal hadfoglyokat, meg sárga csillaggal megkülönböztetett civileket kísértek német katonák. Az agyoncsigázott, elfáradt menetből az egyik fogoly már nem bírta tovább a menetelést, leült a mozi lépcsőjére. Az egyik őr odalépett, lelőtte és ment tovább. E szörnyű történet láttán szinte megbénultunk. A nagy csendben igazgatónk elköszönt tőlünk és bejelentette, a tanítás majd a háború után folytatódik. Október vége volt. A tétényi úton hazafelé menet többször is a bokrok alá bújtunk, mert egy alacsonyan repülő vadászgép géppuskasorozata verte végig az utat. Tizenegy évesek voltunk.”*¹⁵³

Szeptemberben rendelet jelent meg a cigány katonai munkaszázadok felállítására. A belügyminiszter a kóbor cigányoknak, és a letelepedett, foglalkozás nélküli cigányok közül a 18-52 éves, munkabíró férfiaknak összegyűjtését és katonai munkaszázadokban való beosztását rendelte el. Nagytétény területén a cigányok összegyűjtését a budafoki rendőrkapitányság végezte.¹⁵⁴

Ősszel a község 14-70 éves lakói közül többet kivezényeltek a Dunapartra, s a Halászcsernye környékén lövészárkot ásattak velük. Ott dőgött a fiatal Mérai Erzsébet is.

Horthy Miklós kormányzó október 15-i kiáltványa zavart keltett a Nagytétényben állomásozó németek között. A visszaemlékezők szerint a beszállásolt német katonák „vendéglátóiktól” civil ruhákat kértek, mert meg akartak szabadulni egyenruhájuktól. A bizonytalanság nem tartott sokáig. Estére a kiugrási kísérlet összeomlott, a nyilasok átvették a hatalmat. A német katonák a civil ruhákra természetesen már nem tartottak igényt.

A nyilas hatalomátvétel után folytatódott a zsidók deportálása, és megkezdődött a cigányság szervezett összegyűjtése, a roma holokauszt is. November

¹⁵² DEGOB 2.681. és 1.334. számú jegyzőkönyv

¹⁵³ Wágner Ferenc: Diósd története. Diósd, Diósd Polgármesteri Hivatal, 2013. 163. oldal

¹⁵⁴ BFL. V. 707. c. 27. kisdoboz 5.047. számú irat

2-án a főváros környékén több községben, így Nagytétényben is családotól, gyerekektől összetertelték a romákat, s az óbudai téglagyárba szállították őket. November 8-án, a budaörsi pályaudvaron bevagonírozták a csoportot, s a dachau táborba vitték őket. Itt lekopaszítottak mindenkit, majd egy részüket a Bergen-Bergen, Ravensbrück lágereibe szállították.¹⁵⁵

A Magyar Vöröskereszt tudósító irodájától szomorú értesítések érkeztek az előljáróshoz: „*Mélységes fájdalommal értesítjük, hogy Á. S. szds. a szovjet ellen vívott kereszties hadjárat alkalmával Hazája védelmében 1944. július 30-án a Makovicsai harcokban hősi halált halt...*” A fájdalmas veszteségről az előljárósnak kellett értesíteni a hozzátartozókat.¹⁵⁶

1944 decemberében kemény, fagyos tél volt, s már nagyon közel volt a front községünkhöz. A szovjet csapatok 20-án elfoglalták Érd-Ófalut, majd heves harcok közben 23-24-én bevették Újfalut is. Ezután vált harcok színhelyévé Nagytétény. A lakosság ekkor már a pincékből kialakított óvóhelyeken szorongva várta, hogy mit hoz a holnap. Nem csak félték, de túl is akarták élni ezeket a szörnyű napokat. Sokan segítettek, bátorították egymást. Így tett Markó Gyula plébános is. Özv. Tessely Károlyné tanítónő Shvoy Lajos püspökhöz írt levelében számolt be erről: „*A pincékben sok száz ember bújt meg. A legnagyobb légiaknázáskor, mikor életveszély volt a házból kijönni, csak a pince adott oltalmat, ő bátran járt-kelt vigaszt nyújtani híveinek. A diósárok pincékben misézett vasárnaponként, holott tudott dolog volt, hogy ott voltak a legfélelmetesebb jelenetek, elhurcolások. A legnagyobb nyugalommal misézett 1944. december 8-án, amikor a templomot is találat érte, s a templom közvetlen környéke 4 bombát kapott...*”¹⁵⁷

A karácsonyi hangulatot ezen a télen a gyertyák és a petróleumlámpa pisálkoló, imbolygó fénye jelentette. 24-én reggel a Csepel-szigeten állomásozó szovjet lövészezred hatalmas tűzerővel lőtte a községben lévő német támpontokat. Ezután egy tengerészgyalogos-dandár szemből támadta Tétényt, a Mosenko nevű százados vezette zászlóalj pedig a település nyugati részét rohanta meg. Az erősen védekező németek nem tudták feltartóztatni az

¹⁵⁵ Dr. Bársony János: A romák szenvedéstörténete – 1939-1945.
In.: Népszabadság, 2001. augusztus 6.

¹⁵⁶ BFL V. 707. c. 27. kisdoboz 5.088. számú irat

¹⁵⁷ SzfvPL No. 4569/1946. május 4.

oroszokat, s végül Budatétény és Budafok felé visszavonultak. Mérai Erzsébet (Pipek Jánosné) családja a Sziget utcában lakott. A község ostromának kezdetén házukat Csepel-szigetről találat érte, ezért az Ó-hegyen, a Szent Család utcában egy nagy pincében húzták meg magukat, ahol már több tétényi család tartózkodott. A pince fölötti épületben

egy német üteg állomásozott, az udvaron ágyú állt. 24-én többekkel együtt bementek a községbe, s részt vettek a zárda egyik kápolnává alakított termében a délutáni „éjféli misén”. A család még sötétedés előtt visszatért az óvóhelyre. Mások csak sötétedés után indultak vissza az Ó-hegyre. Ekkor már komoly harcok folytak, s volt, aki a közelben felrobbant akna szilánkjai által megsebesülve ért vissza a pincébe. Másnap reggel néhányan felmentek a pincéből körülnézni. A németek már nem voltak sehol, s a gyümölcsösben orosz katonákat láttak nézelődni. Karácsony első napjának reggelén, amikor a község lakói is feljöttek a pincéből, s kimerészkedtek az utcákra, orosz katonákkal találkoztak, s hamarosan átérték az orosz „karórabegyűjtés” időszakát. A családokhoz beállított egy-egy szovjet katona, s fehéreneműt, vagy valami mást kért és vitt el. A fosztogató katonákhoz gyakran csatlakoztak a település lumpen elemei is. Nekünk kellemesebb találkozásunk volt a „felszabadítókkal”. Amikor 25-én feljöttünk a pincéből, az udvaron egy téli ruhába öltözött, uszárkás orosz katona jött felénk. Ahogy meglátott minket a húgommal, a zsebébe nyúlt, és csokoládét adott nekünk. Távozása után négy éves húgom boldogan újságolta, hogy a „Csizmás Kandúr” – így nevezte a katonát – csokit adott neki. A szovjet hadsereg nem csak viaszszorította a németeket, de el is foglalta a települést. A katonák beköltöztek a kastélyba, a tisztek birtokba vették több nagytétényi család lakását. A Mérai család is visszaköltözött Sziget utcai házukba, melyet kifosztva találtak. Míg távol voltak, a lakásból mindent elvittek a település lezüllött elemei. Hozzájuk is beszállásoltak orosz katonákat. A család lakott az egyik szobában, az oroszok a másikon. Kapcsolatuk nem volt felhőtlen a „vendégekkel”, ezért hamarosan a nagyszülőkhöz költöztek a Hársfa utcába. Amikor ide is szovjet tisztek érkeztek, el kellett jönniük, s a Honvéd utcában a Wittmann család fogadta be őket egy ideig.

Orosz tisztek költöztek Huber Antal házába is. Huber Antal (Tóni) a község egyik ismert hentesé és mészárosa volt. Már édesapjának, Huber Jakabnak is működött egy hentesüzlete a Plébánia utca 5. szám alatt. A vágóhíddal és füstölővel ellátott boltban tőkehúst értékesítettek, füstölést bérben vállaltak.

Gyermekei közül Antal folytatta édesapja szakmáját. Az Ó-utca 20. szám alatt felépített házában működő boltja a 40-es években az egyik legmodernebb, korszerű gépekkel felszerelt üzlete volt a településnek. Vágóhíd, jégverem és feldolgozó műhely is tartozott hozzá. Télen a Dunáról hordták az egész évre ele-

gendő jeget, amit a kert végén kialakított jégveremben tároltak. Sokan vásároltak nála. Ő látta el a Csepeli honvédséget hússal, s hintóval szállította az árut Törökbálintra. A feldolgozó üzemében készült virsli, hurka, kolbász a vásárlók kedvence lett. Nemcsak mint hentes volt ismert. Tagja volt a község focicsapatának, és segítette, támogatta a sportegyesületet. Győztes mérkőzések után vendégül látta a csapatot, a kapu alatt csapra vertek egy söröshordót. Sokat segített a község szegényházában élő sokgyermekes családoknak is.

Amikor 1944 karácsonyán a szovjet tisztek beköltöztek lakásába, családjával a pincében rendezkedtek be. Ők szerencsések voltak. A náluk lakó tisztek emberségesen bántak velük. Tóni sógornője (Szalay Ilonka édesanyja) nagyon beteg volt. Az egyik szovjet tisztt, aki orvos volt, sokat segített ápolásában, gyógyításában. Írást is kapott a család a tisztektől, mely megvédte őket a katonák zaklatásaitól. A Plébánia utcában lakott Huber Antal édesanyja. Hozzájuk is beköltöztek a szovjetek. Az udvar közepén állították fel a tábori pékséget. Egy nagy hadi kemencében sütötték a szögletes, fekete kenyereket a községben állomásozó katonák részére.

Az évtized második felében Huber Antal üzletét is államosították, a feldolgozót bezárták. A volt tulajdonos egy ideig, mint alkalmazott, még dolgozott az üzletben, majd új eladók jöttek, végül az üzletet bezárták.¹⁵⁸

1944 karácsonyán a községben elhallgattak a fegyverek. A fáradt, kimerült emberek normális életet, nyugalmat, békét vártak. Amikor boldog újesztendőt kívántak egymásnak, még nem tudták, mit hoz a jövő, milyen lesz a háború utáni világ.

¹⁵⁸ Pipek Jánosné (Mérαι Erzsébet) elbeszélése alapján.

Ősz Béláné (Szalay Ilona) elbeszélése és Patakiné Száraz Anna írása alapján.

VIII. AZ ÉLET BEINDULÁSA ÉS A NEMZETI BIZOTTSÁG TEVÉKENYSÉGE A KÖZSÉGBEN (1945)

1944/45 fordulóján, az ostrom alatt és után is tragikus élelmiszerhiány keletkezett a fővárosban és környékén. Nehéz, szinte lehetetlen volt élelemhez jutni. Ennek egyik szélsőséges példája, hogy a fővárosiak „megették” az Állatkertet, s ez nem tréfa. Az emberek *„Elvittek és megettek mindent, a ragadozók kivételével. Megették a papagájokat és a struccokat, a pelikánokat és a zebrákat, ritka szarvasainkat és a lámákat. Hat tevénk közül megsütöttek és megettek ötöt, pecsenye lett hat antilopunkból, a hattyúból és gázlómadarakból.”* - nyilatkozta egy újságírónak Nádler Herbert, az Állat- és Növénykert akkori igazgatója.¹⁵⁹

Az ország nyugati részén még folyt a háború. Azokon az országrészekén, ahol a front elvonult, a közigazgatásban és a hatalom gyakorlásában kettősség jött létre. Új, népi szervek alakultak, a demokratikus pártok képviselőiből szerveződött nemzeti bizottságok. Ezek legfontosabb feladata a háborús károk helyreállítása, az élet újraindítása, a közigazgatás és az élelmezés megszervezése volt. Azonban megmaradt a régi közigazgatási szervezet is. Formálisan tovább működött a képviselő-testület, a főjegyző, a bíró. A tisztségeért viszont harc folyt a létrejött pártok között.

Nagytétényben januárban alakult meg a Nemzeti Bizottság, melynek tagjai lettek: Anger Jakab, Ádám Ferenc, Barkó Ferenc, Darabos István, Jakosits Lajos, Jámbor József, Komlós Géza, Nagy István, Szabados János, Szentes György, Tilly József, Tóth Gábor, Vályi István. A bizottság tevékenységét az élet minden területén gyakorolta. Fontos szerepet vállalt a község újjáépítésében, a közigazgatás és a rend helyreállításában, a termelés beindításában, az igazolásokban, a közellátásban és a kulturális életben.

Január 17-én még ideiglenes nemzeti tanács néven ülésezett a bizottság. Elnöke Anger Jakab volt, aki kijelentette, hogy a községben sok polgár helyeselte a német rendszer pártolását. Véleménye szerint meg kell büntetni azokat, akik még mindig szimpatizálnak a németekkel.

1945 elején komoly gondok nehezettek Nagytétényre is. Nem volt elegendő élelmiszer, nem volt áramszolgáltatás, rossz volt a közbiztonság. A bizottság azt tapasztalta, *„hogy a Diósárokban lévő raktárakat a lumpen proletárok orosz segítséggel kifosztották.”* Az elhagyott házakat a bizottság bezáratta, hogy a rablások megszűnjenek, 40 fős karhatalmat szervezett a közbiztonság helyreállítására. A Sertéshizlaldától gabonát szereztek a kenyérsütéshez, ami nem mindig ment könnyen. Előfordult, hogy az orosz parancsnokság igazolványt adott a daráláshoz, a hizlaldai malom parancsnoka pedig azt összetépte. A ke-

¹⁵⁹ Paál Jób: Budapest népe az ostrom alatt megette az Állatkertet.
In.: Képes Figyelő, 1946. 20. szám 21. oldal

reskedők szabad mozgásra jogosító igazolványt kaptak, és a szállító eszközökre öröket is engedélyeztek, hogy enyhíteni tudjanak a közellátási gondokon.¹⁶⁰

A Magyar Kommunista Párt (MKP) nagytétényi szervezete február 18-án alakult meg. Elnöke Schmidt János, titkára Jakosits Lajos lett. Vezetőségi tagok: Merkl József, Tichy Ferenc, Hasszán Lipót, Horváth Ferenc, Diósy Lajos.¹⁶¹

Februárban az emberek egy része orosz segítséggel még mindig fosztogatott és lövöldözött. Az orosz katonák pedig sok mindent elvettek a lakosságtól. Nagytétényben helyi „malenkij robot” is volt. Az itthon maradt, munkabíró férfiakat összegyűjtötték az oroszok, és a vasútállomáson vagonok kirakodásánál dolgoztatták őket. Az asszonyokkal házimunkát és takarítást végeztek a szovjetek által elfoglalt épületekben, például a patikaudvarban lévő parancsnokságukon.

Az iskolák a háborús években károkat szenvedtek. Voltak, akik az iskolapadokat is összetörték, hogy fűteni tudjanak. A károk kijavítását, az iskolák megnyitását a Nemzeti Bizottság egyik legfontosabb feladatának tekintette.

Gondot jelentett, hogy a magyar sebesülteket a szovjetek nem látták el, mert fasisztáknak tekintették őket, s a községnek kellett gondoskodni róluk. Gyógyszer alig volt Nagytétényben, s az orvosi ellátás sem volt megfelelő. A bizottság arra kérte Mészáros Jenő főjegyzőt, intézkedjék Bálint Béla doktornak a községbe történő visszatéréséről.

Dr. Bálint Béla 1924-ben költözött a községbe, s 45 évig volt a település orvosa. Hatalmas körzet tartozott hozzá, több ezer ember egészségére vigyázott. Volt egy Csepel 100-as kismotorja, azzal járta a körzetét, sokszor úttalan utakon. Rendelési időn kívül is, ha szükség volt rá, éjjel-nappal és ünnepnapokon is kijárt a betegekhez. Közkedvelt ember volt, bíztak benne. Soha nem mondta, hogy nem érek rá. A mai napig sokan emlegetik szeretettel. Orvosi hivatása mellett bekapcsolódott a település közéletébe is. A cserkészek és a levonték oktatásával is foglalkozott, óraadóként egészségtant tanított a polgári iskolában. A 30-as években vezetője volt a Nagytétényi Modellező és Sportrepülő Egyesületnek. 1974-ben, 83 éves korában halt meg, sírja a budafoki temető 16-os parcellájában található. A képen látható emléktáblát a Baross Gábor Telepi Polgári Kör 2003-ban helyezte a III. utcai orvosi rendelő falára.

¹⁶⁰ Tétény-Promontor. 368-369. és 371. oldal és BFL XVII. 37. 1. kötet 3-9. és 20. oldal

¹⁶¹ Tétény-Promontor. 363. oldal

A község határában halva találtak egy magyar főhadnagyot. Ideiglenesen a község temetőjében temették el, a hősöknek kijelölt helyen.

A községben állomásozó orosz alakulat február 23-án, a szovjet hadsereg napján ünnepséget rendezett, melyen a község műkedvelő dalárdája is fellépett.¹⁶²

Az orosz katonák nem csak elvették a lakosságtól. Egy M. J. nevű lakos azzal a kéréssel fordult a nemzeti bizottsághoz, hogy a tulajdonában lévő lovat megtarthassa. Elmondása szerint a lovat az oroszoktól kapta, melyet írással is tudott bizonyítani. A lovat fuvarozásra tartotta, hogy egyedül nevelt három gyermekét el tudja látni.¹⁶³

Mészáros Jenő főjegyző márciusban jelentést írt a járásnak az élet beindulásáról. Részletek a jelentésből: *„A községben a nemzeti bizottság vezetése mellett úgy az előljáróság, mint a rendőrség mindent elkövet, hogy a rendet, nyugalmat fenntartsa. Az ellátási nehézségek miatt azonban egyre több a panasz, s e tekintetben tehetetlenek vagyunk, mert nincs fuvar, amivel a messze vidéken felkutatott élelmiszert szállítani tudnánk... A mezőgazdasági munka beindult, bár csak néhány, katonaság által hátrahagyott gyenge ló áll rendelkezésre... Az iparvállalatok közül a Hungária Gumigyár, a Metallochemia és a Vadásztölténygyár kezdte el működését... Közlekedés egyáltalán nincs. A vasúti síneket helyreállították, de csak tehervonat közlekedik... Az iskolák eddig a katonaság részére voltak igénybe véve. A berendezés nagyon hiányosan van csak meg. Most kezdjük el a termek kitakarítását...”*

A kereskedelem helyzete is katasztrofális volt: 1944 márciusában 42 üzlet működött a községben, ezek közül 40 foglalkozott élelmiszer árusításával. 1945. március elején 8 üzlet működött, közülük 7 volt élelmiszerüzlet, de eladni nem tudtak, mert a hónap elején a településen semmiféle élelmiszer nem volt.¹⁶⁴

A háború utáni hónapokban a családok egyik legnagyobb gondja a mindennapi életszükségletek beszerzése volt. Az ország élelmiszertartalékai kimerültek. Nem volt elegendő búza, hús, zsír, tej, tojás, cukor. Tragikus élelmiszerhiány alakult ki. A lakosság napi fejadagja 500 kalóriára csökkent (a két világháború között 2.700 kalória volt), s azt is csak élelmiszerjegyre lehetett beszerezni. Ez lett az oka a feketepiac virágzásának. A falu és város között kialakult a cserekereskedelem, a „battyuzás”. A nagytétényiek közül is sokan felpakolták ingóságait (ruhanemű, cipő, műszaki cik-

¹⁶² BFL XVII. 37. 1. kötet 13-17. oldal

¹⁶³ BFL V. 707. c. 29. kisdoboz 114. számú irat

¹⁶⁴ Ugyanott 8., 9. és 23. számú irat

kek), s a közeli vidéki településeken élelmiszerre cserélték azt. Huber Antal felesége varrónő volt. Ruhákat varrt, s azokat vidéken élelmiszerre cserélte. Édesanyám is összegyűjtötte a már kinőtt, nem használt gyerek és felnőtt ruhaneműt, barátnőivel vonatra szálltak, s a közeli falvakban élelemre cserélték azokat. Ha sikeres volt az útjuk, liszttel, cukorral, tojással, burgonyával tértek haza.

A községházán tárolt 225 kg lúgkőből 65 kg-ot élelmiszercserére használt fel az előljáróság. Volt azonban olyan eset is, amikor engedély hiányában a cserélt élelmiszert a községbe szállításkor elkobozták.¹⁶⁵

A Nemzeti Bizottság áprilisban (a jegyzőkönyv szerint ekkor már ezt a nevet használták) elhatározta, hogy az iskola rendbehozatalát közmunka keretében vállalítja meg. Az ellopott deszkákból iskolaszerek készültek, „hiszen vannak ácsok, asztalosok, akik gyermekeikért hoznak áldozatot.” A kenyérjegyek lebélyegzését is közmunkában végeztették. Felvetették, hogy a község alkosson rendeletet közmunkáról. Minden olyan fuvarost, akinek lova volt, szántásra köteleztek. Fuvart csak a bizottság engedélyével vállalhatott. Határozatot hoztak építési anyagok lefoglalásáról, melyet a bombakárosultak számára biztosítottak.¹⁶⁶

A lehetséges árvízre készülve árvízvédelmi bizottság alakult, mely ellenőrizte az árvízvédelmi műtárgyakat. Nem sok kár keletkezett bennük. A megrongálódott átemelő szivattyúk kijavítása megkezdődött, de azokat szükség esetén nem tudták volna használni, mert nem volt áram. A védőtöltések kijavítása sem kezdődhetett meg, mert a katonaság még nem engedte meg a lövészárkok betömését. A tavaszi munkák szervezésére termelési bizottság alakult, mely számba vette a műveletlen területeket, s azokat megfelelő bérlőknek kiadta. Szántásra csak az itt hagyott néhány gyenge ló állt rendelkezésre, ezért sok területet kézi erővel kellett felásni. Egy traktor volt ugyan a községben, de üzemanyag nem, s azt a katonai parancsnokságtól sem kaptak. Vetőmag hiányában az emberek kukoricát, napraforgót, babot, burgonyát vetettek.¹⁶⁷

Az ország egyik felében még dúlt a háború, de az Ideiglenes Nemzeti Kormány már megkezdte a toborzást az új nemzeti hadseregbe. Nagytétényből 8 önként jelentkező lépett e hadseregbe áprilisig. Március közepén még nem volt áram a községben. Az előljáróság levélben kérte az Elektromos Műveket, hogy biztosítson áramot a településnek, hiszen az itt működő katonai parancsnokság, a katonai alakulat beszállásolása, a katonai kórház és 9 sütőüzem ezt indokoltta teszi. Áprilisban még nem járt a HÉV. A Nemzeti Bizottság és az előljáróság megsürgette a járat beindítását, mert a munkások nem tudtak munkahelyükre eljutni, s keresetük, megélhetésük a HÉV megindításától függött.¹⁶⁸

¹⁶⁵ BFL XVII. 37. 1. kötet 163. oldal

¹⁶⁶ Ugyanott 43., 45. és 49. oldal

¹⁶⁷ BFL V. 707. c. 29. kisdoboz 14-15. számú irat

¹⁶⁸ Ugyanott 32., 42. és 247. számú irat

1945. május 17-én tartotta meg alakuló ülését a képviselő-testület. Horváth Lőrinc korelnök megnyitója után Mészáros Jenő főjegyző ismertette az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletét az önkormányzati szervek megalakításáról. Nagytétényben a demokratikus pártok a Nemzeti Bizottság javaslata alapján jelölték ki képviselőiket.

Magyar Kommunista Párt 14 fő: Komlós Géza, Mészáros Károly, Földi Vilmos, Ernst Józsefné, Németh József, László Géza, Gellai András, Grósz Lipót, Száraz Ferenc, Nagy Jenőné, Szabó György, Nagy Jenő, Jakosits Lajos, Diósi Lajos.

Szociáldemokrata Párt 13 fő: Mergl Iván, Rostár Iván, Mesics Károly, Kovács László, Ackermann István, Reichenbach Ferenc, Solymosi László, Stürzenbaum Károly, Somogyi Ferenc, Horváth Lőrinc, König Nándorné, Láman László, Kovács Ferenc.

Szabad Szakszervezetek 5 fő: Chilkó Ferenc, Szerafin István, Hasszán Ferenc, Merkl István, Csejte József.

Érdekképviselők 8 fő: Markó Gyula, Havranek Károly, Szelmann Ignác, Kuttassy Gyula, Versing Pál, Magdics Imre, Kőszegi Ferenc, Lajer Erzsébet. Jakosits Lajosnak, a Nemzeti Bizottság elnökének javaslatára Anger Jakab lett a községi bíró, Mészáros Jenő lett újra a főjegyző (vezetőjegyző), a törvénybíró König Nándor, a közgyám pedig Mehrl József.

A Nemzeti Bizottság javaslata alapján megválasztották az előjáróság 12 tagját. A Bizottság kinevezte az adóügyi jegyzőt (Knapp Béla), a két aljegyzőt (Bánhidi Ferenc és Szabó Lajos), és a három irodatisztet (Krizsán Márta, Urbán Ferenc és Bayer Márton). Valamennyit régi állásukban erősítették meg. Jakosits Lajos kiemelte, hogy *„A kinevezett tisztségviselőket a múltban tanúsított szorgalmas munkájuk elismeréseképpen, és azért is, mert a legnehezebb időkben helyüket nem hagyták el, hanem a megalakult Nemzeti Bizottság útmutatása szerint intézték a község ügyeit.”*¹⁶⁹

A vezetőjegyző és az előjáróság 1945-ben készült jelentései, iratai beszámoltak arról, hogy a községet milyen háborús károk, veszteségek érték.

A Sertéshizlaldáról 1944. december 7-én az akkori Közellátási Kormánybiztos utasítására elhajtottak 7.144 db, egyenként 70 kg-os sertést. 1944. december 25-én az orosz katonai parancsnokság lefoglalta a hizlalda malomüzemét és vágóhidját, valamint a vállalat terménykészletét és meglévő állatállományát: 5.500 q árpát, 8.000 q borsót, 900 q tengerit, 1.900 q olajpogácsát, 300 q szalmát, 100 q szénát és 800 q takarmányrépát. Ezen kívül 8 db fejős tehenet, és 12 db lovat. A lefoglalt terményekért, állatokért nem fizettek és elismervényt sem adtak.¹⁷⁰

¹⁶⁹ BFL V. 707. a. 12. kötet 208-213. oldal

¹⁷⁰ BFL V. 707. c. 31. kisdoboz 1.102. és 30. kisdoboz 539. számú irat

A Lőterről 3 db igáslovat, 45 q csöves tengerit, 10 q búzát, 200 q lucernát vittek el a szovjetek.

A község lakói közül 150 személy jelentett be írásban az orosz katonák által elvitt javakat (ló, baromfi, takarmány stb.). Bejelentésüket tanúkkal is igazolták.

A Vörös Hadsereg a háború idején raktárnak használta a kastély épületét. Szeptemberben még mindig orosz katonaság lakott benne. A kastély felszerelése teljesen hiányzott, az épület megrongálódott.¹⁷¹

A település üzeméből anyagokat, gépeket, berendezéseket vittek el az oroszok. Az elszállítás 1944. december 26-tól folyamatosan történt a Diósárokba telepített anyagraktárból, mely a Zsákmány Bizottság őrizete alatt állt. Az elszállítások Soroksár vasútállomásra, a Csepeli kikötőbe és Érd vasútállomásra történtek. A vezetőjegyző megítélése szerint a berendezések hiánya 60% kapacitáscsökkenéssel járt.

A vármegye alispánjának küldött jelentésben ez olvasható: a községben *„néhány hónapig orosz kórházak működtek, s azok igényeit elsősorban nyilas és egyéb németbarát családok, s általában a lakosság súlyos megterhelésével tudtuk csak kielégíteni. Az ide juttatott több száz dunyha, párna, szlalonok, szalmazsák, tűzhely – néhány darabot kivéve – vissza sem kerültek a lakosság kezébe.”* Az elöljáróság egyik beszámolója így összegezte a község állapotát: Nagytétényben *„nagyon sokáig állomásozott a Vörös Hadsereg. Így községünk teljesen le van szegényedve...”*¹⁷²

Nagytétény épületei is megsérültek a háborúban. A károkról a közgyűlés jegyzőkönyvei számolnak be. A belterületi elemi iskola épülete komoly károkat szenvedett. Azok rendbehozatala nélkül a tanítás nem kezdődhetett volna meg. Az elöljáróság és az újjáépítési bizottság felkérése, megbízása alapján Szlatoszlavek Jakab kőműves, Wittmann János és Csejtei József asztalosok, valamint Lengyel János tetőfedő mesterek végezték el a munkát. Az iskola rendbehozatala több mint 151.000 pengőbe került. A Baross Gábor telepi elemi iskola épülete is megsérült a háború idején. Itt Hayder Elemér építész, Wittman János asztalos és Gere Márton villanyszerelő mester végezte el a helyreállítási munkákat, mely 95.000 pengőbe került. Az országos szakszervezetek helyi tanácsa 176.000 pengő adományt juttatott az elöljáróságnak az iskolák rendbehozatalára.

Háborús károkat szenvedett a vágóhíd épülete is. Az újjáépítési bizottság javaslata alapján az elöljáróság Szlatoszlavek Jakabot bízta meg a munkák elvégzésével. A községi kislakásokat is olyan károk érték, hogy rendbehozatalukra feltétlen szükség volt.¹⁷³

¹⁷¹ Ugyanott 31. kisdoboz 1.102. és 1.430. számú irat

¹⁷² Ugyanott 30. kisdoboz 551., 531. és 553. számú irat

¹⁷³ BFL V. 707. a. 12. kötet 230-236. oldal

A háborúban a település 2.672 lakása közül 52 sérült meg, 3 ház teljesen lerombolódott. A tetőket ágyúlövedékek rongálták meg, a házak falai kézi-gránát találatoktól, illetve gépfegyverek lövéseitől sérültek meg. A teljesen tönkrement lakások közül egy sem került lakható állapotba, a részben megromogálódott lakások közül 30-at rendbe hoztak.¹⁷⁴

A plébániatemplom háborús kárait Markó Gyula plébánosnak a megyéspüspöknek írt leveléből ismerjük: *„Az ostrom alatt templomunk három erős belövést kapott, azonban a több mint méter vastagságú falak megakadályozták, hogy ebből komolyabb kár keletkezzék. Az összes ablakok betörték, a tető jelentékenyen megromogálódott, elpusztult a világító toronyóra, megrongálták a harci események az orgonát is... Az ostrom után a hívők áldozatkészségéből a tetőt, a toronyórát azonnal rendbe hozattuk...”* A templom újjáépítési munkáiban többen részt vettek a község lakói közül. Az összes üvegezési munkát, a padok felújítását, befestését Wittman János és Csejtei József asztalosok végezték el ingyen. Grósz Jakab asztalos az új sekrestyéhez négy ablakot készített díjtalanul. Grósz Jánosné a templomi falikarokba a szükséges 30 darab villanyégő beszerzését vállalta. A plébániatemplom miseruhái és felszerelési tárgyai hiánytalanul megmaradtak, mert a plébános elásta őket. A tabernákulum (az Oltáriszentség őrzésének helye) ajtaját fel akarták feszíteni, de nem tudták. A főoltár követ felfeszítették, megsértették. A plébániáról ruhát és az összes élelmiszert elvitték.¹⁷⁵

A község tulajdonát képező középületek (községháza, iskolák, óvoda, vágóhíd stb.) háborús kárainak kijavításához szükséges anyagokról kimutatás készült. Ezek szerint az újjáépítéshez 480 négyzetméter táblaüvegre, 710 db 40/40-es tetőfedő palára, 2.300 db hornyos cserépre, 150 kg 18-as hornyozott vaslemezre, 2.000 db égetett téglára és 150 q oltatlan mészre volt szükség.¹⁷⁶

A háború okozta károkat és más felmerült fontos munkákat a község költségvetéséből elvégezni nem lehetett, ezért június 9-én a képviselő-testület határozatot hozott a kötelező közmunka bevezetéséről. Minden 18-55 éves férfi és minden 18-40 éves nő köteles volt havonta két napon át (napi 8 órában) közmunkát végezni. Akik személyesen és igazoltan nem tudtak a közmunkában részt venni, azoknak azt meg kellett váltani. A megváltás összege 500 pengőnél kevesebb jövedelemnél napi 8 pengő, 500-tól 1.000 pengő jövedelemig napi 15 pengő, 1.000-tól 1.500 pengő jövedelemig napi 25 pengő, 5.000 pengő jövedelem felett már napi 200 pengő volt. Az igavonó állattal rendelkezőknek egy-egy ló után havi két napot kellett közmunkában eltölteni kocsijukkal együtt. Pénzzel ezt nem lehetett megváltani. A volt nyilasok és Volksbund tagok a közmunkát csak természetben végezhették el.¹⁷⁷

¹⁷⁴ BFL V. 707. c. 32. kisdoboz 1.991. és 36. kisdoboz 2.740. számú irat

¹⁷⁵ SzfvPL No. 4569/3.368., 3.267. és 4.569. számú irat

¹⁷⁶ BFL V. 707. c. 31. kisdoboz 1.162. számú irat

¹⁷⁷ BFL V. 707. a. 12. kötet 214-217. oldal

Nagyttény kzellátás szempontjából a fővároshoz tartozott. Vas Zoltán Budapest kzellátási kormánybiztosa májusban megtiltotta az állatok (ló, szamár, szarvasmarha, sertés, kecske stb.) levágását, a hús és húskészítmények árusítását, és a vendéglőkben a húsételek kiszolgálását. A tilalom nem vonatkozott a hatóság által esetenként jegyre vásárolható húsféleségekre, illetve a hal, baromfi húsára és az abból előállított készítményekre.

Júniusban a kzellátási kormánybiztos három vagon burgonyát (45 q) utalt ki a község számára, melyet a Nagytény-Diósd vasútállomáson vett át az előjáróság. Az élelmiszerellátás ennek ellenére egész évben akadozott. A vidékről felhozott áruk elkerülték a községet. A vezetőjegyző októberben arra kérte a minisztériumot, hogy Makóról 150 q vöröshagymát és 10 q fokhagymát utaltasson ki a községnek.¹⁷⁸

A földreformot Nagytényben is végrehajtották. Május 11-ig 80 hold földet osztottak ki. 130 gazda kapott földet, véglegesen 47, megművelésre 83 fő.¹⁷⁹

A gyorsuló pénzromlást jelezte, hogy május 1-jétől a községi tisztviselők tiszteletdíját 6-10 szeresére emelték, majd júliustól ismét kb. duplájára növelték. A rohamosan emelkedő árakkal kapcsolatban sok bejegyzés olvasható a jegyzőkönyvekben. *„Köztudomású, hogy nap nap mellett a drágaság oly arányokat ölt, hogy a múltban megállapított összeg tiszteletdíjnak nem tekinthető... A mai drágaság oly mértéket öltött, hogy azzal haladni nem lehet.”* „A vállalkozók a rohamost emelkedő árak mellett költségvetéssel a munkát vállalni nem tudják.” Ezért az előjáróság napi ár mellett foglalkoztatta őket.¹⁸⁰

1945 júniusában 17 fizetett alkalmazott dolgozott a községházán, s állt a település szolgálatában. Közülük 9 választás útján lett alkalmazva, 1 fő kinevezéssel, a többi pedig felfogadással. Legmagasabb díjazásban a jegyző és az aljegyzők részesültek (3.000 pengő körül), a legkevesebb fizetést a kézbesítő és az útkaparó kapta (90, illetve 180 pengő). Az alkalmazottak közül 9 főnek 4 vagy 8 osztályos középiskolai végzettsége volt, 8 személynek 4 vagy 6 osztályos elemije.

Júniusban egy 60 fős napközi otthon nyílt meg a községben, ahová 2-6 éves korú gyerekeket vettek fel. Egy óvónő és egy dajka lett alkalmazva. Az előjáróság naponta ebédre egy tál ételt biztosított az óvodások részére, amelyért a szülők egy kis része heti 15 pengőt fizetett. A többség nem tudott fizetni, mert az apa a háborúból még nem tért vissza. A településen megalakult a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ), ők végezték a napközi otthon számára szükséges anyagok gyűjtését.

A községi orvos munkáját nehezítette, hogy gond volt a kötszerellátás terén. Súlyos balesetnél az orvos nem tudott kötszert használni, mert nem volt.¹⁸¹

¹⁷⁸ BFL V. 707. c. 30. kisdoboz 618., 627. és 32. kisdoboz 1.940. számú irat

¹⁷⁹ Ugyanott 29. kisdoboz 84. számú irat

¹⁸⁰ BFL V. 707. a. 12. kötet 220., 222., 239. és 243. oldal

¹⁸¹ BFL V. 707. c. 30. kisdoboz 584. és 882. számú irat

Júliusban tisztújító ülést tartott a Nemzeti Bizottság. A választás eredményeként Jakosits Lajos lett a bizottság elnöke, alelnöke Jámbor József, titkára Hável Benedek és jegyzője Ernst József.

A község területén átvonuló olasz foglyok garázdálkodása aggodalmat keltett a lakosság körében. A bizottság a budafoki rendőrkapitány segítségét kérte az atrocitások megszüntetése érdekében. A HÉV személyzete a nagytényi utazóközönséggel nem bánt tisztességesen. A szerelvények indítását elhamarkodták, ezzel veszélybe sodorták a felszállókat. A megállóban és a kocsikban feketézők zaklatták az utasokat. A bizottság a HÉV igazgatóságához fordult, sürgetve a problémák megoldását.

A Nemzeti Paraszt Párt három tagot delegált a bizottságba. Mivel a személyek politikai múltja tisztázatlan volt, a bizottság kérte a delegáltak visszahívását. Egyikük állítólag, mint tolmács dolgozott az oroszok mellett, *„s nyelvtudását felhasználva orosz katonákat védtelen nőkhöz vitt, és több helyen jogtalanul eltulajdonított sok mindent.”*¹⁸²

Augusztusban egyes statisztikai adatok már fejlődést is mutattak. A községben tartott összeírás szerint a lakosság tulajdonában a következő állatok voltak: 21 db magyar pirostarka szarvasmarha, 70 db melegvérű ló, 5 db kecske, 2 db szamár, 31 db mangalica sertés, 32 db tyúkféle, 11 db lúd, 21 db kacsa, 19 db nyúl és 2 méhcsalád.

Ekkor már a nagytényi gyárak többsége is működött, igaz a munkások száma jóval kevesebb volt, mint a háború idején. A Hungária Gumigyárban 217 munkás helyett 165, a Vegyi- és Kohóműveknél 237 alkalmazott helyett csupán 120 fő, a Vadásztölténygyárban 383 fő helyett csupán 111 fő, a Magyar Bányaművelő Rt.-nél 25 fő helyett 5 fő dolgozott 1945 augusztusában. A Terachemia Vegyszeti Gyár még nem működött, mert az orosz őrség még nem adta át a vállalatot.¹⁸³

A községben 55 hadiárvéd tartottak nyilván. Az édesanyák havonta 200 pengő hadisegélyt kaptak. A segélyek száma miatt elégedetlenség volt a lakosság körében, mert csak azok családjai kaptak hadisegélyt, akik 1945. október 15. előtt igazoltan eltűntek vagy fogságba estek. Azonban sok olyan család volt, akik ezt igazolni nem tudták, s így segélyhez sem jutottak.¹⁸⁴

Augusztusban a község új vezetőjegyzője Markovich Elek lett, a községi bíró Schieder Lipót.¹⁸⁵

1945 tavaszától megindult a közoktatás átszervezése. Augusztus 18-án a kormány elrendelte a nyolcosztályos általános iskola megszervezését. Ez az iskola kötelezően és ingyenesen egyazon műveltségi anyagot nyújtott a 6-14

¹⁸² BFL XVII. 37. 1. kötet 53-63. oldal

¹⁸³ BFL V. 707. c. 29. kisdoboz 97. és 30. kisdoboz 632. számú irat

¹⁸⁴ Ugyanott 30. kisdoboz 882. és 31. kisdoboz 1.435. számú irat

¹⁸⁵ BFL V. 707. a. 12. kötet 223. oldal

éves gyerekek számára. Megszűnt a korábbi 6 és 8 osztályos népiskola, és megszűnt a polgári iskola is. A Nagytétényi Társulati Polgári Iskola a mai iskola épületébe költözött, ott működött tovább, és az általános iskola kialakulásával párhuzamosan szűnt meg.

Takács Ferencné 1945-ben lett a nagytétényi általános iskolában első osztályos tanuló. 1976-ban így emlékezett erre az időre: *„Az ország romokban, a gyárak nem termelnek, nincs megfelelő ruha, cipő, tanszer. Mikor fűteni kellett már az iskolában, akkor minden gyerek vitt naponta egy kis fát, vagy szenet... Az iskola fele ekkora volt. Nem volt tornaterem, a poros udvaron volt kosárlabda palánk, homok, amibe ugráltunk, ha távol- vagy magasugrás volt...”*

Én is ebben a tanévben kezdtem el általános iskolai tanulmányaimat a község iskolájában. A frontról nemrég hazatért Horváth Károly tanító osztályába kerültem. Határozott, szigorú pedagógus volt. A gyerekek közül, szigora miatt, többen tartottak tőle, de szerették is, mert mindenkit megtanított szépen írni, olvasni, számolni. Az iskola 1960/61. tanévi évkönyvében ez olvasható róla: *„Negyvenévi szolgálata után nyugállományba vonult Horváth Károly tanító kartársunk, akit nemcsak testületünk szeretett, hanem a szülők osztatlan elismerése kísérte nevelői pályafutásán.”*¹⁸⁶

Szeptemberben a vármegye, a várható hideg télre való tekintettel, napközi otthonok létesítését kérte a községektől, hogy a szegény családok gyermekei meleg környezetben tartózkodhassanak a fagyos napok idején. A vezetőjegyző jelentése szerint a tüzelő *„beszerzése rendkívüli nehézségekbe ütközik, szenet egyáltalában beszerezni nem lehet, de minden igyekezetünkben azon leszünk, hogy az iskolák termében a napközi otthonok szükségét ne szenvedjenek...”*

A napközi otthonok fenntartásához, a téli étkeztetés nyersanyagának beszerzéséhez a vármegye 70.000, majd 210.000 pengőt bocsátott a község rendelkezésére. Novemberben 276 napközis gyerek volt a településen. Mivel bizonyos élelmiszerek beszerzése szinte lehetetlen volt, a vezetőjegyző a közellátási miniszterhez fordult segítségért. A napközi otthonok működéséhez, a gyerekek ellátásához só, hagyma és olaj kiutalását kérte. Beadványában kiemelte, hogy *„Községünk gyári munkás jellegű, a szülők egész napon át el vannak foglalva, s ezért a napközi otthonaink működése nélkülözhetetlen.”*¹⁸⁷

Október 11-én, a község képviselő-testületi megbízóleveleinek átadása során a Hungária Gumigyárban botrányos támadás érte a Kisgazdapárt tagjait. A párt véleménye szerint a gyár dolgozóit felszólították a tüntetésen való részvételre, tehát provokáció történt, s ezért tiltakozást jelentett be a Nemzeti Bizottságnál. A bizottság elítélte a történeteket, és sajnálkozásának adott kifejezést.

¹⁸⁶ Hugonnai Vilma Általános Iskola jubileumi évkönyve. Nagytétény, 2007. 31. és 38. oldal

¹⁸⁷ BFL V. 707. c. 32. kisdoboz 1.873., 2.059. és 2.292. számú irat

Előfordult, hogy a község előjárósága a Nemzeti Bizottság tudta nélkül vett fel tisztviselőt, alkalmazottat. A bizottság felhívta az előjáróság figyelmét, hogy a felvételnél a Nemzeti Bizottság előzetes politikai elbírálására van szükség. Felszólította az előjáróságot, hogy a jövőben erről ne feledkezzenek el.¹⁸⁸

Az 1945-ös nemzetgyűlési választásokat november 4-én tartották meg. Az 1945. évi VIII. törvény szerint minden 20. évét betöltött magyar állampolgár választó és választható volt, de nem gyakorolhatták választójogukat azok, akik a törvényben felsorolt pártokban, szervezetekben (pl. Levente Egyesület, Magyar Élet Pártja) tisztséget viseltek, akik a Volksbund tagjai voltak, vagy német nemzetiségűnek vallották magukat, és akikkel szemben az Igazoló Bizottságok elmarasztaló határozatot hoztak.

Hat párt indult a választáson, melynek győztese a Független Kisgazdapárt lett (57,03%), de a politikai helyzet alakulása miatt mégis koalíciós kormány alakítására kényszerültek a

kommunistákkal (16,96%) és a többi párttal. A fontosabb pozíciókat – pl. belügyminiszter – a kommunisták szerezték meg.

Nagytétényben a választás előkészítésében és lebonyolításában 75 fő működött közre. A választással kapcsolatos kiadásra 264.850 pengőt kapott az előjáróság. A szavazófülkék előkészítéséről Schwarcz Manó, Csejte József, Pencz Ferencné és Wittman János iparosok gondoskodtak. Öt körzetben, nyolc helyen adhatta le szavazatát a választásra jogosult 5.550 helyi lakos. A szavazatszedő bizottságok elnökei között volt Tamkó Gyula, Hasszán Márton, Wallner Gyula, Müller József, Skrbek Artur. A legtöbbben községünkben is a Független Kisgazdapártra szavaztak. Bizonyítja ezt négy szavazóhely néhány adata is. A Fő utca 39. szám alatti szavazóhelyiségben az FKGP 394, az MKP 280, az SZDP 152 szavazatot kapott. A Fő utca 73. szám alatti helyiségben a FKGP 317, az MKP 201, az SZDP pedig 140 szavazatot szerzett. Az Ady Endre utca 5. szám alatti (Szent Antal székház) szavazóhelyen a FKGP 255, az MKP 148, az SZDP 156 szavazatot kapott. Az iskola épületében lévő szavazóhelyiségben a FKGP-re 336-an, az MKP-re 211-en, az SZDP-re 167-en szavaztak.

Nagytétényben a választások után december 12-én tartotta alakuló ülését a képviselő-testület, melyen részt vett Dr. Lacsay Péter járási főjegyző is.

Új képviselők lettek: Gyovai Imre, Szentes György, Anger Jakab, Jámbor József Géza, Pentz Endre, Horváth Lőrinc, Ernszt Józsefné, Darabos István, Kádár

¹⁸⁸ BFL XVII. 37. Nemzeti Bizottság iratai 12-14/1945.

József, Fülöp Mária, Petrusz István, Wágner József, Ádám Ferenc, Kocsi Dezső, Barkó Ferenc, Beke Miklós, Szabados János, Dr. Diák György, Magdus Imre, Veréb Lajos, Márkus István, Kiss Erzsébet, Kiss László, Kozák Géza, Joós Elek, Bolvári József, Nagy István.

A jegyzőkönyv szerint Ádám Ferenc képviselő (MKP) megköszönte „*Nagytétény dolgozó népének a beléjük helyezett bizalmat. A választás eredménye nyugtázása volt annak, hogy az újjáéledő nemzeti gépezetnek... pártjuk kis csoportja volt megindítója és mozgató rugója.*”

A képviselő-testület határozata szerint az összes előjárói állást (12 fő) nem szavazással, hanem behelyettesítéssel töltötték be. Ez ellen – mivel törvénytelennek tartották – az FKGP az alispánnál tiltakozott.¹⁸⁹

A Nemzeti Bizottság feljelentette a községi jegyiroda dolgozóit, mert azok a lefoglalt és zár alá vett lisztet maguk között kiosztották.

A kastélyban elszállásolt orosz katonák nagy pusztítást végeztek az épületben. Mivel a község más megfelelő szállást biztosítani nem tudott, a bizottság az orosz katonai parancsnoksághoz fordult, s kérte az épület további megrongálásának megakadályozását. A budafoki parancsnok utasítást adott az épület megóvására.

A Baross Gábor telepi iskola épülete a megnövekedett tanulólétszám számára már szűknek bizonyult. A gumigyár igazgatósága tanítás céljára felajánlotta a gyár kultúrtermét. Az iskola igazgatója szerint a távolság miatt azonban ez nem volt megfelelő megoldás.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült helyi pártok (MKP, MSZDP, FKGP) december 25-én emlékünnepeket rendeztek a község „*felszabadulásának egy éves évfordulóján a Szabadság moziban*”.

Decemberben az Újjáépítési Minisztériumtól 3,5 millió pengőt kapott a település, s a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is biztosított 300 ezer pengő államsegélyt dologi kiadásokra.¹⁹⁰

A vezetőjegyző a hónap során a megyétől és a minisztériumtól árvízvédelmi munkálatokra kért támogatást, mivel „*Nagytétény község árvédelmét szolgáló védművek, elsősorban az Érd-Nagytétény árvédelmi töltés, a háborús károk következtében nagymértékben megrongálódtak. Az árvédelmi töltésbe géppuska fészket, kilövő helyeket, futóárkokat és óvóhelyeket építettek be a németek...*” Az Újjáépítési Minisztérium a helyreállítási költségekre 3 millió 500 ezer pengőt utalt ki a községnek.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság részére Nagytéténynek beszolgáltatási kötelezettsége volt. Decemberig a település beszolgáltattott 35 q búzát, 32 q rozst, 39 q árpat, 1 q zabot, 10 q kölest, 43 q kukoricát és 5 q burgonyát. Ezen

¹⁸⁹ BFL V. 707. c. 32. kisdoboz 1.828. és 34. kisdoboz 17. számú irat és BFL V. 707. a. 12. kötet 254. oldal

¹⁹⁰ BFL XVII. 37. 1. kötet 139-147. és 169. oldal

kívül a Vörös Hadsereg ellátására az előjáróság a szovjet parancsnokságnak a II. negyedévben átadott 1,50 q zöldséget és főzelékfélét, valamint több mint 38 q burgonyát. A III. negyedévben 0,5 q kukoricát, 1 q babot, borsót, 8,76 q burgonyát és 14 q zöldséget.¹⁹¹

A „Magyar Közlöny” 1945. decemberi számában jelent meg a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről szóló rendelet, mely szerint Németországba köteles áttelepülni az a magyar állampolgár, *„aki a legutolsó népszámlálás és összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, aki magyarosított nevét visszanémetesítette, aki a Volksbundnak vagy SS-nek tagja volt.”*¹⁹²

1945-ben sok beadvány érkezett a Nemzeti Bizottsághoz olyanoktól, akik a háború alatt Nagytétényben éltek, dolgoztak. A kérelmezők politikai magatartásukat igazoló bizonyítvány kiállítását kérték. Ezekben az években az embereknek szinte mindenhez politikai igazolásra volt szükségük. A bizottság ülésein egyik állandó napirend volt a kérelmek elbírálása. Politikai igazolást kellett kérni például munkavállaláshoz, kereskedéshez, halászathoz, névmagyarosításhoz, honosításhoz, hadifogoly hazahozatalához, hadigondozáshoz, nyugdíjhoz, iparendélyhez, gépkocsivezetői vizsgához, még ló eladásához is. Az igazolási kérelemhez nyilatkozatot kellett benyújtani a bizottsághoz, mely azt kivizsgálta, s utána döntött a kérelem elfogadásáról vagy elutasításáról. Ilyen kérelmek sokaságáról döntött 1945-től a bizottság: *„Alulírott X. Y. (születési dátum, lakcím) ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy nyilas pártnak, vagy Volksbundnak tagja nem voltam, s hogy jobboldali mozgalmakban részt nem vettem, s ilyet anyagilag nem támogattam. Jelen nyilatkozatot ... céljából állítottam ki.”*

A kérelmezőnek a kapott bizonyítványt munkahelyének, lakóhelye Igazoló Bizottságának kellett bemutatni. Gyakran kértek gyárak, vállalatok (pl. MÁV, Posta) Igazoló Bizottságai is bizonyítványt alkalmazottjuk politikai magatartásáról.¹⁹³

¹⁹¹ BFL V. 707. c. 34. kisdoboz 15. és 32. kisdoboz 1.801. számú irat, valamint 707. d. 3. kisdoboz 1.750. számú irat

¹⁹² Népszava, 1945. december 30. 1. oldal

¹⁹³ BFL XVII. 37. Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei

IX. A NAGYTÉTÉNYI IGAZOLÓ BIZOTTSÁG MŰKÖDÉSE

1945 elején, az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete alapján szervezték meg a politikai előélet vizsgálatának országos rendszerét, az Igazoló Bizottságokat. A rendelet értelmében minden tényleges szolgálatban álló alkalmazottat igazolási eljárás alá kellett vonni. Az Igazoló Bizottságoknak azt kellett megállapítani, hogy a vizsgált személy 1939. szeptember 1. után tagja, támogatója, eszméi hirdetője volt-e nyilas, fasiszta jellegű pártnak, mozgalomnak. Ha valakiről bebizonyosodtak a fentiek, azt nem igazolták, hanem megbüntették. Ez lehetett feddés, eltiltás, kényszernyugdíjazás, elbocsátás. Csak állásvesztés vagy nyugdíjazás esetén lehetett fellebbezni. A vállalatok, hatóságok kötelesek voltak az Igazoló Bizottságok határozata szerint eljárni. A vizsgálatok igazi célja a lakosság múltbeli magatartásának megismerése, nyilvánartartása, az emberek megfélemlítése volt.

Nagytétényben 1945. június 28-án jelent meg a létrejött Igazoló Bizottság hirdetménye: *„Közhírré tétetik, hogy a nagytétényi Igazoló Bizottság megalakult. Felhívatik minden köz- és magánalkalmazott, kereskedő, továbbá a szabad pályán működő értelmiségi foglalkozásúak, orvos, gyógyszerész, újságíró... minden gyári munkás, aki Nagytétényben lakik, vagy Nagytétényben dolgozik, igazoló jelentését 8 nap alatt az Igazoló Bizottság elnökének nyújtsa be. Aki igazoló nyilatkozatát be nem nyújtja és késedelmét alaposan meg nem indokolja, nyugdíjnélküli állásvesztésre, illetőleg hatósági jogosítványának elvesztésére ítéltnek tekintetik.”*

Az Igazoló Bizottság arra is felszólította a lakosságot, hogy akinek tudomása van arról, hogy az igazolás alá vontak népellenes, nyilas vagy németbarát magatartást tanúsítottak, jelentsék azt, szóban vagy írásban, a bizottság elnökének.¹⁹⁴

A nagytétényi Igazoló Bizottság hat tagból állt. Az MKP, az SZDP, a Kisgazdapárt és a szakszervezet egy-egy delegáltjából, valamint egy jogász szakértőből és egy szakmai képviselőből. A bizottsági üléseket az elnök vezette. Igazolás alá vontak szinte mindenkit: MÁV pályaoőrt, piaci árúst, fuvarost, vendéglőst, szabót, halászt, asztalost, orvost, pedagógust, tisztviselőt, gyárigazgatót, munkást stb. A vizsgálat egy nyilatkozat kitöltésével kezdődött, melyben 47 kérdésre kellett válaszolni. Néhány jellemző kérdés a sok közül: *„Volt-e a Volksbund tagja? Volt-e SS szolgálatban? Milyen szerepe volt a zsidótörvény végrehajtásában? Beköltözött-e zsidó lakásba? 1920-tól kezdve milyen pártnak volt tagja, viselt-e pártjelvényt? Milyen tisztséget viselt a pártokban? Milyen társadalmi egyesületnek volt a tagja? Milyen lapban, folyóiratban jelentek meg cikkei, mik voltak ezek témái? 1938-tól kezdődően tartott-e nyilvános beszédet és milyen tárgyban?”*

¹⁹⁴ BFL XVII. 1714k Hirdetmények/1945

A bizottsági ülés az igazolás alá vont személy meghallgatásával kezdődött, akinek a bizottság tagjai által feltett kérdésekre is válaszolnia kellett. Ha szükséges volt, tanúkat is beidézték, akik a vizsgált személy bűnösségét vagy ártatlanságát igyekeztek bizonyítani. Az ülés végén döntés született, mely lehetett igazolás, vagy különböző elmarasztalás, büntetés.¹⁹⁵ A bizottság működése során több száz nagytétényi lakos háború alatti magatartását vizsgálta. A vármegye főispánjának küldött Igazoló Bizottsági jelentésből tudjuk, hogy 1945. július végétől 1946. január 13-ig 199 személyt vontak vizsgálat alá. Közülük 170-et igazoltak, 5 főt megfeddtek, áthelyezésre 1 főt, állásvesztésre 10 főt, vezetői állásra alkalmatlannak 3 személyt ítélték. Ebben az időszakban vizsgálták meg a pedagógusok politikai magatartását is. A nagytétényi tantestületből mindenkit igazoltak. A Baross Gábor telepi iskolából a tárgyalt 19 pedagógus közül 16 főt igazoltak. Egy másik jelentés az 1946. január 20. és július 12. közötti időszokról számolt be. Ekkor 281 személy ügyét tárgyalták meg. 216 főt igazoltak, 20 személy feddést kapott, állásvesztésre 4 főt, vezetői állás betöltésére alkalmatlannak 2 főt ítélték, iparigazolványától 4 egyént, hatósági jogosítványától 10 személyt fosztottak meg.¹⁹⁶

Olvassunk bele néhány jegyzőkönyvbe, határozatba! Ismerkedjünk meg az Igazoló Bizottság által vizsgált ügyekkel, az igazolás alá vont személyekkel, tanúkkal, feljelentőkkel!

Az igazolt személyekről készült jegyzőkönyvek határozatában általában ez szerepelt: *„Nevezett ellen bejelentés nem érkezett, elnök és bizottsági tagok kérdései alapján ellene terhelő adat nem merült fel.”* Néhány lakost „dicsérettel” igazoltak. Ilyen volt az egyik nagytétényi pedagógus, Kaplonyi Kálmánné, aki sokszor tett háborúellenes nyilatkozatokat. Az üldözötteket hamis papírokkal bújta, segítségük céljából hamis bélyegzőket készített. Se-

gítségéért pénzt nem fogadott el.¹⁹⁷

A polgári iskola igazgatóját, Pentz Endrét is igazolta a bizottság, de a jegyzőkönyv szerint az elnök megjegyezte: *„Helyteleníti, hogy mint polgári iskolai igazgató túrte, hogy a gyermekek japán és német dalokat énekeljenek.”* Dr. Sólyom Barna Zoltán, a Hungária Gumigyár igazgatójának tárgyalásán megállá-

¹⁹⁵ BFL XVII. 1714k Nyilatkozatok, jegyzőkönyvek, határozatok 1. számú irat

¹⁹⁶ BFL XVII. 1714k Igazolásokról készült jelentések. 1946. január 18. és 1947. január 18.

¹⁹⁷ BFL XVII. 1714k Nyilatkozatok, jegyzőkönyvek, határozatok 602. számú irat

pítást nyert, hogy a vállalat vezetője határozottan németellenes és angolbarát magatartást tanúsított. „Az üldözötteket segítette, és nem egy esetben személyesen exponálta magát. Ellene egyetlen bejelentés sem érkezett.” A bizottság igazolta őt.

Marastoni Lászlót, aki 1924-től 1935-ig Nagytétény főjegyzője, majd országgyűlési képviselő volt, a bizottság azzal vádolta, hogy Gömbös Gyula korábbi miniszterelnök barátja és hű kiszolgálója volt. Marastoni védekezésében azt állította, hogy „Nem voltam bizalmas barátságban Gömbös Gyulával, hanem mint a község főjegyzője a községben lakó miniszterelnökkel szükségszerűen kellett érintkeznem, és akkor, amikor Gömbös Gyula megházasodott, és másodszor elvette első feleségét, az anyakönyvi teendőket végeztem el.” A bizottság nem fogadta el a volt főjegyző védekezését, és nem igazolta őt.¹⁹⁸

Milyen politikai magatartásért kaptak feddést az igazolás alá vont személyek? Nézzünk erre is néhány példát!

„Az igazolás alá vont saját beismerése alapján a bizottság megállapítja, hogy a Nyilaskeresztes Pártba belépési nyilatkozatot írt alá. Enyhítő körülménynek tudta be a bizottság azt, hogy egy barátja borközi állapotban vette rá, hogy belépési nyilatkozatot aláírja, azonban a párthelyiséget nem látogatta, és tagdíjat sem fizetett.”

„1939-ben léptem be a Nyilaskeresztes Pártba. Akkor 1 pengőt adtam, csak azért, hogy a gyárban dohányozhassak a lakatosműhelyben. Akkor nem is gondoltam arra, hogy ezzel olyan nagyot vétek hazámmal szemben.”

Volt olyan lakatos, akit azért ítétek feddésre, mert egyik fia nyilas volt, a másik pedig önként jelentkezett az SS-be. A bizottság határozata szerint az „Igazolás alá vontnak kötelessége lett volna, hogy fiát ettől a végzetes lépéstől megmentse.”

Az egyik nagytétényi kereskedő egy deportált zsidó üzletéből a szokásosnál nagyobb mennyiségű árut vásárolt, bár tudta, hogy az árukészlet már a nyilasok kezében van, s a vételár a tulajdonosokhoz soha nem kerül. A bizottság a kereskedőt csak megfeddte, mert végül is „az áru megszerzésével a községnek tett szolgálatot.”¹⁹⁹

Az emberi rosszindulat is tetten érhető az iratokban. Sokszor bosszúból, haragból jelentették fel egymást a lakosok.

„Amikor szesztilalom idején ittak, kimentem az utcára, arra jött egy nyilas és én mondtam neki, hogy milyen kijelentést tett Szálasira... A becsmérő kijelentést azért mondtam el a nyilasnak, mert ő is mindennek elmondott engem.”

Szelmann Ignác vendéglőst is feljelentette egyik „jóakarója”. A beidézett tanúk, akik többször is jártak vendéglőjében, és beszélgettek vele, azt bizonyították, hogy a vendéglős mindig a németeket szidta. A bizottság elnöke szerint is „A németek ellen propagandát fejtett ki, amiről a nagytétényi községnek is tudomása van.” Szelmann Ignácot igazolta a bizottság.

¹⁹⁸ Ugyanott 617., 649. és 326. számú irat

¹⁹⁹ Ugyanott 162., 254., 324. és 361. számú irat

A község egyik kereskedőjét feketézés miatt jelentették fel. Az igazolás alá vont kereskedő tanúk segítségével tisztázta magát. *„Én nem tudom, mit neveznek feketézésnek. Áruért megyek vidékre és az árut nyíltan árusítom. Nem érzem, hogy valami nem tiszta dolgot követtem volna el. Néhányszor kaptam írást a községtől, hogy hozzak valami élelmet, de én azt mindig meg is hoztam. Volt idő, mikor rá is fizettem ezekre a dolgokra.”*

A tanúk közül többet befolyásoltak, hamis vallomásra ösztönöztek. Közülük volt olyan, aki vizsgálat közben visszavonta állításait: *„Alulírott minden kényszerből mentesen kijelentem, hogy lakos ellen az Igazoló Bizottságnál tett vallomásom befolyása alatt hangzott el, illetve rábeszélése alapján jött létre. Valójában az a helyzet, hogyellen terhelő adatot felhozni nem tudok.”*

Az igazolás alá vontak közül többen is kijelentették, hogy nem voltak nyilasok. Nevüket a nyilas könyvbe valószínűleg egyik olyan ellenségük írta be, aki nyilas szervező volt. A nyilaskeresztes névsorban állítólag több mint 500 lakos neve szerepelt. A könyvet a budafoki rendőrkapitányságon őrizték.²⁰⁰

Néhány részlet az állásvesztésre ítélt, előléptetésből kizárt személyek jegyzőkönyveiből:

„Az igazolás alá vont a MOVE (antiszemita szervezet) megalakulása körül erős tevékenységet fejtett ki. A Szálasi-puccs idejében Horthy képébe belelőtt... A nyilasok legbizalmasabb vezérkarához tartozott. Hűségesen és buzgalommal szolgálta az ország megrontóit.”

A budafoki rendőrkapitányság egyik vezetőjének tanúvallomása szerint az igazolás alá vont személy *„Tagja volt a nyilas üzemi bizottságnak. A nyomozás során megállapítottuk, hogy ő ezen tagság elnyerésére nem törekedett, hanem hivatalból lett a tanács tagja. Ezt figyelembe véve őrizetbe vétele mellőztett, de viszont rendőri felügyelet alá helyeztük. Ennek oka az volt, hogy feltételeztük, hogy az az egyén, akit a nyilasok az üzemi tanács tisztségének ellátására megfelelőnek találtak, a felszabadulás utáni időkben nem lehet annyira megbízható a demokratikus államrend számára, hogy beosztásában megmaradhasson.”*

„Az igazolás alá vont személy a múltban mindenkor szélsőségesen jobboldali magatartást tanúsított. A községi és más választásoknál mindenkor jobboldali jelölt mellett és túlzott mértékben exponálta személyét... Kifejezetten antidemokratikus beállítottságú egyén, aki a demokratikus Magyarországon közhivatalt be nem tölthet!”²⁰¹

A jegyzőkönyveket tanulmányozva olyan lakosokról is olvashatunk, akik segíteni próbáltak a zsidóknak, tetteikkel is akadályozták a németek harci tevékenységét.

²⁰⁰ Ugyanott 156., 210., 260. és 250. számú irat

²⁰¹ Ugyanott 393., 418. és 644. számú irat

Részlet egy tanúvallomásból: „Kisfiam szolt be hozzám, mondván, hogy most kísérik távoli rokonom feleségét. Erre én kiszaladtam és megláttam az asszonyt, az intett nekem, hogy cigaretta kellene. Én kihoztam egy csomó cigarettát és a zsidók között osztogatni kezdtem. Igazolás alá vont személy meglátta és a néhány lépés távolságban lévő német katonát megbökte és rám mutatott. A német katona erre elzavart engem és másokat is, aki segíteni akart. Engemet azért, mert iparűzéstől megfosztott zsidót alkalmaztam, és mert baloldali magatartást tanúsítottam, internálni akartak...”

Egy volt katona igazolási eljárása során derült ki, hogy 1944 novemberében Tornalján 5 darab teherautót olyan üzemanyaggal töltött fel, melyek a németek számára lőszert szállítottak, de útközben üzemképtelenek lettek, mielőtt célba értek volna. Egy másik alkalommal egy zsidó munkaszolgálatos hazamenekítésében segédkezett. 1945. március végén pedig, az osztrák határ közelében, több ezer liter nyersolajat eresztett a földre, nehezítve ezzel a németek visszavonulását. Ezután megszökött.²⁰²

Az Igazoló Bizottság döntései az egyház alkalmazottait is érintették. P. F., a Nagyboldogasszony templom kántora, 1944 októberében eltávozott a közösségből, s amikor 1945-ben hazatért, állását nem foglalhatta el, mert rendőri eljárás alá került. Később az Igazoló Bizottság állásvesztésre ítélte. Ez idő alatt nem volt kántora a templomnak.²⁰³

Az előjáróság közalkalmazottainak és tisztségviselőinek is igazoló nyilatkozatot kellett tenni. A képviselő-testület augusztus 6-i ülésén meghallgatták és tudomásul vették az Igazoló Bizottság határozatát, mely a régi, háború alatti képviselők és tisztségviselők közül 8 személyt igazolt. Mészáros Jenőt, aki 1935 óta volt a község főjegyzője, igazolták, de vezetői állásra alkalmatlannak nyilvánították, s az előléptetéstől 3 évre eltiltották.²⁰⁴

Az Igazoló Bizottság határozata ellen többen fellebbeztek a bíróságon. A budapesti népbíróság, mint igazolási fellebbezési bizottság tárgyalta az ilyen ügyeket, s előfordult, hogy megváltoztatta az Igazoló Bizottság határozatát. Így történt ez S. F. iparos esetében is, akinek iparjogosítványát a község Igazoló Bizottsága megvonta. A bíróság, mivel „megnyugtatóan nem látta bizonyítva azt, hogy igazolás alá vont saját elhatározásából lépett be a nyilaskezesek pártba”, s az enyhítő körülményeket is figyelembe vette, S. F. iparjogosítványának meghagyása mellett döntött, s a büntetést feddésre változtatta.

Az Igazoló Bizottság néhány esetben az igazolásra kötelezett személy ügyét a bíróságra továbbította. Egy ilyen ügyben a budapesti népbíróság 2 évi börtönbüntetést szabott ki, mert a „Vádolt 1940-ben belépett a nyilas pártba, hol

²⁰² Ugyanott 181. és 327. számú irat

²⁰³ SzfvPL No. 4569/2.215. számú irat

²⁰⁴ BFL V. 707. a. 12. kötet 223. oldal

1943. évben 6 hónapig vezető volt. A nyilas-hatalom átvétel napján pártszolgálatra jelentkezett és nyilas egyenruhában teljesített szolgálatot, melynek során fegyverrel részt vett egy zsidó női transzport kísérésében. Munkahelyén is nyilas egyenruhában és fegyverrel jelent meg...” Az ítélet meghozatalánál a bíróság enyhítő körülménynek számította be, hogy a vádlott 3 évig hadifogságban volt, két gyermek apja, és őszinte vallomást tett.²⁰⁵

Az Igazoló Bizottságok 1948-ig működtek. Tevékenységüket 1946-ban, a B-listázás, a közigazgatás „megtisztításának” idejére felfüggesztették, de néhány hónap múlva újra megindultak az eljárások. 1948. október 31-én szüntették meg a bizottságokat, ekkor a diktatúra kiépítésével munkájukra már nem volt szükség.

²⁰⁵ BFL V. 707. c. 45. kisdoboz 2.006. és 46. kisdoboz 3.482. számú irat

X. A KÖZTÁRSASÁG ÉS A FORINT ÉVE (1946)

A második világháborúban felrobbantott budapesti Duna-hidak részbeni pótlására készült el a Kossuth és Batthyány terek között az első „félállandó” Kossuth híd, melynek építésén több nagytétényi ács is dolgozott. Az eredeti tervek szerint faszerkezettel készült volna, de acélszerkezettel valósult meg, és csak a két parti nyílást ácsolták fából. Itt dolgozott Száraz Ferenc feleségének bátyja, Hasszán Ferenc ács is. Az építkezés 1945. május 16-án kezdődött, s nyolc hónap alatt fejeződött be. A hidat 1946. január 15-én Tildy Zoltán miniszterelnök adta át a gyalogosoknak. A rekordgyorsaságú építkezés az újjáépítés jelképe lett.

Az év elején a községházán dolgozó, a település életét irányító, szervező tisztségviselők voltak: Markovich Elek vezetőjegyző, Knapp Béla adóügyi jegyző, Bánhidi Ferenc és Szabó Lajos aljegyzők, Herczeg István, Urbán Ferenc, Krizsán Márta és Bayer Márton irodatisztek, Szerafin Irma, Major Julianna, Pallós Gézőné, Hradeczky Aranka, Böddi László és Bíró Iván tisztviselők.²⁰⁶

A vármegye alispánja január 18-án levelet küldött a községek előljáróságainak a német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. Ebben közölte, hogy a belügyminiszternek előterjesztést tett a kitelepítésekkel érintett községek önkormányzatának felfüggesztésére. Felhívta a figyelmet arra, hogy „A kitelepítésre kötelezett személyek minden ingatlan és ingó vagyonát 1945. december 29. napjától kezdődően zár alá vetettnek kell tekinteni, a tulajdonos ebből semmit el nem idegeníthet.”²⁰⁷

A község gyermekeinek megsegítése érdekében január 29-én előadást és gyűjtést rendeztek. A lakosság mellett a vállalatok egy része is adakozott. A Hungária Vegyi- és Kohóművek például 1 millió pengőt adományozott. Összesen 2.878.800 pengő gyűlt össze.

Az országos népelelmezési akció keretében januárban étkeztetési napközi kezdte meg működését az állami iskola egyik termében. Az étkeztetési melegedő otthonban 32 szegény sorsú gyerek kapott naponta egy tál ételt.

Tavasszal az elhagyott gyerekek megsegítésére országos akció indult. Nagytétényben 11.293.151 pengő gyűlt össze e célra.

²⁰⁶ BFL V. 707. c. 34. kisdoboz 58. számú irat

²⁰⁷ Ugyanott 33. kisdoboz 99. számú irat

Az elhagyott gyerekek megmentése program keretében lakóhelyünk két polgára, Grósz Jakab és Schwannauer János, egy-egy tíz év körüli gyermek gondozását vállalta hat hónapra.²⁰⁸

A lakosság rossz gazdasági, anyagi helyzetére utal, hogy a belterületi állami iskola 665 tanulója közül – a vármegye által kiadott szempontok alapján – 151 tanuló szorult segélyre. A listán az én nevem is szerepelt.²⁰⁹

A Nemzetgyűlés január 31-én fogadta el a köztársaság megteremtéséről benyújtott törvényjavaslatot, s február 1-jén az Országház előtt ünnepélyesen kikiáltották a köztársaságot. Tildy Zoltán addigi miniszterelnök, a Független Kisgazdapárt elnöke lett hazánk köztársasági elnöke.

Az Országos Nemzeti Bizottság felhívása alapján Nagytétényben is népgyűlést tartottak a köztársaság kikiáltásának napján. A Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve szerint a piactéren „az üzemek dolgozói és a polgári lakosság hatalmas tömegben gyűlt össze a nagy napot megünnepelni. A Dalkör megnyitja az ünnepélyt, majd a szónokok (a pártok képviselői) méltatják a nap jelentőségét. Az ünnepély befejezése után a tömeg a Köztársaságot éltetve távozik...”²¹⁰

1946-ban az MKP megkezdte a Kisgazdapárt feldarabolását. A szalámitaktika néven ismert politikai módszerrel a rivális pártokat arra szorították, hogy zárják ki soraik közül a jobboldali tagokat, hogy azután e pártok felmorzsolódjanak. Ez a tevékenység a Nagytétényi Nemzeti Bizottságban is megindult. A bizottság ülésein az MKP és az SZDP bizottsági tagjai egyre gyakrabban kerültek szembe a Kisgazdapárt delegáltjának véleményével, nézetével. Januárban a nyilasokkal kapcsolatban alakult ki vita közöttük. A jegyzőkönyv szerint a kisgazdák képviselője „kifogásolja, hogy a nyilasok névsorát tartalmazó könyvet veszik alapul a politikai igazolások elbírálásánál... Szerinte sok ártatlan ember neve is szerepel benne, holott egészen kis nyilasokat nem kellene üldözni.” A munkáspárti bizottsági tagok nem értettek egyet a kijelentéssel. Máskor a Kisgazdapárt tagjának „kioktató modorú hangját” utasították vissza.²¹¹

Markovich Elek vezetőjegyzőt a járási főjegyző februárban állásából felmentette. A járás a képviselő-testület autonómiáját (önállóságát) is megszűn-

²⁰⁸ BFL XVII. 37. 19/b. 10/1946 és BFL V. 707. c. 33. kisdoboz 2.379. és 34. kisdoboz 378. és 386. számú irat

²⁰⁹ BFL VIII. 482. a. 47. számú irat

²¹⁰ BFL XVII. 37. 1. kötet 169. oldal

²¹¹ Ugyanott 169. és 177. oldal

tette, s a községháza vezetésével Knapp Béla adóügyi jegyzőt bízta meg. A belügyminisztérium minősítése alapján Nagytétény svábközség lett, melyet a Nemzeti Bizottság megbélyegzésnek tartott. A község lakóinak csak kb. 5%-a esett a kitelepítési rendelkezések alá, ezért a minisztériumhoz fordultak. A bizottság *„Nem akarja védeni azokat, akik viselkedésükkel rászolgáltak a kitelepítésre, hanem a községet akarja a kivételes állapottól megszabadítani.”* Az önkormányzat felfüggesztése után az előjárókat (bíró, törvénybíró, pénztáros, közgyám és esküdtek) a járási főjegyző nevezte ki a Nemzeti Bizottság javaslatára és az előjáróság felterjesztése alapján.²¹²

Február 22-én tisztújító ülést tartott a Nemzeti Bizottság. A szavazás alapján a bizottság elnöke továbbra is Jakosits Lajos lett. Alelnöknek Jámbor Józsefet, titkárnak Vályi Istvánt, jegyzőnek Szabados Jánost választották.

A település március 15-i ünnepségét a bizottság rendezte a pártok bevonásával. A munkáspártok kifogásolták, hogy a felvonuláson a kispapok nem velük, hanem a cserkészek között vonultak fel.²¹³

Februárban Nagytétény 11.800 lakosa közül az iskolások száma 1.120 fő volt. Ezen kívül 551 3-6 éves, 450 1-3 éves és 150 1 éven aluli gyermek élt a községben. A településnek két iskolája volt, s mindkettő komoly anyagi, élelem- és tüzelőanyag hiánnyal küszködött.

A községi iskolában a vármegyei tanfelügyelői hivatal kiküldötte a helyi pártok képviselőivel vizsgálatot tartott az iskola elleni panaszok kivizsgálása céljából. A vizsgálat során a tantermekben, a felszerelési tárgyakban lényeges hiányt nem tapasztaltak. Az iskolában rend és tisztaság volt. Az iskola igazgatója, Szecsődi Jenő ellen panasz nem volt, az iskolát rendben, jól vezette. A panaszok alaptalannak bizonyultak. A kommunista párt képviselője szerint azonban a pedagógusok között még vannak antidemokratikus beállítottságú személyek. Állítólag a testület egyik fiatal tanítónőjének egy szülő a gyerekek előtt kezet csókol.

Az 1945/46-os tanévben a Társulati Polgári Iskola a községi iskola épületébe költözött. A magas tanulólétszám és a különböző szervezési feladatok miatt a két iskolavezetés nehezen jött ki egymással. A március 15-i ünnepélyt például nem együtt, hanem külön tartották meg. S míg az egyik iskola ünnepelt, a másik intézmény tanulói az udvaron hangosan játszadoztak, zavarva az ünnepség hangulatát. A Nemzeti Bizottság a tanfelügyeletet arra kérte, hogy tegyen lépéseket a jobb együttműködés érdekében.²¹⁴

A községi elemi iskola I-III. osztálya római katolikus felekezeti iskolaként működött. A három osztály felekezeti tanítója a harcok során elmenekült, illetve katonai szolgálatra vonult be. Azóta ezekben az osztályokban a tanítást

²¹² Ugyanott 177-181. oldal és BFL V. 707. c. 34. kisdoboz 352. számú irat

²¹³ BFL XVII. 37. 1. kötet 185. és 197. oldal

²¹⁴ BFL V. 707. c. 34. kisdoboz 361. számú irat, és BFL XVII. 37. 19/b. 6. számú irat.

állami tanító végezte. A bizottság márciusban a vallás és közoktatási miniszterhez fordult, s arra kérte, hogy a három felekezeti osztályt a községi iskola kötelékébe ossza be.²¹⁵

Állítólag Sztálin utasítására lett április 4-e Magyarország felszabadításának a napja, bár ekkor a harcok hazánk területén még napokig folytak, s csak április 13-a körül fejeződtek be. A kommunisták már 1946-tól nemzeti ünnepként kezelték április 4-ét, s hivatalosan először az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilvánította ünnepé.

Nagytényben is 1946. április 4-én volt először „felszabadulási ünnepély”, melyet a Nemzeti Bizottság rendezett, s a műsort is ők állították össze. A programban a szónoklatoké volt a főszerep, s a műsor érdekessége, hogy Markó Gyula községi plébános is beszédet mondott. Az ünnepség után a bizottság megállapította, hogy a „szép ünnepségnek csak az volt a szépséghibája, hogy az előadók nem hangsúlyozták ki eléggé a Vörös Hadsereg nevet...”

A kommunista párt 20 millió pengőt gyűjtött össze tankönyvre, s felszólította a többi pártot, hogy szintén segítsenek enyhíteni a tankönyvhiányon.²¹⁶

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945-ben kiadott rendelete értelmében meg kellett semmisíteni a könyvkereskedők, könyvtárak, iskolák és magánszemélyek birtokában lévő összes fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus könyvet, folyóiratot, napilapot stb. 1946 tavaszán, a szovjet hatóságok nyomására, felgyorsult a könyvbegyűjtési akció. A sajtótermékeket a kijelölt helyekre kellett vinni, s gondoskodni kellett annak őrzéséről, amíg azokat a zúzómalomokba el nem szállították. A beszolgáltatás elmulasztását szigorúan büntette a rendelet.

A betiltott és bezúzásra ítélt sajtótermékek listáján – az idegen nyelvű műveken kívül – 2.749 magyar nyelvű könyv és 207 magyar nyelvű hírlap és folyóirat szerepelt. Megindult a tankönyvek lecserélése is. A tanulóktól összegyűjtött példányokon kívül a korábbi tanítási segédanyagokat, módszertani könyveket is be kellett szolgáltatni.²¹⁷

Az elöljáróság április elején a községházára hívatta a házbizalmiakat, tömb-

²¹⁵ BFL XVII. 37. 19/b. március 22.

²¹⁶ BFL XVII. 37. 1. kötet 205. és 209. oldal

²¹⁷ Sipos Anna Magdolna: Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon (Könyvindexek 1945-1946). In.: Könyvtári Figyelő. 53. évfolyam (2007) 3. szám. 413-435. oldal

megbízottakat, és ismertette velük a megyei főispán rendeletét. Ennek értelmében házról házra járva figyelmeztetniük kellett a lakosságot, hogy április 20-ig a fasiszta sajtótermékeket (könyv, folyóirat, napilap, képek stb.) minden következmény nélkül adják le a községházán. Aki az ilyen jellegű terméket nem szolgáltatja be, arra szigorú megtorlást helyeztek kilátásba.²¹⁸

Tavasszal az Állatforgalmi Központ egy mázsa zsírt biztosított Nagytétény községnek. A pénz értékének rohamos romlását bizonyítja, hogy ezért ekkor már 372 millió pengőt kellett összesen fizetnie az elszámolásra jogosult henteseknek. A zsírt ők adhatták el jegyre a lakosságnak. Kilenc ilyen hentes volt kijelölve a településen, többek között Kludák Józsefné, Huber Antal, Pentz István, Hüll Ferenc.

Májusban kimutatás készült a háborús cselekmények következtében keletkezett károk helyreállítási költségeiről. A helyreállítás 1945-ben és 1946-ban történt. A költségek növekedése is jól szemlélteti az inflációt. A Baross Gábor telepi iskola rendbehozatala 84 ezer pengőbe került, a szegényházé 8 millió pengőbe, az óvodáé 94 millió pengőbe, a községházáé 327 millió pengőbe, az 1946-ban elkészült belterületi iskola hibáinak kijavításáért már közel 15 millió pengőt kellett fizetni.²¹⁹

A kommunista párt még 1945 végén elkészítette a közigazgatás „megtisztításának” tervét. Ennek lett eszköze 1946-ban a B-listázásnak nevezett elbocsátási folyamat. A község Nemzeti Bizottsága a megye utasítására áprilisban foglalkozott a közalkalmazottak bélistára kerülésével. Az intézményeknek névjegyzéket kellett készíteni a bélista előkészítésénél számításba jövő alkalmazottakról. Ilyen kérdésekre kellett válaszolni: „A demokrácia szempontjából megbízható-e a személy? Az ostrom előtt, vagy alatt elhagyta-e szolgálati helyét, ha igen, miért? Mi volt az igazoló eljárás eredménye?” stb. A Nemzeti Bizottság az intézményi névjegyzékek megtárgyalása után tett javaslatot. Például a községi alkalmazottak közül 3 fő, a Baross Gábor telepi iskolából 5 fő, a

²¹⁸ BFL XVII. 37.19/b. 15.

²¹⁹ BFL V. 707. c. 34. kisdoboz 548. és 45. kisdoboz 1.189. számú irat

Déli vasútállomás személyzete közül 4 fő, a hizlalda tisztviselői közül 1 fő bélistára kerülését javasolták. Az indokok között szerepelt a németbarát magatartás, az antidemokratikus ténykedés, leventeoktatás, a gyenge teljesítmény stb. Volt olyan intézmény, ahonnan senkit sem javasoltak bélistára, ilyen volt a községi iskola tantestülete is.²²⁰

Májusban még mindig sok feketéző volt a községben. Az egyik lakónál például az adóellenőr 5 kg lőport talált. Sokak véleménye volt, hogy a település siralmas állapotban van, s ennek egyik oka az, hogy még mindig nincs vezetőjegyző, s a képviselő-testület tevékenysége fel van függesztve.

A pártok vitája, civakodása is tovább folyt. A bizottságban főleg a Kisgazdapárt volt a célpont, mely gyakran nem fogadta el a munkáspártok javaslatait. A többiek véleménye szerint azért, mert „*megint a reakció oldalára állt.*” Ilyen vélemény is elhangzott: „*Ha a munkáspártok egymás között civakodnak, akkor a reakciós párt, a kisgazda párt, mint nevető harmadik örvendezne.*” A Kisgazdapárt bizottsági tagja ezt visszautasította. Előfordult, hogy az Igazoló Bizottság tagjainak kijelölésénél is vita volt, mert a kisgazdák állítólag szélsőjobb-oldali személyt akartak a bizottságba delegálni.²²¹

A háború előtt a nagytétényi sportpályát a leventék kapták meg. 1945 után a pálya használati jogát a községi MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) szervezetnek adták. Más egyesület csak akkor használhatta a pályát, ha az ott tartott rendezvény bevételének 2/3-át a MADISZ részére befizette. A község most létesült Barátság Sportegyesülete ezt sérelmesnek tartotta. Véleményük szerint „*a sportpálya az összes helybeli demokratikusan gondolkodó ifjúságé.*” A Nemzeti Bizottsághoz fordultak a sportpálya használati jogának rendezése ügyében.²²²

Június 15-én Knapp Béla adóügyi jegyző, eddigi helyettes vezetőjegyző a jegyzői hivatalát átadta az új vezetőjegyzőnek, dr. Galambos Zoltánnak. A behelyettesített új vezetőjegyző képesítése szerint állami tudományos doktor volt, jegyzői oklevéllel, forgalmi adóhivatali főnöki vizsgával. A Közellátási Felügyelőség számára készült jelentés beszámolt arról, hogy júliusban a község napközi otthonában a napi ellátottak száma 150 fő volt, a Fehérkereszt árvaházban 67 személyről gondoskodtak, s a település egy négy ágyas szülőotthonnal rendelkezett. A községben két, csonkolásos hadirokkantat tartottak nyilván. Az egyik 1944. december 25-én Baross Gábor telep közelében közelharcban sérült meg, s veszítette el alsó végtagját. A másik személy 1944 júniusában Kolozsváron a bombázások következtében veszítette el bal lábát.²²³

²²⁰ BFL XVII. 37. 1. kötet 225-229. oldal

²²¹ Ugyanott 255., 259. és 297. oldal

²²² BFL XVII. 37. 19/b. 2/1946

²²³ BFL V. 707. c. 35. kisdoboz 1.253., 1.363. és 1.499. számú irat

Nagytétény lakói is örömmel és bizakodva fogadták az új pénz bevezetését. A kastélyban nagy ünnepséget rendeztek a forint tiszteletére, melyen Killy Antal is részt vett finom boraival. A képen ő látható rokonságával és a vendégekkel.

Néhány élelmiszer ára a forint bevezetése után: 1kg kenyér 96 fillérbe, 1kg finomliszt 1 Ft 40 fillérbe, 1kg cukor 7 Ft-ba, 1 liter tej 90 fillérbe került. Az alapvető

élelmiszerek biztosítása érdekében bevezették a jegyrendszert, mely 1949. augusztus 31-ig volt érvényben. A nagy kereslet miatt hamar megkezdődött az élelmiszerek drágulása. 1948 közepén már közel 60%-al voltak drágábbak, mint 1946 augusztusában.

1945 után ismét fokozottabb figyelem fordult a tanoncképzésre a községben. Az Ipartestület adatai szerint 1945-ben még csak 19 tanonc tanult valamilyen mesterséget, főleg a község iparosainál. 1946-ban már 33 tanonc neve szerepel az Ipartestület lajstromában. Közülük legtöbben a Vadásztöltény-Gyutacs- és Fémárugyárban esztergályosnak készültek, de asztalos, ács, cipész, férfiszabó mesterséget is tanultak a helyi iparosoknál. 1947-ben 39 tanoncot tartottak nyilván. Heten a Vadásztölténygyárban tanultak, a többiek a község iparosainál igyekeztek elsajátítani a kőműves, fodrász, villanyszerelő, asztalos, cipész mesterséget.²²⁶

A Nemzeti Bizottság is foglalkozott a két volt községi főjegyző igazolási ügyével. A bizottság több hétig tárgyalta a már nyugdíjas Marastoni László és Mészáros Jenő ügyét. Marastoni Lászlót többen is elmarasztalták politikai magatartásáért, s azt is felrótták neki, hogy „Gömbösnek jó embere, kiszolgálója volt.” Védelmére felhozták, hogy „az elmúlt időben bűne nem volt. Idős ember és 85% hadirokkant.” A bizottság végül nem igazolta őt. Mészáros Jenő volt főjegyző ellen nem hangzott el észrevétel, őt igazolták.

A községben tapasztalható munkanélküliség enyhítése érdekében az eljáróság a bizottság javaslatára újjáépítési közmunkáról intézkedett, melynek során elsősorban a vízlevezető árkok és átereszek rendbetételét írta elő.²²⁷ A Nemzeti Bizottság levélben fordult a belügyminiszterhez, s kérte, hogy a község autonómiáját felfüggesztő határozatot vonja vissza, mert az a település normális életét nagymértékben akadályozza. Beadványukban kiemelték, hogy a rendelet a sváb kitelepítéssel volt kapcsolatban, viszont a község lakosságának 90%-a magyar, tehát az önállóság felfüggesztése nem indokolt.²²⁸

²²⁶ BFL IX. c. 9. kötet Nagytétényi tanonclajstrom 1945-1949

²²⁷ BFL XVII. 37. 1. kötet 337. és 347. oldal

²²⁸ BFL XVII. 37. 19/b. 1946. október

Augusztus 11-én sikeres mezőgazdasági és ipari újjáépítési versenykiállítást rendezett a község a belterületi iskola termeiben. A bíráló bizottságban részt vettek a pártok képviselői is, elnöke pedig dr. Jeszenszky Árpád, a Földművelésügyi Minisztérium kertészeti főigazgatója volt. A gyárakon kívül a község iparosai és 49 gazdája vett részt a nagyszabású kiállításon.

A gyárak közül az első díjat a Hungária Gumigyár kapta „az újjáépítés terén kifejtett kiváló eredményéért.” A kisiparosok közül első díjat kapott: Malczanek Zoltánné és Szilágyi János kosárfonó, Horváth Ferenc cipész, Wittmann János asztalos, Hummel János női szabó, Rózsa János szíjgyártó. A gyümölcstermesztők közül Láhner Ferencné, Száraz Ferenc, Szentes Ignác, a zöldségtermesztők közül Ivanov Ignác kapott első díjat. A sikeres programot este 7 óra-
kor ingyenes kultúrelőadás és táncmulatság zárta.

A legjobb kiállítók képviselték a községet az Albertfalván megrendezett járási, illetve a Vármegyeházán tartott megyei versenyen.²²⁹

Száraz Ferenc családja 1936-ban vásárolt telket az Ó-hegyen. Szőlővel és saját nemesítésű őszibarackfákkal ültették be. Ezek a negyvenes években fordultak termőre, és a sok munka és törődés eredményre vezetett. Száraz Ferenc őszibarackjaival több kiállításon is részt vett és díjat nyert.²³⁰

A járási főjegyzőnek küldött vezetőjegyzői jelentés szerint szeptemberben Nagytétényben 11.520 lakos élt (5.000 férfi és 6.520 nő). A 16-24 éves fiatalok száma 3.000 fő volt. Foglalkozásukat tekintve 4 kisbirtokos, 200 földműves, 3.900 nagyzemelési munkás, 700 ipari munkás, 180 önálló iparos, 45 bányász, 180 vasutas, 93 kereskedő és 500 értelmiségi személy. A településen ekkor két napközi otthonos óvoda működött. Az egyik 80, a másik 40 fős átlagos létszámmal. Az óvodák fenntartása 60-70%-ban biztosított volt. A hiányzó költségekre az előjáróság támogatást kért a járástól és a megyétől.²³¹

Ősszel az országban nagy tüzelőhiány volt. Az engedély nélküli fakitermelések olyan mértékben folytak, hogy már a faállomány kipusztulásának veszélye fenyegetett. A járás főjegyzője az erdők mértéktelen pusztításának megakadályozása érdekében utasította a községeket, hogy a lakosságnál vegyék számba a tűzifakészletet. Településünk vezetőjegyzője jelentésében ez olvasható: „Lakosságunk nagy része gyári munkás, akik folyamatosan az üzemeik útján most látatnak el fával. A lakosság többi része átmenetileg a kipusztult gyü-

²²⁹ BFL 707. c. 36. kisdoboz 2.711. számú irat

²³⁰ Patakiné Száraz Anna elbeszélése nyomán

²³¹ BFL V. 707. c. 35. kisdoboz 1.983. és 36. kisdoboz 2.256. számú irat

mölcsfákkal biztosítja a szükségleteiket. Törvénytelen úton szerzett feltalálható tüzelőanyag nem volt.” Az előjáróság szeptemberben 30 tonna szenet rendelt a Cserháti Kőszénbányától a község számára. A szén ára ekkor mázsánként 8 Ft 20 fillérbe került.²³²

Az országban és Nagytétényben is nőtt a munkanélküliek száma. Novemberben összesen 381 munkanélkülit tartottak számon, köztük 45 kőművest, 275 gyári munkást, 35 alkalmi napszámost és 26 szellemi dolgozót. Az előjáróság közmunka szervezésével igyekezett e súlyos gondon enyhíteni. Igyekezetük hiábavaló volt, mert az emberek inkább a munkanélküli segílyt várták, mint a munkát. A Vasút utcában, a Déli vasút melletti vízelzáró zsilippel kapcsolatos munkákat akarták elvégeztetni, de mindössze 4-5 személy jelentkezett munkára. A MÁV is nagyobb munkáscsoportot kívánt foglalkoztatni 95 filléres órabérért, de csupán néhány ember jelentkezett, s azok is otthagyták a munkát. A községből ekkor 1.900 fő járt Budapestre dolgozni, s az általuk eltartott családtagok száma 3.500 személy volt, tanköteles gyermekek száma pedig 500.²³³

Októberben a vármegye Nemzeti Bizottságának kezdeményezésére a községekben kulturális előadássorozatok kezdődtek, melyek a lakosság demokratikus szellemű nevelését tűzték ki célul. Nagytétényben a 300 főt befogadó, és színpaddal is rendelkező Szabadság filmszínházban (volt Apolló Mozgó) rendezték meg az előadásokat, mely ekkor a községi MKP kezelésében volt. Az első előadás a brit birodalmat mutatta be filmek és tájékoztató keretében. A második alkalommal *„a győzedelmes szovjet”* megismertetése (Budapest ostroma, a szovjet munkások élete és sportja) szerepelt műsoron. A harmadik előadás a magyar irodalmat mutatta be az érdeklődőknek.

A polgári iskola igazgatója többször is kérte az intézmény áthelyezését a belterületi iskolából más helyre. Igényelték többek között a kastély épületét is. Az előjáróság nem tudta a kérést teljesíteni. A kastély állapota nem volt megfelelő, és más igénybe vehető épület nem volt a községben.²³⁴

Minden élelmiszer, így a tej beszerzése, megvásárlása is nagyon nehéz volt a községben. Ennek ellenére a Közellátási Minisztérium engedélye alapján a Honvédelmi Minisztérium Gazdasága (Nagytétényi Lőtér) napi 50 liter tejet a településről a fővárosba szállíthatott. A vezetőjegyző megfellebbezte az engedélyt, mert Nagytétény lakossága tej szempontjából nagyon rossz helyzetben volt, s a gyerekek és csecsemők tejellátása is akadozott. *„Méltánytalan, hogy úgyszólván a behozatalra szoruló községből a tej elszállítása, és ezzel az amúgyis nehézségekkel küzdő községben a gyerekek nagy száma megrövidítésék.”* – írta beadványában a vezetőjegyző.²³⁵

²³² Ugyanott 36. kisdoboz 1.529. és 2.357. számú irat

²³³ Ugyanott 2.400. és 2.628. számú irat

²³⁴ Ugyanott 2.327. és 2.557. számú irat

²³⁵ Ugyanott 2.914. számú irat

Egy, az alispánnak küldött jelentésben a vezetőjegyző községi adatokat közölt. Ezek szerint Nagytétény területe 3.420 kataszteri hold volt, melyből a szántó 1.040, a szőlő és a gyümölcsös 729, művelésre nem alkalmas terület pedig 780 kat. holdat tett ki. Az állattenyésztés adatai szerint 74 db szarvasmarha, 107 ló, 849 sertés, 5 juh, 196 kecske, 10.000 baromfi és 9 méhcsalád volt a községben. 9 ipari üzem, 252 kisiparos, 4 házi iparral foglalkozó személy és 1 szövetkezet működött. A népjóléti, egészségügyi adatokból kiderült, hogy 3 közegészségügyi intézettel rendelkezett Nagytétény, a csecsemőhalandóság 1946-ban 22%, a fertőző betegek száma pedig 39 volt. A település 3 iskolájában a tankötelesek száma 1.081. Az év során 72 ismeretterjesztő kulturális előadást tartottak a lakosság számára.²³⁶

A nagytétényi szülőotthon munkájáról dr. Bálint Béla községi orvos decemberben számolt be a Nemzeti Bizottságnak. A szülőotthon épületét és a felszerelés őrzését egy zöldkeresztes védőnő végezte, aki az épületben lakott. A házmester feladata volt a takarítás és a mosás, javadalmazását az Óngyár adta. Az ápolónő a szülő nők és az újszülöttek gondozását látta el, az ő bérét a Sertéshizlalda biztosította. Az elmúlt időszakban 205 ápolási nap leforgása alatt 26 szülés történt az otthonban. Mivel gyakran nem volt elegendő ágy, ezért a szülőasszonyokat kölcsönkapott sezlonokon helyezték el. A hizlalda nemrég négy ágyat ajándékozott a szülőotthonnak, amelyben jelenleg két szülőszoba van, az egyikben négy, a másikban két ágygal.

Az Újjáépítési Minisztérium 13.000 Ft-ot biztosított Nagytéténynek a Déli vasút állomásánál létesítendő szennyvízátemelő megépítésére. A vezetőjegyző tájékoztatása szerint más településekről kellett kubikusokat toborozni, mert a helybeliek nem jelentkeztek munkára.²³⁷

A lábbeli nélküli szegény gyerekek cipővel való ellátása érdekében a község társadalmi akciót indított. Különféle anyagokat sikerült ugyan összegyűjteni, azonban a cipőkellékek beszerzése zárva volt, így azokat felajánlani nem tudták, s a cipészek is kifogytak ezekből. A szegény gyerekek karácsonya érdekében az előjáróság az Anyag- és Árhivataltól néhány kellék kiutalását kérte (csiriz, bognárfejú szögek, cipészcérna stb.), hogy az iparosok a cipőket el tudják készíteni.²³⁸

Egy kimutatás beszámolt a település henteseinek és vendéglőseinek augusztus 1. és december 31. közötti időszakban történt vágatási, illetve eladási adatairól. A három legismertebb hentes adatai a következők voltak:

<i>„Huber Antal</i>	<i>1,5 marha</i>	<i>1 borjú</i>	<i>3 sertés</i>	<i>1.490 kg hús</i>
<i>Kludák István</i>	<i>7,5 marha</i>	<i>2 borjú</i>	<i>4,5 sertés</i>	<i>985 kg hús</i>
<i>Hüll Ferenc</i>	<i>5,5 marha</i>	<i>4 borjú</i>	<i>4,5 sertés</i>	<i>1.063 kg hús”</i>

²³⁶ Ugyanott szám nélkül, 1946. október 14.

²³⁷ BFL XVII. 37. 1. kötet 365-369. oldal

²³⁸ BFL V. 707. c. 36. kisdoboz 3.150. számú irat

A leglátogatottabb vendéglősök adatai bepillantást engednek a község lakóinak szeszfogyasztási szokásaiba is:

„Wustinger Rezsőné	3.839 l bor	23 Hlf pálinka*	5 l likör
Sásdi Ferenc	4.609 l bor	30 Hlf pálinka	34 l likör
Ambrus Károly	4.080 l bor	46 Hlf pálinka	32 l likör
Özv. Illés Ferencné	3.155 l bor	33 Hlf pálinka	24 l likör
Wittmann János	2.580 l bor	22 Hlf pálinka	10 l likör
Szelmann Ignác	2.165 l bor	17 Hlf pálinka	19 l likör
Spiller István	2.394 l bor	5 Hlf pálinka	1 l likör
Skolits János	1.374 l bor	5 Hlf pálinka	5 l likör
Hufnágel István	1.059 l bor	14 Hlf pálinka	3 l likör

*A Hlf a pálinka mértékegysége, azt jelenti, hogy a pálinkának mennyi az abszolút szesztartalma. 1 Hlf=2 liter 50%-os pálinka.²³⁹

1946 végén még mindig voltak a községben hatástalanításra váró háborús lövedékek. Például a Március 15. utca 5. szám alatti telken 6 db akna, a Fő utca 71. szám alatti udvar végén gyalogsági lövedékek.

A vezetőjegyző a Honvédelmi Minisztérium fegyver és lőszerosztályához írt levélben a hatástalanítás sürgős elrendelését kérte, mert a településen maradt lőszerek már komoly balesetet is okoztak. Sz. Z. fiatal társaival a Dunaparra ment, ahol játszadozó gyerekek az ott heverő lőszerek közül egyet fölvettek. Sz. Z. kivette a lőszert a gyerekek kezéből és elküldte őket. Közben az a kezében felrobbant, és mindkét kezét csuklón felül leszakította. A községi orvos a fiatalembert ellátta, majd a Rókus kórházba szállította.²⁴⁰

²³⁹ Ugyanott 39. kisdoboz 1.939. számú irat

²⁴⁰ Ugyanott 39. kisdoboz 3.136. és 55. kisdoboz 7.193. számú irat

XI. A NAGYTÉTÉNYI SVÁBOK KITELEPÍTÉSÉNEK ÉVE (1947)

Január elején egy köztársaság-ellenes összeesküvés leleplezéséről adott ki közleményt a belügyminisztérium. Valójában megkezdődött az első koncepció per, mely a Független Kisgazdapárt és vezetői ellen irányult. Kikényszerített, hamis vallomások alapján februárban a szovjet katonai hatóságok le tartóztatták és a Szovjetunióba szállították Kovács Bélát, a párt főtitkárát. Tavasszal az „összeesküvéssel” kapcsolatos események miatt 50 országgyűlési képviselő kényszerült kilépni az FKGP-ből. Május 30-án a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc miniszterelnököt Rákosi Mátyás fenyegetéssel lemondatta. A következő lépést Varga Bélának, az Országgyűlés elnökének eltávolítása jelentette. Működött az MKP szalámitaktikája.

A nagytétényi Nemzeti Bizottság január 24-i ülésén foglalkozott az „összeesküvéssel”. A FKGP bizottsági tagját felszólították, hogy mondja el az esettel kapcsolatos véleményét. Tilly József először arról beszélt, hogy az országban 57%-ot szerzett a pártja, ennek ellenére a szavazásnál elért számarányukhoz képest több fontos pozíciót töltenek be más pártok. *„Nem lesz ez mindig így, majd amikor a helyzet jobban fog tisztázódni, akkor élni fogunk többségi jogainkkal.”* Az volt a véleménye, hogy nem történt összeesküvés. Azt viszont sérelmezte, *„hogyan itt a nagytétényi Nemzeti Bizottságban a Független Kisgazdapárt állandó támadásnak van kitéve.”*

Az elnök az ülés végén bejelentette, hogy az MKP Tilly kizárását javasolja a bizottságból. Ha ez nem történne meg, az MKP küldöttei kivonulnak a Nemzeti Bizottságból. A szavazás során a bizottság elvetette az elnök javaslatát, ezért a kommunisták kivonultak az ülésteremből. A következő ülésen a bizottság alelnöke, mivel az MKP és a szakszervezetek delegáltjai nem jelentek meg, bejelentette a bizottság feloszlását.²⁴¹

A vármegye Nemzeti Bizottsága azonban arról tájékoztatta a nagytétényi bizottságot, hogy működését nem függesztheti fel. A munkában részt nem vevő pártoknak, szervezeteknek továbbra is eleget kell tenniük *„nemzeti kötelességüknek.”*²⁴²

Az előljáróság az év elején közigazgatási helyzetjelentést küldött a járásnak az 1946-os esztendőről. Ebből többek között kiderült, hogy az elmúlt évben a csapadék katasztrofálisan kevés volt. Az őszi szántást csak 1947 januárjában kezdhették meg a gazdák. A munkanélküliek száma a községben nem csökkent. A gyárak munkaerőt alig vettek fel. Decemberben 10 gyermek született a településen, 9 házasságkötés és 16 haláleset volt. A népnevelő munkával kapcsolatban a jelentés megállapította, hogy *„lakosságunk demokratikus ne-*

²⁴¹ BFL XVII. 37. 1. kötet 385-391. oldal

²⁴² BFL XVII. 37. 19/b. 36/1947

velése előadások révén állandóan serényen folyik.” A törvénytelen mellékjövedelem-szerzést is igyekeztek visszaszorítani: „A feketézők ellen a forintvédő bizottság résen áll.” Arról is beszámolt a jelentés, hogy orosz háborús alakulattal kapcsolatos kár decemberben és januárban nem történt.²⁴³

1947-ben a községben három szociális intézmény működött: a Baross Gábor telepi óvoda, a községi óvoda és a Fehérkereszt árvaház. Az utóbbiban harminchárom 5-11 éves kislányt gondoztak. Februárban külföldi élelmiszer-adományban részesültek ezek az intézmények. A csomagok tejport, húskon-zervet, csokoládét, kakaót, gyermektápszert, lisztet, zabdarát, tej- és gyümölcskonzerveket tartalmaztak.

Az előjáróság elkészítette a szociális intézmények fejlesztési tervét. A szülőotthont a Szentháromság utca 5. szám alá kívánták helyezni. Az otthon épületét egészségházzá tervezték átalakítani. A községnek erre 30.000 Ft-ja volt, a vállalatoktól 10.000 Ft támogatást vártak. A Baross Gábor telepi napközi otthon áthelyezéséről is döntöttek, ingatlan vásárlásával. Az új épületben tusoló építését is elhatározták. A nagytétényi napközi bővítése is szerepelt a tervben.²⁴⁴

1946/47 telén az ország egyes területein járványszerűen terjedt el a kiütéses tifusz, s félt, hogy a megbetegedések száma nőni fog. Az előjáróság kérésére dr. Bálint Béla, a község orvosa a kiütéses tifusz és a tetvesség elleni védekezés érdekében ismeretterjesztő előadásokat tartott a lakosság részére.²⁴⁵

Az év elején a fasiszta sajtótermékek felkutatására kirendelt bizottság befejezte munkáját. Az iskolák, üzemek, lakosság által beszolgáltatott könyveket és más sajtótermékeket a község a rendőrségnek átadta. A beszolgáltatott könyvek között voltak tankönyvek (népiskolai olvasókönyvek, földrajz-könyvek, honvédelmi ismereti tankönyv stb.) és más, az iskolai és más könyvtárakban található művek. Például: „Csathó, Gulácsy: Horthy Miklós; Fekete István: Zsellérek; Özse I. László: Ébredjünk; Avarffy Elek: Őrségváltás; Bene Lajos: Hazafias ünnepi beszédek; Hóman Bálint: Magyar sors, magyar hivatás; Méliusz Imre: Indulnak a leventék; Mécs László: Összes költeménye” stb.²⁴⁶

Február elsejétől a kenyér- és lisztgazdálkodás újabb szabályozására került sor. Kenyérből napi 15 dkg járt személyenként. Önellátó személy háztartásában kenyérgabonából (búza, rozs, árpa) származó liszt, valamint száraztészta együttes mennyisége személyenként legfeljebb 5 kg lehetett. Kenyeret és lisztet továbbra is csak jegyre lehetett vásárolni. Az előírtnál nagyobb mennyiséget be kellett szolgáltatni, vagy minden 5 kg többlet után egy havi jegyről le kellett mondani. Vendéglátóipari és édesipari üzemekben kalácsot, kuglófot, pogácsaféléket, süteményeket stb. előállítani, forgalomba hozni, árusítani tilos volt.

²⁴³ BFL V. 707. c. 37. kisdoboz 825. számú irat

²⁴⁴ Ugyanott 37. kisdoboz 879. és 40. kisdoboz 2.708. számú irat

²⁴⁵ Ugyanott 39. kisdoboz 241. számú irat

²⁴⁶ Ugyanott 145. számú irat

A községekben a lakosságnál felül kellett vizsgálni a lisztkészleteket. Nagytétényben az előjáróság 7 bizottságot alakított, melynek tagjai 7 körzetben lakásról lakásra járva ellenőrizték a rendelet végrehajtását, azonban házkutatást nem tarthattak. Ha valaki az előírtnál több liszttel, száraztésztával rendelkezett, zárolási kötelezvényt, beszolgáltatási kötelezettségi nyilatkozatot kellett aláírnia. Júniusban hat sütőüzem működött a községben:

„Farkas János	Apponyi út (Baross Gábor telep)
Hufnágel Imre	Plébánia utca 6.
Huber Antal	Ó utca
Weiser József	Fő utca 60.
Wusztinger János	Fő utca 40.
Dunkel Mihály	XIII. utca (Baross Gábor telep) ²⁴⁷

A sertést tartó és vágó személyeknek zsír beszolgáltatási kötelezettsége volt. Egy, a járásnak küldött jelentésből ismert, hogy 1946/47 telén 238-an vágtak sertést a községben. Ebből decemberben 155 darab került levágásra, a többi januárban és februárban. Sertésvágási célra 3 kg sórt biztosítottak annak a lakosnak, aki a zsír beszolgáltatási köteletségének eleget tett.²⁴⁸

Februárban az MKP községi szervezete javaslatot tett utcanevek megváltoztatására. A javaslatban Bartók Béla kivételével csak munkásmozgalmi nevek szerepeltek (Kunfi Zsigmond, Bacsó Béla, Bokányi Dezső, Rózsa Ferenc stb.). A Nemzeti Bizottság a javaslatot egyetértésével továbbította az előjárósághoz, mely egyelőre nem foglalkozott vele. 1945 óta azonban a következő utcanevek már megváltoztak a településen: a Duna utca Csókási Pál utca lett, az Iskola utca neve Ságvári Endre utcára változott, a Gömbös Gyula utcából pedig Ady Endre utca lett.²⁴⁹

A versenyek és a tervek időszakát élte ekkor az ország. Nagytéténynek is tervet kellett készíteni 1947. első felévére, melyben ilyen elképzelések szerepeltek: „Tavaszi vetésterveink a következő: tavaszi árpa 60h, tengeri 220h, burgonya 30h, cukorrépa 40h, takarmányrépa 20h, napraforgó 40h, bulgárkertészeti 60h, takarmányfélék 39h. Összesen 509h.” Az állatok számát is növelni kívánták: „az 1938-as állatállomáynak bizonyos fokú százalékára, szarvasmarhánál 60%-ra, lónál 60%-ra, sertésnél 100%-ra.” A kisipar területén „a lakosság legégetőbb problémája a cipőellátás. Ezzel kapcsolatban javasoljuk, hogy a hentes iparosok marhabőr beszolgáltatásra köteleztessenek, és köteleztessenek a 100 kilogrammon felüli sertések 10%-a után a sertésbőr beszolgáltatására...” Fejlesztésekkel kapcsolatban „Tervbe vettük 3 km hosszú árokrész rendbehozatalát... és 2 km hosszú kocsit rendbehozatalát.”²⁵⁰

²⁴⁷ Ugyanott 37. kisdoboz 596. és 38. kisdoboz 3.021. számú irat

²⁴⁸ Ugyanott 38. kisdoboz 958. és 70. számú irat

²⁴⁹ BFL XVII. 37. 2. kötet 7. és 9. oldal

²⁵⁰ BFL V. 707. c. 38. kisdoboz 971. számú irat

Az eltervezett, s a költségvetésben is szereplő feladatok megvalósítása nem volt egyszerű. 1946 elején a község önkormányzata felfüggesztésre került, a járás a képviselő-testület önállóságát megszüntette. A költségvetésben eltervezett kiadások felhasználásáról a járási főjegyző döntött. A háború idején megrongálódott utak kijavítására betervezett összeg felhasználását is a főjegyzőtől kellett kérnie az előjárásnak. Az indokolt kéréseket, mint ebben az esetben is, a főjegyző mindig engedélyezte: „Nagytétény község képviselő-testülete helyett az utak és hidak fenntartására 25.000 forintot állapítok meg.” Segélyek ügyében is a járási főjegyző döntött. A Szabadság Dalkör a község ünnepségein, kulturális rendezvényein állandó fellépő volt. Anyagi forrásai nem voltak, ezért, hogy fontos közösségi feladatait teljesíteni tudja, segélyt kért a községtől. A képviselő-testület helyett a járási főjegyző 1.000 Ft segélyt biztosított számukra.²⁵¹

Az iskolák nevelőkarának létszámát elbíráló és megállapító bizottság alakult a községben. Márciusban a bizottság elbírálta a két iskola pedagógusainak létszámát. A Baross Gábor telepi iskola részéről Veréb Lajos igazgató terjesztette be a javaslatot. Az 1946/47. tanévben 471 tanulója volt az iskolának. A következő tanévben előreláthatólag 557-582 diákjuk lesz, melynek pedagógus szükséglete 22 fő. Ezután Oberth Kálmán igazgató a belterületi iskola adatait ismertette. A bizottság mindkét intézmény javasolt pedagógus létszámával egyetértett.²⁵²

Tavasszal Bessenyei Ákos, a polgári iskola tanára egy leánygimnázium felállítását javasolta a községben. Az MKP pedig egy felsőkereskedelmi iskola létesítését tűzte ki célul.

Júliustól, több hónapos szünet után a Kiszegvárpárt képviselői is bekapcsolódtak a bizottság munkájába, szeptemberben pedig a településen megalakult Nemzeti Paraszt Párt helyi szervezetének delegáltja is.²⁵³

A Nemzeti Bizottság és az előjáróság tájékoztatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot a leánygimnázium létesítésének szándékáról. A minisztérium üdvözölte a tervet, de az engedély megadását feltételekhez kötötte: megfelelő épület, bútorok, tanszerek, felszerelések, könyvtár stb. biztosítása. A község előjárósága e feltételeknek nem tudott eleget tenni.

Csehszlovákiából 5 család, összesen 13 személy telepedett le Nagytétényben. Őket 1945 nyara és 1947 márciusa között kiutasították, vagy kitelepítették az országból.²⁵⁴

Május 15-én és 22-én a Nemzeti Bizottság a háború alatt nyugatra távozott, úgynevezett „nyugatosok” ügyeit vizsgálta meg. Összesen 71 személyt idéztek be. A többségük már hazatért, de voltak közöttük olyanok, akik még mindig külföldön

²⁵¹ Ugyanott 39. kisdoboz 2.960. és 40. kisdoboz 3.686. számú irat

²⁵² BFL XVII. 37. 19/b. 1947. március 22.

²⁵³ BFL XVII. 37. 2. kötet 25., 27. és 31. oldal

²⁵⁴ BFL V. 707. c. 40. kisdoboz 4.166. és 38. kisdoboz 1.435. számú irat

tartózkodtak. A meghallgatás során a bizottság 37 lakos esetében ingatlanjaik elkobzását javasolta. Az indokok között ilyenek szerepeltek:

- Önként távozott nyugatra, s még nem jött haza.
- Egy zsidó tulajdonában volt, s elkobzott üzem „nyilas vezetője, s haszonélvezője volt.”
- „Mint nyilas vezetőnek ingatlana elkobzandó.”
- „Mint vitéz és magas rangú törzstiszt rossz példával szolgált azáltal, hogy családjával együtt önként Németországba települt.”²⁵⁵

1946 májusában szovjet emlékmű felállítására szólította fel a járás a községek vezetőjegyzőit: „Fegyelmi felelősség terhe mellett felhívom, hogy az orosz hősi halottak emlékére, ahol még nem történt meg, a község központi helyén hősi emlékmű felállításáról haladéktalanul gondoskodják.”

Nagytétény előjárósága egy helybeli mesterrel készítette el az emlékmű tervét. A költségvetés összegét, az akkor még hatalmas infláció miatt, a tervező le sem tudta írni, csak annak 3%-át adta meg, ami 3.720.000 adópengő volt. Az alispánnak küldött levél szerint az emlékmű az állami iskola udvarán, az Országzászló helyén lett volna. Szerencsére nem épült meg. 1947 áprilisában a vezetőjegyző ezt jelentette a járási főszolgabírónak: „A községben orosz emlékmű nincs, készülöben sincs. Az orosz sírokat a Bercsényi telepi sírhant kivételével mind exhumálta a szovjet hadsereg. Az említett Bercsényi telepi sírhant felett emlékoszlop van.”²⁵⁶

Május 21-én a községben megalakult a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetségének helyi csoportja a Honvéd Lő és Gyakorlótéri Gazdaságban. A csoport elnöke Ágoston Imre, titkára pedig Kiss Bálint lett. Egy kimutatás szerint három szövetkezet működött a községben: a Nagytétényi Hitelszövetkezet, a Nagytétényi Földműves Szövetkezet és a Hangya Fogyasztási Szövetkezet.

Júliusban a 420. Boldog Kinga leány Cserkészcsapat vezetője, Csáky Ilona a község előjáróságának támogatását kérte a csapat augusztusi táborozásához: „Csapatom 60 tagja csaknem mind szegénysorsú szülők gyermeke, akik nem tudnak gyermekeik nyaraltatására nagyobb összeget fordítani. Az anyagi fedezetet a helybeli üzemeiktől és az előjáróságtól szeretném kérni...”

A leány cserkészcsapatnak szeptemberben a cserkészfiúktól kapott otthonból ki kellett költözni, mert a nagy létszám miatt a fiúknak szüksége lett a szobára. Csáky Ilona kérésére az előjáróság a Fő utca 72. szám alatti házban utalt ki számukra egy szobát.²⁵⁷

A háború után a magyarországi német nemzetiségű polgárokat, a svábokat, a kollektív bűnösség igazságtalan vádjával illették, s hazájuk elhagyására kötelezték őket.

²⁵⁵ Ugyanott 40. kisdoboz 2.183. számú irat

²⁵⁶ Ugyanott 38. kisdoboz 1.971. számú irat

²⁵⁷ Ugyanott 40. kisdoboz 2.924., 2.645., 3.728. és 41. kisdoboz 4.900. számú irat

egész svábság felelős a svábok tetteiért. Nincs irgalom, nincs kegyelem! A leg-radikálisabb megoldást követeljük. A svábokat egytől-egyig ki kell telepíteni az országból... Takarodjanak, úgy, ahogy jöttek, egy batyuval a hátukon.”²⁵⁸

kat. 1946 és 1948 között több mint 180 ezer német nemzetiségű (anyanyelvű) személyt fosztottak meg állampolgárságától. A kitelepítések 1946. január 19-én kezdődtek meg. Ekkor indult el az első vonat Budaörsről Németország nyugati részébe. Ez a nap, január 19-e lett a svábok elhurcolásának emléknapja, melynek megtartásáról 2012. december 10-én döntött az Országgyűlés. A nagytétényi svábok részére az 1947-es esztendő volt a szűgyenletes kitelepítés éve. Tavasszal állítólag a községből kitelepítendő németek vagyonuk átmen-tését kísérelték meg, ezért az alispán korlátozó rendelkezéseket vezetett be (szabad mozgás korlátozása estétől reggelig, szesztilalom, gyűléstilalom). A vezetőjegyző tiltakozott e rendeletek ellen: „*Előreláthatólag a Nagytétényből kitelepítendő családok száma cca. 75, ennek nagy része már nem is tartózkodik községünkben, egy másik része esetleg mentesítést nyer, s így kitelepítés alá nem kerül. Csekély a kitelepítendő lakosok száma a község lakosságához képest, az elrendelt korlátozások kizárólag a magyar és államhű lakosságát érintik érzé-kenyen.*” A vezetőjegyző szerint a kitelepítés időpontja sem ismert még, ezért

²⁵⁸ Szabad Szó. 47. évfolyam, 23. szám (1945. április 22.) 1. oldal

arra kérte az alispánt, hogy „a már elrendelt korlátozásokat visszavonni, és azokat a tényleges kitelepítés időtartamára elrendelni szíveskedjék.”²⁵⁹

A KSH (Központi Statisztikai Hivatal) állami utasításra az 1941. évi népszámlálás adatait használta fel arra, hogy listát készítsen a magukat német nemzetiségűnek valló állampolgárokról. A kormány a listát a németek kitelepítéséhez használta fel. Az 1990-es évek végén a belügyminisztérium a kutatók rendelkezésére bocsátotta a kitelepítéssel kapcsolatos névjegyzékeket. 2004-ben tanulmány készült, mely településenként bemutatta a kitelepítési névjegyzékekre került személyek és a kitelepítettek adatait. A tanulmányban Nagytétény adatai is megtalálhatók. A 6. számú táblázat a névjegyzékekre vett személyek számát és a névjegyzékekre vétel indokainak adatait közli. Ezek szerint községünkben 959 személy került a névjegyzékre. Német nemzetisége és német anyanyelve mellett 233 lakos a Volksbund tagsága miatt, 20 fő az SS szolgálat és 291 személy névváltoztatás, illetve egyéb indok (pl. önkéntes kitelepülő) miatt került a kitelepítési névjegyzékekre. A tanulmány 7. számú táblázata szerint 1941-ben 9.836 fő volt községünk népessége. Ebből német nemzetiségűnek vallotta magát 92 személy, német volt az anyanyelve 383 főnek. A névjegyzékekre felvettek közül augusztusban kitelepítettek 27 főt; elköltözött, meghalt, illetve ismeretlen személy 138 fő; hadifogoly, internált, vagy ismeretlen helyen tartózkodó személy 47 fő. A táblázat adatai szerint 1949-ben Nagytétény népessége 10.366 fő volt, s ebből 12 személy vallotta magát német anyanyelvűnek.²⁶⁰ Ezt az adatot azonban nem tekinthetjük valósnak. A kitelepítés a községben élő svábok életében komoly törést okozott. A következő, 1949-es népszámláláskor már csak kevesen merték felvallalni kisebbségi hovatartozásukat, német anyanyelvüket. Schmidt Ferenc visszaemlékezése szerint községünkben 1947. augusztus 25-én este gyűjtötték össze a kitelepítendő családokat, és teherautókon szállították őket Háros vasútállomásra. Marhavagonokban, 50 kg-os csomagokkal indították a nagytétényi svábokat Németország felé. A szülőföldjüket, lakóhelyüket elhagyni kényszerülők között voltak a Berger, Eisner, Heitzmann, Strobl, Stádinger, Hübsch és März családok is. Édesanyám nővérét, Mehrl Teréziát férjével, Berger Károllyal együtt szintén kitelepítették, áttelepítési sorszámuk „á 228-229” volt. A képen a kitelepített svábok emlékhelye látható, melyet a Nagytétényi Polgári Kör létesített, s avatási ünnepsége 2012. augusztus 25-én volt.

²⁵⁹ BFL V. 707. c. 37. kisdoboz 7. számú irat

²⁶⁰ Czibulka Zoltán: A kitelepítési névjegyzékek adatai. Központi Statisztikai Hivatal, 2004. 293. és 319. oldal

Néhány, a névjegyzéken szereplő nagytétényi lakos megmenekült a kitelepítéstől. Az egyik itthon maradt családról ez a jegyzőkönyv készült: „*Nevezettek az áttelepítési kormánybiztos 10.193/1947. számú átirata szerint az áttelepítés alól visszatartattak, szabadon engedettek, és a névjegyzék ... sorszáma alatt töröltettek. A fentieknél fogva a községházán őrzött lakáskulcsait átvehette és lakását minden észrevétel és hiány nélkül elfoglalta.*” Az áttelepítésre kötelezettek között voltak olyanok is, akik „*az áttelepülés alól magukat önkényesen vonták ki, s lakásukban maradtak.*” A házakat, lakásokat azonban elkobozták, s más személyeknek utalták ki. Egy ilyen lakást egy felvidéki áttelepült családnak utalt ki a földhivatal. A hivatal vezetője felszólította a község elöljáróságát, hogy a felvidéki családot helyezze el az elkobzott lakásban, s „*ha szükséges, karhatalmat is vegyen igénybe a bent lakó kilakoltatásához.*”²⁶¹

A kitelepített családok és a „nyugatosok” ingatlanjainak elkobzásáról a határozatot a Fővárosi Földhivatal hozta meg. Fellebbezni ellene az Országos Földhivatalhoz lehetett. Ezt többen meg is tették. Legtöbbször azonban a fellebbezést elutasították. Például X. Y. „*fellebbezésében bebizonyította, hogy a népszámlálás alkalmával magyar anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát, bizonyította azt is, hogy őt a népbíróság az ellene népellenes bűntett elkövetése miatt emelt vád alól felmentette. Nem tudta azonban bizonyítani, hogy a Volksbund szervezetet nem támogatta anyagilag és erkölcsileg.*” Ezért a fellebbezés elutasítást nyert. Az elkobzási iratok gyakran történeteket, emberi sorsokat is őriznek. Egy, a községben lakott magas rangú honvédtiszt „*1944 őszén a nagytétényi leventéket összeszedette és kényszerítette, hogy vele együtt Nyugatra távozzanak. Zsámbék községből a leventéknek sikerült visszaszökniük, de másodszor is összeszedette és Nyugatra vitte őket.*” A tiszt nem tért haza, ingatlanát elkobozták. A felesége viszont itthon maradt, s fellebbezett az elkobzás ellen. Azonban nem tudta igazolni, hogy nem azonosította magát férje politikai nézeteivel, ezért fellebbezését elutasították, s családjával együtt kilakoltatták.²⁶²

Augusztus 31-én tartották meg hazánkban az előrehozott választásokat, az elhíresült kékcédulás választásokat. A választás előtti törvénymódosítás 10%-al csökkentette a választásra jogosultak számát. Például kizárta a háború előtti jobboldali szervezetek tagjait. Lehetővé tette a törvény, hogy az emberek lakóhelyükön kívül is szavazzanak az ideiglenes választói névjegyzék-

²⁶¹ BFL V. 707. c. 41. kisdoboz 4.532. és 5.621. számú irat

²⁶² Ugyanott 46. kisdoboz 3.016. és 3.370. számú irat

kivonattal (kékcédulákkal). A kommunista párt aktivistái közül sokan teherautóval járták az országot, s több helyen is szavaztak az MKP által biztosított kékcédulákkal. Máig sem ismert, hogy hány ilyen szavazatot szerzett az MKP. A kutatók számukat 60-120 ezerre becsülik. A szovjet megszállókkal a hátuk mögött a kommunisták ezen a választáson közelebb kerültek az egyeduralom megszerzéséhez.

Az Anyag- és Árhivatal Bőrosztálya augusztusban mérsékelt árú lábbeliket juttatott a legjobban rászoruló lakosok részére. Az akció keretében kiosztásra került cipők 30%-al voltak olcsóbbak, mint az üzletekben kapható azonos minőségű lábbelik. Nagytétény 60 db utalványt kapott, melyeket a Hangya üzletében lehetett beváltani szeptember 30-ig. A vezetőjegyző jelentése szerint az akció jó hatást keltett a községben. *„A szegényebb lakosság ellátását kb. 10%-al segítette elő az akció.”*²⁶³

A hároméves terv, mely 1947. augusztus elsején kezdődött és 1949 végéig tartott, az első szovjet mintájú gazdasági terv volt hazánkban. Az újjáépítésnek, a háborús károk sújtotta gazdaság talpra állításának terve volt. Fontos célként tűzte ki a lakosság ellátásának zökkenőmentes biztosítását is. Ez nem ment könnyen. Az aszály miatt a gazdák beszolgáltatási kötelezettségüknek nehezen tudtak eleget tenni. A Közellátási Felügyelőség felhívta az előjáróságok figyelmét, hogy *„hogyan a gazdák hazaszeretetük, közösségi érzésük, demokratikus felfogásuk igazolására teljesítőképességük legvégső fokáig tegyenek eleget beszolgáltatási kötelezettségüknek.”*

A zsírbeszolgáltatással is gondok voltak.

Nagytétényben a sertésvágások november 13-án kezdődtek. Az előjáróság 203 vágási engedélyt adott ki. A beszolgáltatandó zsírmennyiség 407 kg lett volna, ebből azonban december 19-ig csupán 144 kg zsírt szolgáltatottak be.²⁶⁴

Az előjáróság a közvilágítás javítása érdekében több utcában (Szt. Imre utca, Petőfi utca, Március 15. utca, Baross Gábor telepen 3 utcában) falikarok üzembe helyezését kérte a Budafoki Villamossági Részvénytársaságtól. Az üzembe helyezés októberben történt meg. Ezután Nagytétény közvilágítását 110 db 25 wattos egészéjjeles égő, 112 db 25 wattos féléjjeles égő és 4 db 200 wattos féléjjeles égő biztosította. Baross Gábor telepen 47 db 25 wattos féléjjeles égő szolgáltatotta a világítást.

²⁶³ BFL V. 707. c. 41. kisdoboz 4.513. és 42. kisdoboz 6.167. számú irat

A lakosság egy része a 40-es években sem tudott környezete tisztaságára, rendjére vigyázni, s bár a graffitit még nem ismerték, a falakat illetlen szövegekkel firkálták tele. Galambos Zoltán vezetőjegyző a Diósárokai HÉV megálló várótermének állapota miatt tett panaszt a Közlekedési Részvénytársaságnak: „A HÉV megálló várótermében köztisztasági, de közerkölcsészeti szempontból is lehetetlen állapotok vannak...” A részvénytársaság válaszában azt közölte, hogy a várótermet naponta két alkalommal kitakarítják, de „Az emberi mivoltukról megfeledkező személyek és utasok viselkedése ellen védekezni nem áll módunkban.”

A községnek idén is nagy gondot okozott a tüzelőhiány. Októberben az előjáróság a Közellátási Ügyosztály segítségét kérte: „Nagytétény község tüzelőanyagokhoz még nem jutott, s félő, hogy a beszerzési nehézségek folytán a sütőiparunk válságba kerül, s a köznyugalom megóvása szempontjából oly fontos kenyérellátás kétségessé válik... Lakosságunk sem tud tűzifához jutni, s így a legkomolyabb válságban vannak a háztartások.”²⁶⁵

A nagytétényi plébániatemplom restaurálása, felújítása több ütemben történt. A munkálatok költségeit a hívek adományai, a Sertéshizlalda természetbeni (állványfa, anyag és fuvar) hozzájárulása, előadások bevételei, a főváros, a község és a vallás- és közoktatási miniszter adományai biztosították. Az elvégzett munkákat „A székesfehérvári Egyházmegye templomai és templombelsői” című kiadvány ismerteti.

1943-ban a „Templom régi freskóit dr. Dénes Jenő budapesti jeles festőművész újíttja meg. Áthúzódik e munka a következő évre, s közben megújul a főoltár, a torony alatti tipikus barokkoltár, szószék, baltisterium (keresztelőkápolna), áldoztatórács és szobrok. E munkálatok művészi színvonalára dr. Décsei Géza prépost, pestszenterzsébeti plébános, neves egyházművész ügyelt fel. A háborúban szünetelnek a munkálatok. 1946-ban folytatódnak, s ez évben kultúrházzal is gondoskodik az egyházközség, egyelőre bérlet útján.

1947 lesz, midőn Nagytétény befejezi a hosszan húzóódó restaurációt, melynek kapcsán átépítési munkálatok is történtek: a templom baloldalához épült oratórium, megépült a torony alatti főbejáró, s a régi bejáró helyén a Pieta oltárt befogadó kápolna.”

²⁶⁴ BFL V. 707. c. 42. kisdoboz 6.104. számú, illetve a december 19-én kelt irat

²⁶⁵ Ugyanott 42. kisdoboz 6.290., 43. kisdoboz 1947. december 31. és 44. kisdoboz 1.697. számú irat

Az újjáépített Nagyboldogasszony plébániatemplom megáldására 1947. november 23-án került sor. Délelőtti szentmise keretében történt meg a templom felszentelése. Délután az egyházközségi Cecília énekkar adott hangversenyt Rábai Béla kántor vezényletével.²⁶⁶

A Nagytétényi Ipartestület 1947-1948-as, iparosokat tartalmazó lajstroma szerint ebben az időszakban 213 iparos működött a községben. Cipészből volt a legtöbb, a lajstrom 25-öt sorol fel, de volt 17 hentes és mészáros, 14 asztalos, 13 fodrász, 17 kőműves, 13 vendéglős, 9 ács, 5 bognár, 4 bádogos, 2 cukrász, 3 villanyszerelő, 2 autószerelő stb. (A legismertebb iparosok, mesterek adatai (név, mesterség, cím) a függelékben találhatók.) A járási főjegyző számára készült ki-mutatás szerint novemberben a községben 87 közellátási cikkek árusításával foglalkozó kereskedőt tartottak nyilván.²⁶⁷

A Népjóléti Minisztérium „Országos Karácsonyi Segítő Akció 1947” elnevezéssel társadalmi megmozdulást indított, melynek célja a munkanélküli családok megsegítése volt. A mozgalom jótékonysági bélyegeket bocsátott ki, és műsoros estek bevételeit is fel lehetett ajánlani e célra. Nagytétény is bekapcsolódott az akcióba, s az iskolák diákjai is vásároltak a jótékonysági bélyegekből. Az országosan összegyűlt adományokból községünkben 33 ipari és 3 mezőgazdasági munkanélküli család részesült. Decemberben a hadifoglyok részére küldött ruhasegélyekről döntött a Szociális Bizottság. A rászorulóknak közül 8 nagytétényi hadifogoly kapott vászonkabátot, nadrágot, inget, sapkát és más ruhaneműt.²⁶⁸

²⁶⁶ SzfvPL No. 4.569/798., SzfvPL Ph 70/XVIII. és No 4.569/1947. november 25. iratok

²⁶⁷ BFL IX. 268. c. 5. kötet 1947/48. évi iparlajstrom és BFL V. 707. c. 42. kisdoboz 6.153. számú irat

²⁶⁸ Ugyanott 42. kisdoboz 7.172. és 6.421. számú irat

XII. VERSENYEK ÉS A LAKÁSPROBLÉMÁK ÉVE (1948)

Az 1947-es kitelepítéssel nem oldódott meg a „svábkérdés”. Egy ősszel kiadott kormányrendelet alapján 1948 elején számba kellett venni az otthonmaradt svábokat, ami újból felkorbácsolta a kedélyeket. A számbavétel során több névjegyzék készült. Az elsőt 201 sváb lakost regisztráltak a községben. A járásnak küldött jelentésben újabb névjegyzékekről számolt be a vezetőjegyző, melyeken összesen 479 személy volt feltüntetve. A listákon sok ismert család neve szerepelt. Néhány ezek közül: Pentz, Lindmayer, Hasszán, Mehrl, Spiller, Szlatoszlavek, Tichy, Höfflinger, Heitzmann, Wittmann, Schmidt, Eisinger, Scherhoff, Poszpisek, Schautz, Skolits, Wéber, Stelcer stb.

Az is vihart kavart, hogy a belügyminiszter rendelete szerint meg kellett kezdeni az összetelepítést azoknál, akik orvosi javaslat, vagy egyéb okok alapján mentesültek a kitelepítés alól. Az egyik nemzeti bizottsági tag így foglalta össze véleményét a kitelepítésről: *„A nagy halak itt maradtak, a kicsiket kivitték.”*²⁶⁹

A kitelepített családok ingatlanjaira, földjeire még 1948-ban is volt igénylő. Ilyen kérelmek érkeztek az előjárósághoz: *„R. J. született 1917... kérelme S. A. ... alatti lakosnak a kitelepítés folytán még ki nem igényelt földjét, mely 800 négyszögöllel a Rác-hegyen terül el, részemre kiutalni szíveskedjék.”*²⁷⁰

1948 elején a járás utasítására kimutatás készült az 1945 és 1947 között feloszlott fasiszta politikai és katonai szervezetekről. Nagytétényben 17 ilyen jellegű szervezetet oszlattak fel. A teljesség igénye nélkül néhány a listából: Nagytétényi Levente Egyesület, Magyar Élet Pártja, Baross Szövetség, Nyilaskeresztes Párt, Volksbund, Frontharcos Szövetség, EMSZO (Egyházközségi Munkásszakosztályok), Nagytétényi Polgári Kör, sportegyesületek. A szervezetek közül néhányan a feloszlatáskor kijelentették, hogy sem fasiszta, sem katonai jelleggel nem rendelkeztek (pl. EMSZO, sportegyesületek).²⁷¹

Az esztendő elején összeírták a községben található haszonállatok számát. Ezek szerint Nagytétényben 100 db ló, 6 db ökör, 1 db öszvér, 5 db szamár, 83 db tehén, 11 db üsző, 31 db növendékborjú, 44 db kanca, 1 db növendék csikó, 53 db tenyészkoca, 68 db hízó, 58 db növendék malac, 5 db juh, 6 db jerkebárány, 108 db anyakecske, 39 db gida volt a lakók birtokában. Mezőgazdasági gépek közül 3 db traktorral, 3 db traktorekével, 1 db cséplőgéppel és 1 db vetőmagtisztítóval rendelkezett a település.

A földbirtokreform végrehajtásának adatai szerint Nagytétényben az év elején az 5 katasztrális holdon aluli földtulajdonosok száma 2.780 volt, össze-

²⁶⁹ BFL XVII. 37. 2. kötet 35. oldal
BFL XVII. 37. 19/b. 1948. február 22-23.
BFL V. 707. c. 44. kisdoboz 1.431. számú irat

²⁷⁰ Ugyanott 1.158. számú irat

²⁷¹ BFL V. 707. c. 43. kisdoboz 5. számú irat

területük nagysága 1.852 hold. A földtulajdonosok közül 545-en voltak útgazdák, összesen 202 hold földdel. 5-10 katasztrális holddal 24 földtulajdonos rendelkezett, a birtokukban lévő terület nagysága 368 hold volt. Közülük 6 volt az útgazda, összesen 39 holddal. 10-15 katasztrális hold földje 3 személynek volt, összesen 54 holddal. A 3 személy közül egy volt útgazda 10 hold földdel. Végül 15 katasztrális holdnál nagyobb birtokkal 9 lakos rendelkezett, összesen 1.147 hold területtel. Közülük ketten voltak útgazdák, 127 hold földdel.

Kimutatás készült a községben működő iparvállalatok munkáslétszámáról, s arról, hogy az adott üzem hány hadirokkant személyt foglalkoztat.

	<i>munkás</i>	<i>közülük hadirokkant</i>
Hungária Vegyi- és Kohóművek	465 fő	21 fő
Hungária Gumigyár	542 fő	48 fő
Vadásztölténygyár	334 fő	3 fő
Terrachémiai Vegyészeti Gyár	28 fő	1 fő
Sertéshizlalda	243 fő	15 fő
Mallerd Fatelep	506 fő	21 fő ²⁷²

Az SZDP helyi szervezetének 1947 óta szimfonikus zenekara volt, mely több sikeres hangversenyt és matinét tartott a községben alacsony helyárrakkal. A zenekar vezetője, hogy további működésük is biztosítva legyen, anyagi támogatásért fordult az elöljárósághoz.

A II. világháború után véres polgárháború tört ki Görögországban. Több ezer ember hagyta el az országot. Hazánk közel 7.000 menekültet fogadott be. A Nemzeti Bizottság a görög szabadságharcosok segélyezésére február 15-én műsoros estét tartott a Szelmann vendéglő nagytermében. A belépő 2 Ft volt, s körülbelül 200-an vettek részt a rendezvényen.²⁷³

A település művelődési és kulturális életének fő helyszíne az 1940-es években a Szelmann vendéglő volt. Fő riválisa, az Illés-vendéglő is sok szórakoztató programnak adott otthont.

Nagytétény híres volt műkedvelő színjátszó csoportjairól. Több is működött a községben. Nagyon népszerűek voltak az Iparos Kör színjátszói. A képen egyik sikeres darabjuk, a „Csókos asszony” című operett főszereplője, a település primadonnája, Zsetneyi Teréz látható. 1945 után az SZDP színjátszóinak előadásait is sokan látogatták. Számos híres darabot mutattak be. A csoport vezetője Táncsics István volt, akinek a lánya,

²⁷² Ugyanott 44. számú kisdoboz 44., 686. és 1.531. számú irat

²⁷³ BFL XVII. 37. 19/b. 1948. február

Mária, 1948 után ismert színésznő lett. A községben élénk zenei élet folyt. A jól működő zeneiskola mellett több zenekar is gazdagította a kulturális életet. A háborús években a leventezzenekar a község szinte minden rendezvényén fellépett. 1945 után az SZDP szimfonikus zenekarának hangversenyait élvezhette a zenekedvelő közönség. A fiatalok körében népszerű volt a tánciskola, mely a Szelmann vendéglőben működött. Szombatonként össztáncot rendeztek, ahol Szelmann Ignác ügyelt az ifjúság illedelmes viselkedésére.

Kedveltek voltak, és sokan látogatták a Szelmann vendéglőben tartott különböző szakköröket és tanfolyamokat. Működött a községben varrótanfolyam, mezőgazdasági szakkör, főzőtanfolyam, ezüstkalász tanfolyam.

A településen több bált, táncmulatságot is tartottak minden évben. A hagyományos bálók közé tartozott a farsangi és a szüreti bál. Az utóbbiból több is volt minden esztendőben, az egyesületek, a cserkészek és 1945 után a MADISZ is rendezett szüreti mulatságot. A Nősök Bálja a háborús években szünetelt, hiszen a férfiek többsége katona volt.

A világháborút követő első Nősök Bálját 10 évi szünet után, 1948-ban, farsang idején rendezték meg. A bál hagyományai a 19. század 80-as éveire vezethetők vissza. A filoxéra pusztítása után, amikor az új telepítések termésének eredményeként megért az újbor, a gazdák farsang idején összegyűltek, és megünnepezték a jó termést és a farsangot. Ezekből az összejövetelekből alakult ki a Nősök Bálja, melynek hagyományait az itt élő svábok szokásaiból vették át.

1948-ban a bál hagyományfelelőse Herczeghalmy Nándor volt. Ő irányította a rendezők munkáját, s ápolta a régi hagyományokat. A rendezőgárdát a község ismert polgárai alkották, többek között Haszszán Márton, Mehrl József, Pencz Lipót, Sásdi Ferenc, Spiller György, Száraz Ferenc, Tafferner Károly. Este nyolc óra

kor a Szelmann ház előtt fúvószenekar indulóval jelezte, hogy kezdődik a bál. A rendezők feleségükkel bevonultak a nagyterembe. A főrendező megnyitóját követően a „Kék Duna”

keringő dallamaira a rendezők nyitótáncával megkezdődött a bál. 22 óra körül a főrendező köszöntötte a legidősebb és a legfiatalabb bálozó házaspárokat. Éjfélkor nem maradt el a farsang temetése sem.

A Nősek Bálja történetét Veress János visszaemlékezéséből ismerjük, aki a 100. bál hagyományfelelőse volt. Ő gyermekkorától kezdve részt vett, mint kiscsikós a község szüreti felvonulásain, s később, fiatalon bekerült a bál rendezőségébe.²⁷⁴

A nagytétényi iskolában az 1947/48. tanévben a fiúk részére bevezették a gazdasági gyakorlatot, a lányok részére pedig a háztartási gyakorlatot. A nyelvek közül az összes felsős osztályban a német és az orosz nyelv tanítása kezdődött meg.²⁷⁵

Februárban és márciusban nagyon sok volt az igazolatlanul hiányzó tanuló a község iskoláiban. A Baross Gábor telepi iskolában például február 16. és március 1. között 21 gyermek mulasztott igazolatlanul 8-10 napot. A bírságolás és feljelentés ellenére március 1. és 16. között ismét 20 tanuló, majd a hónap utolsó két hetében pedig 31 diák mulasztott újra igazolatlanul. Az áttanulmányozott iratokból nem derült ki, hogy mi volt az oka a sok mulasztásnak. A belterületi Petőfi Sándor általános iskola igazgatója, Oberth Kálmán az előjáróság segítségét kérte az intézmény berendezési tárgyainak javítása érdekében: „Az iskola belső berendezésében és bútorzatában fennálló hiányok erősen befolyásolják az oktatás menetét.” Javításra szorultak a ruhafogasok, az iskolatáblák, iskolai asztalok, szekrények stb. Az előjáróság az iparosok benyújtott költségvetéseinek elbírálása után Wittmann János asztalosmestert bízta meg a munkák elvégzésével. Az ő ajánlata volt a legkedvezőbb (2.676 Ft).²⁷⁶

Áprilisban visszaállították Nagytétény autonómiáját. Az önállóságát visszanyert községben 1948. május 14-én tartotta meg a képviselő-testület alakuló ülését, melyen részt vett dr. Kákonyi István járási főjegyző is. Jakosits Lajos ismertette a jelölő bizottság javaslatát:

Dolgozók Pártja 16 fő: Pentz Endre, Ernst Józsefné, Petrusz István, Ádám Ferenc, Kocsi Dezső, Barkó Ferenc, Szabados János, Anger Jakab, Mehrl József, Pallós Gézané, Schmidt János, dr. Süveges Antal, Bárdi József, Valyi István, Faragó Fülöp.

Független Kisgazdák Pártja 13 fő: Hável Benedek, dr. Diák György, Magdus Imre, Kozák Géza, Joós Elek, Nagy István, Szűcs Szilárd, Richolm József, Paul Antal János, Schweininger István, Joós József, Stift János, Bolvári József.

A képviselők elfogadása után került sor a községi bíró, a törvénybíró, a közgyám, a pénztárnok, a 12 előjáró és az esküdtek megválasztására. Bíró Schieder Lipót, törvénybíró Darabos István, pénztárnok Matejka István és közgyám

²⁷⁴ Grábits Istvánné elbeszélése alapján

A 100. Nősek Bálja alkalmából megjelent kiadvány, Nagytétény 2011.

²⁷⁵ BFL VIII. 482. a. 264. számú irat

²⁷⁶ BFL V. 707. c. 44. kisdoboz 1.638. és 45. kisdoboz 2.284. és 1.559. számú irat

Mehrl József lett. Az ülés végén Jakosits Lajos javaslatára a testület üdvözlő táviratot küldött Rajk László belügyminiszternek és Házi Árpád alispánnak.²⁷⁷

A közigazgatásban 32 alkalmazott intézte Nagytétény lakóinak és a községnek az ügyeit: 8 kinevezett tisztviselő, 6 kisegítő, 3 közmunka kisegítő, 2 szülésznő, 2 borfogyasztási adóellenőr, 4 kézbesítő, 1 altiszt, 2 tűzoltó, 1 apaálat-gondozó, 1 temetőőr, 1 dajka és 1 útkaparó.²⁷⁸

Február 13-án az országgyűlés új kormánykitüntetést alapított, a Kossuth-díjat. Március 15-én pedig ünnepi ülésén a Parlament elfogadta az 1848. évi forradalom és szabadságharc emlékét megőrző törvényt.

A centenárium alkalmából Nagytétény is nagyszabású programot szervezett. Március 14-én a református egyház rendezett sikeres műsoros estet. Március 15-én a pártok, a gyárak, a lakosság zenés felvonulással, majd a temetőben Zambelly Lajos rendbe hozott síremlékének felavatásával és megkoszorúzásával ünnepelte meg a forradalom és szabadságharc évfordulóját, melyen Zambelly Lajos még élő hozzátartozói is részt vettek. A Baross Gábor telepi Kossuth Lajos iskolában leleplezték Kossuth Lajos emléktábláját, majd műsort tekintettek meg a tanulók és a vendégek. Június 6-án a belterületi Petőfi Sándor iskola udvarán felavatták az intézmény Petőfi zászlóját és az úttörők zászlóját is. Mindkét iskolában tanulmányi versenyeket szerveztek a centenárium alkalmából. Július 2-án a népegészségügyőrök adtak műsoros estet, ahol ének, zene, táncszámok és jelenetek szórakoztatták a lakosságot.²⁷⁹

Trencsényi-Waldapfel Imre egyetemi tanár vezetésével 1945-ben alakult meg a magyar úttörőmozgalom, melynek eszmerendszere az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hagyományaira épült.

A nagytétényi iskola első csapatvezetője Keszegh István tornatanár volt. Visszaemlékezése szerint *„Az iskolában hivatalosan 1948. május elsején alakult meg az úttörőcsapat. Az első táborozást a cserkészekkel közösen szerveztük meg Zala megyébe. A táborozáson 20 fő vett részt. A nagytétényi és az Árpád utcai úttörők között sportversenyt rendeztek. A versenyt iskolánk csapata nyerte. A következő évtől a csapat ketté vált, a lányok úttörőcsapatát Gábó Margit tanárnő vezette. Az iskola igazgatója Oberth Kálmán volt, aki nagyon segítette az úttörők munkáját. A csapat megerősödött, s úttörőotthont kapott. Ez az épület az iskola udvarán állt...”*²⁸⁰

A nagytétényi cserkészek és úttörők július 7-én még közös szabadtéri előadást tartottak, melynek bevételét a szegény gyerekek nyári táboroztatására fordították. A szervezők arra kérték az előjáróságot, hogy az előadás vigalmi

²⁷⁷ BFL V. 707. a. 12. kötet 256-258. oldal

²⁷⁸ BFL V. 707. c. 49. kisdoboz 8.930. számú irat

²⁷⁹ BFL V. 707. c. 46. kisdoboz 4.453. számú irat

²⁸⁰ Hugonnai Vilma Általános Iskola évkönyve. 2007. 31-32. oldal

díját számukra engedje el. A képviselő-testület a kérést támogatta, és 1.000 forintot is megszavazott a táboroztatásra.²⁸¹

A második világháború után a 803. Nagyboldogasszony Cserkészcsapat nehéz időket élt át. 1945 után a cserkészszövetség működésében zavar támadt. A kommunista párt arra törekedett, hogy a cserkészmozgalom szellemiségét, tevékenységét átalakítsa, megváltoztassa. Azonban a katolikus cserkészetből nem lehetett ateista mozgalmat szervezni, ezért el kellett tűnnie. A hatalomra törekvő kommunisták a „maradi” szervezet helyett a megalakult „demokratikus” úttörőmozgalmat erősítették. A cserkészek elleni támadások felerősödtek, az ezen a téren alkalmazott szalámitaktika is működött. 1948 májusában az első országos úttörő-konferencián jelentették be, hogy az úttörők „egyesülnek” a cserkészekkel. A következő hetekben a cserkészcsapatok hosszú időre megszűntek. Az úttörőmozgalom jelképeinek, módszereinek fő forrása a cserkészlet volt: egyenruha, próbarendszer, alaki formások stb. Ezeket azonban nem másolta, hanem átalakította a maga számára.

A nagytényi cserkészeknek a község vezetői, utolsó lehetőségként, még engedélyezték a szüreti mulatság megrendezését. A meghívóban ez olvasható: *„A Magyar Ifjúsági Népi Szövetség nagytényi csoportja keretében a 803. sz. Nagyboldogasszony Cserkészcsapat 1948. október 3-án, vasárnap, a Szelmann vendéglő helyiségében rendezi hagyományos és egyben búcsú szüreti mulatságát.”*

Tafferner Károly 1948 után sokáig titokban őrizte féltett csapatzászlójukat, majd 1982-ben az öregcserkészek átadták az Esztergomi Keresztény Múzeumnak. Így búcsúztak tőle: *„Életünk, ifjúságunk legszebb időszakának és magasztos eszméinek ragyogó szimbóluma, a lilimos csapatzászló kelt utolsó útjára, hogy végleges pihenőhelyére térjen, és ott hirdesse az utókor számára egy romantikusan szép, munkában, tanulásban és szórakozásban gazdag, eredményes ifjúsági életforma meghitt, szép emlékeit. Hosszú, reményteli, vidám és gondterhes, megpróbáltatásokban bővelkedő út után (1941-1948) érkezett legméltóbb helyére, az Esztergomi Keresztény Múzeum falai közé, ahol újból közkinccsé válik, a kíváncsi szemlélődő, a műértő szakemberek, és a zászló alatt felnőtt, már megöregedett cserkészek részére is.”*

²⁸¹ BFL V. 707. a. 12. kötet 303. oldal

Az átadó öregcserkészek között volt – az átadó okmány tanúsága szerint – Havasi Márton, az első zászlóvivő és az utolsó parancsnok. A csapatzászló ma a plébániatemplomban látható, az orgona melletti teremben.²⁸²

A községben még 1948-ban is voltak olyan személyek, akik elkobzott vagyონukat megpróbálták visszaszerezni. Az egyik ilyen lakos beadványában arra hivatkozott, hogy a háború alatt és utána is itthon tartózkodott, és nem volt németbarát. A Nemzeti Bizottság viszont megállapította, hogy a kérelmezőt nyilasként nyilvántartották a községben, s mint nyilas pártszolgálatos egy évi szabadságvesztésre volt ítélve. Beadványát elutasították. Áprilisban 11 olyan ház, épület volt még a községben, mely háborús kárt szenvedett, de még nem lett helyreállítva. Közöttük volt a kastély épülete, a Fő utcában két ház, s egy-egy épület az Iskola, a Szt. Imre-herceg, a Gyümölcs, a Gyár, az Árpád, a Flórián és az Ó-utcákban, valamint az Apponyi úton.²⁸³

Nagytétény vendéglőit, kocsmáit a vígalmi díj szempontjából négy csoportba sorolta a képviselő-testület.

I. csoport: özv. Illés Ferencné,
Szelmann Ignác,
Barossi Kultúrház,
Wusztinger Rezsőné,
Wittmann János,
Skolits János,
özv. Trautmann Béláné.

II. csoport: Göncz János,
Kiss Imréné.

III. csoport: Ambrus Károly, özv.
Petrekovics Jenőné,
Lajkó Pál,
Hufnágel István,
Oberding József,
Hammer Lőrinc,
Skoda Gyuláné.

IV. csoport: Geszler Ferenc,
özv. Lednitzky Józsefné.

Tavasszal közigazgatási verseny indult a községben. A megye határozata alapján különböző bizottságokat kellett létrehozni. A tagok a pártok megalapodásai alapján kerültek a bizottságokba. A következő bizottságok alakultak meg: Közellátási Bizottság, Építési Szaktanács, mezőgazdasági hiteleket elbí-

²⁸² Endrődi Ferenc anyagai alapján

²⁸³ BFL V. 707. c. 43. kisdoboz 276. és 45. kisdoboz 2.297. számú irat

ráló bizottság, Mezőgazdasági Bizottság, iparos tanonciskola felügyelő bizottsága, Pénzügyi Bizottság, Robbanóanyagokat Megsemmisítő Bizottság, Tűzvizsgáló Bizottság, Szociálpolitikai Bizottság.²⁸⁴

A községnek súlyos gondot jelentett a lakáshiány, s a barlanglakásokban élő emberek helyzete.

Az 1930-as években a képviselőtestület már foglalkozott e hírhedt lakóhelyek sorsával, s akkor elhatározták azok felszámolását. El is készült néhány szükséglakás. Ennek ellenére 1948-ban még 21 család élt egészségtelen, rossz körülmények között, barlanglakásokban. Valamennyi itt lakó családfő gyári munkás, alkalmi munkás vagy hadirokkant volt. Heti 50 és 140 Ft közötti fizetésükből kellett eltartani családjukat. Sokan több mint 10, de volt olyan, aki már 35 éve élt ilyen körülmények között. Májusban felmérés készült e családokról. Közülük mutatunk be hármat:

„B. F. Foglalkozása gyári munkás. Feleségét és 13, 12, 11, 10, 8, 6, 5 és 2 éves gyermekeit tartja el szűkös viszonyok között.”

„D. G. Foglalkozása gyári munkás. Heti keresete 60 Ft. 4 gyermekük van, a legkisebb 1 éves.”

„M. F. Foglalkozása gyári munkás. Heti 60 Ft keresete van. Felesége gyári munkás, heti keresete 65 Ft. Gyermekeik: Ferenc 14 éves tanuló és Julianna 7 éves tanuló.”²⁸⁵

A népegészségügy-őri szervezet és az MNDSZ helyszíni szemle alapján arra kérte az elöljáróságot, hogy K. J. részére utaljon ki lakást, mivel „Jelenlegi pincelakása igen egészségtelen és felesége felgyógyulását nagymértékben hátráltatja. A lakás vizes, tüzeléskor füstös és a levegő fullasztó. Két kisgyermeke és felesége felgyógyulása érdekében...” a család 1 szoba-konyhás lakásba költözhett. Hiába üresedett meg azonban egy pincelakás, abba gyorsan beköltözött – gyakran engedély nélkül – egy másik család. Bizonyítja ezt a képviselőtestület egyik határozata, melyet egy pincelakást igénylő család ügyében hozott: „Az igényelt kőpince-lakás nem volt kiutalható, mert az lakás céljára a véleményező bizottság megállapítása szerint nem alkalmas, egészségtelen. Egyébként is a pince nem üres, abban még laknak.”²⁸⁶

²⁸⁴ BFL V. 707. a. 12. kötet 273. és 277-281. oldal

²⁸⁵ BFL V. 707. c. 45. kisdoboz 2.892. számú irat

²⁸⁶ Ugyanott 47. kisdoboz 5.414. számú irat

A sok igénylő és a nagy lakáshiány miatt az elöljáróságnak rengeteg lakás-igényléssel kellett foglalkoznia 1947/48-ban. Az iratokat, jegyzőkönyveket tanulmányozva kiderült, mi minden volt az oka a sok lakásigénylésnek. Néhány idézet az iratokból:

A lakás *„amelyben lakom 4 személynek kicsi, mert télen a konyhának mondott helyiség használhatatlan.”* „Mivel hadirokkant vagyok, fogságban voltam és 28 éve Baross Gábor telepi lakos vagyok és mégis lakásom jelenleg egyáltalán nincs, szoba-konyhas helyiségben öttagú családnál megtűrt egyének vagyunk.”

Hadifogságból *„hazatértem óta megfelelő lakáshoz még ezidáig nem jutottam. A ... szám alatti lakásban húztam meg magam, ami azonban egészségtelen és pláne most télen teljesen lakhatatlan. Családi állapotom nő és harmadmagammal élek tél előtt lakás nélkül.”* „A jelenlegi lakás összedülőben van. Az épületre bontási engedély is van. A házban lakni életveszélyes.”

Az 1947-ben elkobzott lakásokba sokszor önkényesen költöztek be családok, s ha fizették a lakbért, az elöljáróság nem foglalkozott velük. Ezekkel a lakásokkal azonban a Fővárosi Földhivatal rendelkezett, s azokat másoknak utalta ki. Ilyenkor az illegálisan ott lakókat nem volt könnyű kiköltöztetni. Egy jellemző példa az ilyen esetekre: A földhivatal egyik szeptemberi határozatában ez olvasható: *„A nagytétényi ... utcai ház jogerősen elkoboztatott és most miután juttatásra került a magyar-csehszlovák lakosságcsere végrehajtása során intézményesen áttelepült felvidékiek elhelyezése érdekében a ház kiürítéséről kellett gondoskodnom. Ezért a házban lakó bérlőknek felmondtam. Kötelezem a házban lakó ... nagytétényi lakosokat, hogy a házat ürítsék ki és abból költözzenek ki!”* Az ott élő család természetesen nem akart kiköltözni. Fellebbeztek, majd újra fellebbeztek, személyes kapcsolataikat is felhasználva húzták, halasztották a kiköltözést. A földhivatal októberben kényszerkiköltöztetést rendelt el. A felvett jegyzőkönyv szerint *„A Földhivatal kiküldöttje felhívja a vezetőjegyzőt, hogy a szükséges embereket bocsássa rendelkezésére, aminek a vezetőjegyző eleget is tett. Egyben a rendőrség is megkerestetett, hogy a kila-koltatáson a szükséges karhatalmat is bocsássa rendelkezésre.”*

Végül egy beadvány, melyet egy elutasított igénylő írt az alispánnak, s melyben már a korszak politikai hangulata is felfedezhető. Részlet a levélből eredeti helyesírással: X. Y. *„4-gyed magával lakik 2 szoba, 2 konyha spájz helyiségeket. És még egy konyhát mejen üveg ajtó van, és kémény, a lovát kötötte bele, hogy magyar dolgozó elne tudja foglalni. Az igényelt helység teljesen külön álló 1 szoba és 1 konyha, melyet a lakás bizottság részemre kiis utalt. Kérem Alispán urat tessék méltányolni az én kérésemet, ne legyen az egyik családnak mosó konyhája is, a magyar dolgozonak pedig lakó szobája sem.”*²⁸⁷

²⁸⁷ Ugyanott 48. kisdoboz 6.325., 7.307., 6.590. és 50. kisdoboz 306. számú irat

Az 1947-es kilakoltatásokkal, lakáselkobzásokkal, majd mentesítésekkel kapcsolatban a Nemzeti Bizottsághoz is sok panasz és beadvány érkezett. Név nélkül két ilyen panaszos levél:

„A Nemzeti Bizottság részemre javasolt és jóváhagyott lakásba való beköltözésben lakos azzal a megindoklással, hogy ő mentesített, de ezt irattal nem tudta alátámasztani, megakadályozott, miután a lakást önkényesen elfoglalta... Kérem, hogy a beköltözéshez hozzásegíteni szíveskedjenek.”

Egy másik nagytétényi polgár lakásába felvidéki menekültet helyeztek el, aki azonban elköltözött onnan. A tulajdonos visszakérte lakását. *„Feleségem sem a kitelepítési, sem pedig a vagyoneklobzási listákon nem szerepel, és mégis kilakoltattak minket a hideg, bűzös istállóba, ahol patkányok futkosnak, ami emberlakásra nem méltó... Panaszunk annál inkább is jogos, mert a sváb névjegyzékben, amelyről az előjáróság is tudja, hogy hamisítvány, feleségem magyarnak vallása át van húzva, és idegen kezek németre javították...”*²⁸⁸

A nyár elején megkezdődött a felekezeti iskolák államosítása. Június 3-án Pócspetri falu lakói a litánia után az előjáróság elé mentek, ahol énekelve, imádkozva tiltakoztak egyházi iskolájuk államosítása ellen. A kivézenyelt rendőrök közül az egyik puskája elsült, s halálosan megsebesítette magát. Az esetből koncepció per lett, a hatóságok a falu jegyzőjét és plébánosát gyilkossággal vádolták. A jegyzőt egy gyors tárgyalás után kivégezték, a plébánost életfogytig tartó fegyházra ítélték. A per része lett a katolikus egyház megtörésére irányuló kommunista törekvéseknek, propagandafofás az egyházi iskolák államosítása mellett, illetve az ilyen tüntetések ellen. Június 8-án a nagytétényi demokratikus pártok és népi szervek együttes ülésén határozat született, melyben kérték az államtól az összes felekezeti iskola államosítását: *„Az iskolák államosítását szükségesnek tartják, a Pócspetri gadtetthez hasonló esetek elkerülése végett, s ezért kérik Alispán Urat, hogy a felekezeti iskolák államosítása végett tegyen felterjesztést a Vallás- és Közoktatási és Igazságügyi Miniszterhez.”* A képviselő-testület is kíváncsnak tartotta az államosítást, *„Mert a magyar nép demokratikus fejlődésének előfeltétele, hogy a gyermekek demokratikus szellemű nevelésben részesüljenek, s ezt csak úgy látja biztosítottnak, ha a gyermekek iskoláztatása a demokratikus kormány kezében van.”*²⁸⁹

Az MKP 1945-től politikai ellenfelei megosztásával, az ismert szalámitaktika módszerrel fokozatosan egyeduralkodó helyzetbe került. 1948-ban a még egyetlen független politikai erőként működő SZDP, a másik munkáspárt félreállítását is megtörtént. A szociálde-

²⁸⁸ BFL XVII. 37. 19/b. 1948. december

²⁸⁹ BFL V. 707. c. 37. kisdoboz 667. számú irat és BFL V. 707. a. 12. kötet 283-284. oldal

mokraták jobboldalinak bélygezett vezetőinek kizárása után a párt baloldala Szakasits Árpád vezetésével behódolt a kommunistáknak. Június 12-én a kommunisták és a szociáldemokraták egyesülésével – valójában az SZDP bekebelezésével – megalakult a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), mely a következő években egyeduralkodó pártként érvényesíthette hatalmát minden területen.

Az MDP arra ösztönözte a településeket, hogy az önkormányzati testületekben szabaduljanak meg a reakciós elemektől. A nagytétényi képviselő-testület júniusban megvitatta az MDP törvényhatósági csoportjának határozati javaslatát, mely szerint „*Népi demokráciánk szempontjából nem mindegy, hogy milyen személyek vannak a vidéki önkormányzati testületekben... Ezért javasoljuk annak keresztülvitelét, hogy képviselőtestületi tagok csak azok lehessenek, akik demokratikus voltuknál fogva kiérdemelték a nép megbecsülését.*” E politika „eredményeként” júniusban két kisgazdapárti személy már lemondott „*képviselőtestületi tagságáról.*”²⁹⁰

A képviselő-testület júniusban megtárgyalta az MDP törvényhatósági csoportjának fejlesztési javaslatait, s megállapította, hogy a „*lefektetett program valóban a magyar nép jobb létének és a demokrácia megerősítésének előmozdítója.*”

Magyarország nehezen tudta háborús jóvátételi kötelességeit teljesíteni. A Szovjetunió 1946-ban a jóvátételi határokat nyolc évvel kitolta, s elengedte az addig felhalmozódott késedelmi kamatot. 1948 közepén lemondott a még hátralévő terhek 50%-áról. Ebből az alkalomból a képviselő-testület döntése alapján „*A Szovjet Unió kormányának a jóvátételi terhek 50%-os csökkentése feletti hála jeléül köszönő távirat küldendő az orosz nagykövetség útján.*”²⁹¹

A járás közigazgatási versenyt hirdetett a községek számára. Nagytétény Soroksár községgel állt versenyben. Egyik versenycéljuk a papírtakarékosság volt. A vezetőjegyző beszámolt arról, hogy „*A jelentések 98%-át használt papíroson*

teljesítjük. Erre a célra régi használaton kívüli könyvekből a használható lapokat kiterméljük, de a selejtezés során egyéb használható papírost is összegyűjtjük. A felhasznált tiszta papíros használatát egész minimálisra sikerült leszorítani.” Kiemelt céljuk volt még a felekkel való kifogástalan bánásmód is. Erről így nyilatkozott Galambos Zoltán: „*E tekintetben panasz egyáltalán nincs.*”²⁹²

A hároméves terv idején különböző versenyek meghirdetésével igyekeztek növelni a termelést. A mezőgazdaságban például aratási és hordási munkaversenyt szerveztek. A résztvevőket országosan

²⁹⁰ BFL V. 707. c. 46. kisdoboz 3.782. és 4.015. számú irat

²⁹¹ BLF V. 707. a. 12. kötet 284-285. oldal

²⁹² BFL V. 707. c. 47. kisdoboz 2.689. számú irat

kiadott jelszavakkal buzdították a jobb teljesítményre: „*Munkások és parasz-
tok keze nyomán új ország épül!*”, „*Termelési versenyben a fehérebb kenyérért
és a jobb megélhetésért!*”.

A centenáriumi év egyik kiemelt programja Nagytétényben a termelési ver-
senykiállítás volt, mely idegenforgalmi jelentőséggel is rendelkezett. A ver-
senyt és kiállítást nagy propaganda előzte meg. Kiadványok, módszertani
anyagok segítették a résztvevőket. A szegény sorsú termelők részvétele érde-
kében az előjáróság az általuk kiállításra kerülő gyümölcsöket megvásárolta,
s azok lehűtéséről saját költségén gondoskodott. A község termelési bizott-
sága a verseny végén élmunkásokat is kijelölt, s felterjesztette őket a megyé-
hez. Néhány az élmunkások közül:

„*Veszeli Lajos újjgazda. Kitűnik helyes gazdálkodási módszerével, hozzáérté-
sével és szorgalmával.*

*Schwannauer János régi gazda. Földjei gondosan vannak megművelve. Külö-
nösen a cukorrépa termesztés terén ér el sikereket néhány év óta.*

*Anger Ilona 20 éves. Szülők egyéb elfoglaltsága miatt egymaga fáradhatat-
lanul és szakszerűen műveli a gyümölcsösöket.*

*Hajdu Sándor újjgazda. Kiválóan helyt áll az őszibarack termesztésének sok
szakértelmet kívánó területén.”*

A termelési versenykiállítást augusztus 20-21-én tartották meg a község-
ben. Helyszíne a Petőfi Sándor általános iskola volt. Itt állították ki a gyümöl-
csöket és az egyéb mezőgazdasági terményeket. A kisipar, a háziipar és a gyár-
ipar is bemutatta termékeit. Az állatkiállítást a Fő utcán, a Burger féle ház
udvarán tekinthették meg az érdeklődők. Augusztus 29-én, a vármegyei kiál-
lításon is részt vettek a község gazdái.²⁹³

1948 augusztusában a képviselő-testület jegyzőkönyve szerint már közel
12 ezer lakosa volt Nagytéténynek. Szükségessé vált a temető bővítése, de a
háborús események kapcsán a temető térképe tönkrement, ezért a temető új-
bóli felmérése és tervezése vált szükségessé. A piac is kicsi lett a megnöveke-
dett községnek, ezért új piac tervezése is napirendre került, egy park és sétány
tervezésével együtt. A tervezési munkákat a testület Sipos Béla főmérnöknek
ítélte oda. Költségvetési gondok miatt azonban a képviselő-testület októberi
ülésén, dr. Galambos Zoltán vezetőjegyző javaslatára, a tervek megvalósítását
a következő 3 éves tervbe tette át a közgyűlés. Gyakran volt vita a pártok kö-
zött a képviselő-testület ülésein. Ilyen volt például, hogy a belterületi óvoda
háború miatt tönkrement bútorai helyett ki készítse el az új bútorokat. Mint
általában, most is az MDP javaslatát fogadták el. A betervezett, s elfogadott
munkákat ekkor már főleg államosított vállalatoknak adták.²⁹⁴

²⁹³ Ugyanott 47. kisdoboz 5.179. és 5.224. számú irat és 48. kisdoboz 6.520.
és 50. kisdoboz 478. számú irat

²⁹⁴ BFL V. 707. a. 12. kötet 307-309. oldal és 707. c. 48. kisdoboz 7.274. számú irat

Az előjáróság szűkös költségvetése miatt csak nagy nehézségek árán tudta elvégezni közigazgatási feladatait, s a fejlesztésekre sem jutott elég pénz. E probléma részbeni enyhítésére vezették be 1944-ben a vígalmi adót, mely alól többen is szerettek volna kibújni. A Tóváry Pál vezette színtársulat 1945 után is gyakran vendégszerepelt a községben. 1948-ban a társulat a moziban tartotta előadásait, s az igazgató, nehéz anyagi helyzetükre hivatkozva, kérte a vígalmi adó elengedését. A képviselő-testület ehhez nem járult hozzá, mivel a színház vendégszereplése miatt már úgyis vesztesége volt. A mozitól 1.800 Ft lett volna a bevételük, a színház adója pedig csak 500 Ft volt. Az Öngyár az újjáépítés során 1946-47-ben teljes mértékben kimerítette anyagi erejét, s adófizetési kötelezettségének nem tudott eleget tenni. A vállalat 1948-ban kérte a végrehajtási eljárás során felszámított 24.000 Ft elengedését. A képviselő-testület ezt a kérést is elutasította.²⁹⁵

Az 1945-ös földosztás alkalmával községünk lakói közül is többen kaptak házhelyet. Az igénylőknek a helyi Földosztó Bizottság törvényes keretek között sorsolta ki a házhelyeket. 1948 októberében a Fővárosi Földhivatal átirata szerint az előjáróságnak a házhelyek kiosztásával kapcsolatos sorsolást újra meg kellett volna tartani. A Nemzeti Bizottság felhívta az előjáróság figyelmét, hogy nem járulnak hozzá egy újabb sorsoláshoz, mert 1945 óta a „*juttatott földeket zavartalanul birtokolják munkatársaink, s a ... rendelet értelmében ezen juttatásokat megszüntetni, vagy vitássá tenni egy újabb sorsolással nem lehet.*”²⁹⁶

Összel a vármegyében a gazdák felajánlásából 1.400 q gabona gyűlt össze, melyet az ellátatlan hadigondozottak között osztottak ki. Nagytételenben 20 rászoruló hadirokkant részesült az ingyen kenyérgabonából, mely a december és március közötti négyhavi fejadagot jelentette. Természetesen erre az időszakra a kenyér- és lisztjegyekről le kellett mondaniuk. Továbbra is gondot okozott a hús és zsír beszerzése. Az Országos Közellátási Hivatal a község december havi sertéskontingensét mindössze 50 darabban állapította meg fél-sertés hús, vagy hasított sertés formájában.²⁹⁷

Lakossági kéréseknek eleget téve a képviselő-testület a nagyon rossz utak és úttestek kijavításáról és építéséről döntött (pl. Baross Gábor telepen). A képviselők véleménye szerint az elmúlt 25 évben az utak karbantartásával nem törődtek, „*az utakat azonban a demokrácia rendbe fogja tenni.*”

Évtizedek óta ismert volt, hogy a községi kutak vize meszes és kemény. Az 1949. évi költségvetésben négy mélyfuratú kút megépítését tervezték, mely egészséges vizet biztosít majd a lakosságnak.

Novemberi adatok szerint a településen önálló vízellátása volt a Sertéshizlaldának, s az látta el a Hungária Vegyi és Kohóműveket is vízzel. Önálló víz-

²⁹⁵ BFL V. 707. a. 12. kötet 312. és 314. oldal

²⁹⁶ BFL XVII. 37. 19/b. 1948. október 1.

²⁹⁷ BFL V. 707. c. 49. kisdoboz 7.574. és 8.412. számú irat

ellátása volt a Vadásztölténygyárnak is. Baross Gábor telepen az I. utcától az V. utcáig volt vízvezeték, melynek hossza 1.375 métert tett ki, és 300 lakost látott el vízzel. Ezt a vizet a Budafoki Vízmű biztosította. A község közcsatorna hálózata 3.400 méter hosszú volt.²⁹⁸

A nagytétényi kastélyban néhány évig gazdasági iskola működött. A község a kastélyt és a körülötte található ásatási területet műemlék állagának megóvása érdekében a Nemzeti Múzeumnak ajánlotta fel, s egyben az ingatlan állagának megóvásával és műemléki felügyeletével Dáni Gézárt javasolta megbízni.

Dáni Géza, eredeti nevén Lővy Géza 1895-ben született. Belügyminiszteri engedéllyel 1917-ben változtatta Dánira a nevét. Még ugyanebben az évben, július 19-én a nagytétényi római katolikus plébánia keresztelési jegyzőkönyve szerint az izraelita vallásról katolikus vallásra tért át. Dáni Géza a kastély résztulajdonosa volt, s művészettörténészként és helytörténészként sokat tett a községért. Az ő kezdeményezésére és részvételével folytak a 30-as években a római kori ásatások, s a plébániatemplom restaurálási munkáinak is részese volt. A háború után ő lett a kastélymúzeum első igazgatója.

A Nemzeti Múzeum kiküldöttei december 11-én vették át a kastélyt és a hozzá tartozó parkot. Az ekkor készült jegyzőkönyv szomorú képet festett a kastély állapotáról. Az irat először felsorolta az átadott ingatlanokat, majd így folytatódott: *„A felsorolt telkeken 1 kastély épület, 1 romos gazdasági épület, és a kerítéshez tartozó két kisebb őrház áll. A kastély nyugati szárnyán, a földszinten és az emeleten mintegy 20 helyiségben a Nagytétényi Áll. Gazdaképző Iskola van ezidőszert elhelyezve. A kastélynak ez a része ideiglenesen helyre van állítva olyan mértékben, hogy ezáltal ez a rész a további romlástól meg van óva. A kastély többi része igen elhanyagolt állapotban van, a padlózat, ablakok, ajtótokok legnagyobb részben hiányoznak, a tetőzet azonban még ideiglenesen az állag megóvására egy ideig alkalmasnak látszik. A parkban a vegetáció és a fák teljesen el vannak pusztulva. A kerítés is igen rossz állapotban van. A parkban széjjelszórva hevernek római és barokkori régiségek. Az ablak és ajtószárnyak egy részét a gazdasági iskola leszedte és egy helyiségben őrzi.”*²⁹⁹

A járás ezekben az években fokozottan ellenőrizte a települések életét, a közigazgatást. Nagytéténynek is havonta kellett jelentést küldeni a járási főjegyzőnek a község helyzetéről. A politikai helyzetet 1947 decemberében így

²⁹⁸ BFL V. 707. a. 12. kötet 326. és 328. oldal és BFL V. 707. c. 48. kisdoboz 7.638. számú irat

²⁹⁹ BFL XVII. 37. 19/b. 1948. szeptember 2. és BFL V. 707. c. 50. kisdoboz 540. számú irat.

jellemezte a vezetőjegyző: „A négy koalíciós párt közül a két munkáspárt fejt ki erősebb pártéletet, a Kisgazdapárt pártélete csökkenő tendenciát mutat, a Parasztpárt pedig egyáltalán nem tevékenykedik.” 1948 novemberében már csak a Magyar Dolgozók Pártját említi a beszámoló, mely „jelentős felvilágosító munkát végez a nép körében.”

A jelentések beszámolnak arról is, hogy egész évben nagy volt a lakáshiány. A júniusi jelentés szerint a helyzet továbbra is „nyomasztó, melynek oka, hogy a lakosság lélekszáma nagy és állandóan gyarapszik.” A természetes növekedés mellett sokan költöztek máshonnan a településre, „Csehszlovákiából mintegy 20 család települt ide.”

A községben található gyárak teljesítményét jónak ítélte a vezetőjegyző. Kiemelte a Hungária Gumigyárat, mely élüzem lett, s ahol nagyszámú munkásfelvétel folyt, s korszerű napközi otthont nyitottak a gyár területén. A hazatért hadifoglyokat az üzemek alkalmazták. Novemberben a munkanélküli család-fők száma száznál kevesebb volt a településen.

Nagytétényben két napközis óvoda működött 3 nevelővel és 2 dajkával. A gyerekek száma 200 körül mozgott. A belterületi óvoda vezetője Kardos Gézáné, a Baross Gábor telepié pedig Németh Béláné volt. A község két iskolájában 1.301 diák tanult. Az év folyamán 152 szülés volt a településen, mindegyik baba közreműködésével történt. Három baba dolgozott a községben: Varga Imréné, Somlói Ferencné és Ferenczy Gizella.³⁰⁰

³⁰⁰ Ugyanott 44. kisdoboz 1.431. és 50. kisdoboz 807. számú irat

XIII. AZ ÖNÁLLÓ NAGYKÖZSÉG UTOLSÓ ÉVE (1949)

1949-re a hatalom gyakorlásában kizárólagos szerepe lett a Magyar Dolgozók Pártjának. A bevezetett új alkotmány szerint az állami és társadalmi tevékenység „vezetőereje a munkásosztály élcsapata”, az MDP. Az országban kialakult az egypártrendszer, a szovjet típusú pártállam.

1949. január 1-jén népszámlálás kezdődött az országban, így községünkben is. A belterületi Petőfi Sándor és a Baross Gábor telepi Kossuth Lajos általános iskolák pedagógusai végezték az összeírást. A Nemzeti Bizottság szerint az igazgatók által beküldött összeírói névsor nem volt kifogástalan, de elfogadták. Azonban nem tartották elegendőnek, *„hogyan ez a pedagógusi kar minden ellenőrzés nélkül végezze el ezen nagy horderejű összeírási munkát.”* Arra kérték a helyi MDP szervezetét, hogy a pedagógusok mellé *„egy-egy megbízható párt-aktív legyen kijelölve.”*³⁰¹

Az 1949. évi népszámlálás adatai szerint településünk népessége 10.377 fő volt, 4.901 férfi és 5.476 nő. A háborús veszteségek ellenére 1941 óta 541 fővel nőtt a lakosság lélekszáma. 9.380 nagytétényi vallotta magát magyar anyanyelvűnek és 12 német anyanyelvűnek. Nemzetiségi hovatartozás nem szerepelt a kérdések között. A katolikus, a református és az evangélikus vallású lakosok arányában nem történt számottevő változás. Az izraeliták aránya a holokauszt eseményei miatt, tovább csökkent, 0,2% lett. 1941-ben még 150 izraelita élt a településen, 1949-ben már csak 21. A község lakásainak száma valamelyest csökkent (2.840-ről 2.777-re), s a legtöbb ekkor is egyszobás lakás volt.³⁰²

Az év elején rendelet született az üzletek nyitvatartási rendjéről. E szerint az üzleteket reggel 8 órától déli 12 óráig, és délután 2 órától 6 óráig nyitva kellett tartani. A rendelet lehetőséget adott arra, hogy a nyári időszakban az üzletek reggel 6 órától egyfolytában este 8 óráig nyitva tarthassanak. A téli időszakban reggel 7 órától este 7 óráig. Az üzleteket vasárnap és ünnepnapokon zárva kellett tartani. A bortermelői kiméréseket hétköznapi reggel 8 órától egyfolytában este 9 óráig, szombaton pedig este 10 óráig lehetett nyitva tartani. Egy januári összeírás szerint a községben 101 gazdának 85 igavonásra nem használt szarvasmarhája volt, a hizlaldának 22, a Honvéd Gazdaságnak 25. Igavonásra 5 szarvasmarhát használtak a településen. A 101 gazda összesen 89 lovat tartott. A Honvéd Gazdaság 1 db cséplőgéppel rendelkezett. 1949-től a mezőőrök fontos politikai feladatot kaptak: a termelési terv, a vetési terv végrehajtásának ellenőrzése, az adatok begyűjtése stb. A megye alispánja felhívta az előljáróság figyelmét, hogy vizsgálja meg a mezőőr erkölcsi és politikai megbízhatóságát.³⁰³

³⁰¹ BFL XVII. 37. 19/b. 1948. november 19.

³⁰² Dokumentumok Budafok-Tétény történetéhez (1731-1950). Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2004. 330-359. oldal

³⁰³ BFL V. 707. c. 50. kisdoboz 588., 801. és 707. számú irat

Nagytétényben 1949-ben három állami gazdaság működött. A Lőtérén a Honvéd Lő és Gyakorlótér Gazdasága 675 katasztrális holdon, az Ó-hegyen a Győrffy Kollégium gazdasága 12 katasztrális holdon és a Kisdunaágnál a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola gazdasága 88 katasztrális holdon. Főleg búzát, rozst, árpát és zabot termesztettek. A Győrffy Kollégiumnak gyümölcsöse is volt.

A község január 1-től augusztus 31-ig terjedő időszakra beruházási tervet készített, melyben Baross Gábor telepen a XIII. és XVI. utca makadám útburkolattal való ellátása, utak salakozása, fásítása, négy kút létesítése, az egészségházban tusfürdő kialakítása, népsétány létesítése szerepelt.³⁰⁴

1948/49-ben a községben még mindig voltak juttatásra váró barackosok és szántóföldek. Többen is igényeltek e területekből. Az egyik kérelmező beadványában ez olvasható: *„35 éves nős két gyermek atyja vagyok, jelenleg munka és állás nélküli vagyok. Önhibámból kifolyólag mint vasutas nyugatra kerültem. Ellenben mindig demokratikusan gondolkodó magyar munkás voltam. Semmiféle jobboldali pártnak soha tagja nem voltam.”* A Nemzeti Bizottság decemberi javaslata alapján az előjáróság januárban telket juttatott az igénylő számára.

A járási főjegyző január 14-én értesítette a község előjáróságát, hogy a belügyminiszter feloszlatta a polgári iskola fenntartására alakult kultúrtársaságot. Pentz Endre, a polgári iskola egykori igazgatója ezt tudomásul vette. Kijelentette, hogy *„a társulatnak vagyona nem volt, sem ingó, sem ingatlan. Iratai pedig a háborús cselekmények következtében elpusztultak.”*³⁰⁵

A kommunistákat vallásellenes céljaik elérésében leginkább Mindszenty József esztergomi érsek akadályozta. A háború utáni években a bíboros lett a kommunistaellenes politika vezéralakja. Ellenezte a hitoktatás fokozatos betiltását, az egyházi iskolák államosítását, a katolikus intézmények megszüntetését stb. Népszerűsége miatt Rákosiék elhatározták, hogy leszámolnak vele. 1948. december 26-án koholt vádak alapján letartóztatták.

Jakosits Lajos a képviselő-testület januári ülésén javasolta, hogy a testület foglaljon állást Mindszenty József ügyével kapcsolatban. Elmondta, hogy a Nemzeti Bizottság meghívta a település lelkészeit egy beszélgetésre, de azok nem voltak hajlandók megjelenni. A testület határozatában azt javasolta, *„hogy az igazságügyi kormányzat Mindszenty Józsefre és bűntársaira a legsúlyosabb büntetést szabja ki.”*³⁰⁶ A Budapesti Népbíróság Mindszenty Józsefet

³⁰⁴ Ugyanott 974. és 1.389. számú irat

³⁰⁵ Ugyanott 52. kisdoboz 3.754. és 54. kisdoboz 674/1. számú irat

³⁰⁶ BFL V. 707. a. 12. kötet 347-348. oldal

1949. február 8-án életfogytiglani fegyházra ítélte. 1990-ben megsemmisítették a bíboros elleni koholt vádakát. Máriazellből hazahozott hamvait az esztergomi bazilika primási sírkápolnájában helyezték el.

A nagytétényi Nemzeti Bizottság utolsó ülése a jegyzőkönyv szerint január 29-én volt.³⁰⁷

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP), a Független Kisgazdapárt (FKgP), a Nemzeti Parasztpárt, valamint a tömegszervezetek részvételével február 1-jén megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront. A „szövetség” teljes mértékben kommunista vezetés alatt állt. Elnöke Rákosi Mátyás, főtitkára pedig Rajk László lett.

Nagytétényben március 1-jén alakult meg a Függetlenségi Népfront helyi bizottsága, melynek elnöke Vigh Dezső, titkára Jakosits Lajos lett. Egyik fontos feladatuknak a „lakás-ínség” megoldását tartották. A bizottság március 4-én tartott ülésén *„Sajnálattal állapította meg, hogy míg egyes családok 8-10-ed magukkal 1 szobában vagy odúban laknak, egyesek pedig 4-5 szobás lakásokat sokszor 1 vagy 2 személy lakja.”* Felszólították a képviselő-testületet, hogy készítsen kimutatást *„azokról a lakásokról, ahol egy, két vagy esetleg 3 személy lakik, de 4-5 szoba van, hogy oda még egy családot be tudjunk költöztetni.”*³⁰⁸

A Magyar Ifjúság Népi Szövetségének (MINSZ) nagytétényi csoportja, melynek titkára ifj. Angeli Lajos volt, berendezési tárgyak juttatását kérte az Országos Földhivataltól (100 db szék, 2 db szekrény, 1 db íróasztal, 1 db zongora stb.). Beadványuk szerint a csoport *„a helyi demokratikus ifjúság összességéből tevődik össze, megfelelő felszerelés hiányában tevékenységét mindeztideig nélkülözve kifejeznie nem tudta.”* A MINSZ 1948. március 22-én megalakult kommunista vezetésű ifjúsági csúcsszervezet volt. Jelentős szerepet játszott a munkaverseny-mozgalom elterjesztésében, az iskolák államosításában, és megszervezte az 1949-es budapesti Világifjúsági Találkozót (VIT). A nagytétényi csoport kérelmét a községi MDP és a Függetlenségi Népfront is támogatta. Ennek ellenére, mivel a földhivatal és az előjáróság nem rendelkezett az igényelt eszközökkel, a kérést nem tudták teljesíteni.³⁰⁹

Februárban a község előjárósága igénybe vette a Baross Gábor telepi katolikus egyházközség tulajdonát képező kultúrházat, s azt az MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) nagytétényi csoportja részére utalta ki. Az egyházközség a vármegye alispánjánál megfellebbezte a határozatot, s kérte annak megsemmisítését. Indokaik között előadták, hogy *„a nevezett kultúrházat az egyházközség hívei keserves filléreikből építették...”* Az MNDSZ, ha előadásokat tartott, e célra *„a termet eddig is megkapta, és a jövőben is megkaphatja...”* Kulturális, vagy társadalmi célú rendezvényekre az iskolának, vagy más szervezeteknek mindig biztosították a ház használatát. Arra is felhívták

³⁰⁷ BFL XVII. 37. 2. kötet 107. oldal

³⁰⁸ BFL V. 707. c. 50. kisdoboz 1.797. számú irat

³⁰⁹ Ugyanott 52. kisdoboz 3.539. számú irat

az alispán figyelmét, hogy a Baross Gábor telepi hívek „*szemében sem tűnik fel kedvezően az az eljárás, hogy az általuk sok nehézséggel épített egyházközségi otthont most igénylik tőlük.*”

Az MNDSZ is megkereste az alispánt. Beadványukban rosszindulatú, ellenséges hangnemben bírálták az egyházközséget. Szerintük „*a kérdéses helyiséget soha kulturális célra*” nem használták, s „*egy esettől eltekintve a demokratikus szervek a helyiséget soha igénybe nem vették.*” A kultúrházat „*népbutító korcsmának*” nevezték, azt állították, hogy az összegyűlt pénzből az egyházközség „*szeretett híveinek kultúrháznak csúfolt, a templomtól pár lépésre korcsmát*” épített, s nem törődtek azzal, hogy a lakosságnak ezzel mekkora kárt okoznak. A vármegye alispánja március 18-án az egyházközség fellebbezését elutasította. Indoklása szerint az MNDSZ szervezetének „*megfelelő kultúrházhoz, elhelyezéshez juttatása közérdek.*”³¹⁰

A politikai helyzet változását jelezte az alispánhoz írt beadványok stílusának megváltozása is. Az Alispán Úr megszólítás mellett már gyakran előfordult az Alispán Elvtárs is. Egy fellebbezésben például ez olvasható: „*A közeli napokban nőszülni fogok, ezért lakásra sürgősen szükségem van. Menyasszonyom felvidéki áttelepült antifasiszta. Ismerve Alispán Elvtárs szociális és politikai állásfoglalását, hiszem, hogy a kért lakás kiutalását részemre jóváhagyja. Maradok elvtársi üdvözlettel...*”

A megváltozott stílus, hangnem a lakásigényléseknél is tetten érhető. Egy földes és kicsi szobában élő, három gyermekét nevelő édesanya beadott lakáskérelmében már arra is hivatkozott, hogy a rossz körülmények miatt „*kipihenni magamat nem tudom, mely a munkaverseny terhére, a munkahelyemen vállalt munkában mutatkozik meg.*” A képviselő-testület a kért lakást az édesanya számára kiutalta.

A lakáskiutalásokkal kapcsolatos ügyekben az üzemi pártszervezetek is gyakran keresték meg az előjáróságot: „*Kérjük az elvtársat, hogy Z. E.-re, mivel az üzemi pártszervezetben nagy szükség van, és napi 3-4 óra utazást a gyár területén lévő pártban tudná tölteni, vagyis pártmunkát végezni. Ezért nagyon kérjük az elvtársat, legyenek szívesek a lakást neki kiutalni.*”³¹¹

1949-ben az Apponyi úton egy, az úttörőmozgalom céljait szolgáló épület állt. Az úttörőház tatarozását, bebútorozását az éves költségvetésben tervezte meg a képviselő-testület.

Az alispán rendelete alapján utcanevek megváltoztatásáról döntött a képviselő-testület március 25-én. A döntés során a községi Népfrentbizottság javaslatait vették figyelembe. A testület határozata alapján például a Fő utca neve Vörös Hadsereg útja lett, a Diósi utca Koltói Anna utca, az Apponyi út Dózsa György út stb. (A megváltozott utcanevek listája a függelékben olvasható el,

³¹⁰ Ugyanott 51. kisdoboz 2.260. számú irat

³¹¹ Ugyanott 2.156., valamint 53. kisdoboz 6.005. és 55. kisdoboz 7.080. számú irat

ahol feltüntettük az utcák mai elnevezését is.) A képviselő-testület az egyes utcanevek megváltoztatását azzal indokolta, hogy az „*nevelő hatással van a lakosságra, de ugyanakkor a képviselő-testület a háláját is kifejezésre akarja juttatni azok felé, akik a baloldali mozgalomban kiválót nyújtottak, vagy nyújtanak.*”

A népi szervekkel megtárgyalt községi öt éves tervet április elsején fogadta el a képviselő-testület. Ilyen feladatok szerepeltek benne: utak építése, fásítás, kultúrház építése, strand létesítése, vízvezeték bekapcsolása Budapesthez. A költségvetés megvalósítására már nem kerülhetett sor, hiszen az év végén a település önállósága megszűnt. Az épülő népfürdő megnyitását május elsejére tervezte a község.³¹²

Dr. Galambos Zoltán vezetőjegyzőt, más községbe történt kinevezése miatt, a járási főjegyző nagytétényi állásából felmentette. Községünk vezetőjegyzője behelyettesítéssel Szegi Mihály lett.

A Szent család utca 11. szám alatti ház kertjében egy orosz katona sírját fedezték fel. A sírban talált tárgyak alapján megállapították az elesett katona adatait is: Alexander, 24 éves, altiszt, meghalt 1944. december 24-én. Szegi Mihály vezetőjegyzőnek a szovjet nagykövetség részére írt levele szerint: „*A községemben levő orosz hősi halott holttestemét 1949. április 23-án illő tisztelettel koporsóba zárva Budafok város orosz hősi katonai temetőjébe szállítottam, s ott hősi sírba helyeztem el.*”³¹³

Május 15-én országgyűlési választásokat tartottak az országban. Választási küzdelem nem volt, az emberek a Népfront jelöltjeire szavazhattak. A szavazólapon csak az egyet nem értőknek kellett egy ikszet bejelölni, aki a listát elfogadta, csupán be kellett dobni azt az urnába. A választásra jogosultak több mint 90%-a a Népfront jelöltjeire szavazott. A megválasztott képviselők 71%-a az MDP tagja volt.

A választások idejére az országban szesztilalmat rendeltek el, melyet Nagytétényben is szigorúan betartattak. Május 14-én délelőtt az egyik vendéglőben a tiltás ellenére bort mértek ki. Az Illés-vendéglőben pedig éjfél után négy italozó vendéget talált a fogyasztási ellenőr. A vezetőjegyző mindkét esetben feljelentést tett a budafoki rendőrkapitányságon, s kérte „*az eljárás megindítását és a tulajdonjoggal rendelkező vendéglős megbüntetését.*”

A közigazgatásban dolgozók is bekapcsolódtak a munkaverseny-mozgalomba. A rákospalotai városháza MDP szervezete munkaversenyre hívta ki a nagytétényi községháza dolgozóit. Cél a „Szabad Nép” és a „Pártmunkás” című lapok ter-

³¹² BFL V. 707. a. 12. kötet 350., 362-363. és 364. oldal

³¹³ BFL V. 707. c. 51. kisdoboz 2.135. és 2.901. számú irat

jesztése volt. A vezetőjegyző így válaszolt a kihívásra: „Nagytétény községháza közigazgatási dolgozói, számszerűen 15-en a kihívást elfogadják... Tudjuk, mennyire fontos a felvilágosító munka és ennek legjobb fegyvere a Szabad Nép és Pártmunkás, amely egyetlen öntudatos munkás kezéből nem hiányozhat.”³¹⁴

Júniusban az általános iskolákban megtartották az évváró ünnepélyeket. Egyben megkezdődtek a beíratások az 1949/50-es tanévre. Ebből az alkalomból az előljáróság felhívta az iskolák és a szülők figyelmét arra, hogy „az új tanévben 500 népi kollégium áll rendelkezésre a munkásság, dolgozó parasztság és haladó értelmiség gyermekei részére. Ezekben a kollégiumokban egész ingyen, vagy havi 30 Ft ellenében bentlakás és tankönyv segítség jut az általános, közép- és főiskolai tanulóknak.”

A főváros Közoktatási Ügyosztálya elrendelte, hogy a nagytétényi általános iskolában napközis tanulóotthont kell felállítani. Az ügyosztály ígéretet tett arra, hogy a napköziben foglalkoztatott tanulók étkeztetéséről és pedagógiai felügyeletéről gondoskodni fog. A napközi otthon létesítésének legfontosabb feltétele a megfelelő helyiség biztosítása volt. Oberth Kálmán, az iskola igazgatója az MDP helyi szervezetéhez és az előljárósághoz fordult segítségért. „Tudomásomra jutott, hogy Nagytétény községben a Fő utca 42. házszám alatt eddig közellátási jegyiroda céljára használt két szobából álló helyiség az iroda megszűnésével szabaddá válik, s mivel ez a helyiség a fenti célnak megfelel, kérem igénybejelentésemet tudomásul venni, és a helyiségeket szabaddá válásuk után napközis tanulóotthon létesítése céljára kiutalni.” A képviselő-testület az igazgató kérését teljesítette.³¹⁵

Az év folyamán 16 ezer Ft-ot költöttek a község „ékszerdobozának” nevezett Nagyboldogasszony plébániatemplom további szépítésére. Megtörtént a régi sekrestye, oratórium és kóruselőtér ablakainak cseréje, a bejárat freskóinak felújítása, a templomi előtér rendezése.³¹⁶

Az 1948-ban tervezett négy kút építése közül egy, a Molnár utca végén lévő júniusban elkészült. A többi kút megépítése helyett a vízvezeték fokozatos kiépítéséről döntött a képviselő-testület.

1949 nyarán Diósárokban, 27 pincelakásban, szörnyű körülmények között még mindig éltek munkáscsaládok. A barlanglakók kitelepítése és egészséges lakásban való elhelyezése fontos feladata volt a községnek. A pincelakók elhelyezése azonban csak úgy volt lehetséges, ha a településen egyes lakásokat

³¹⁴ Ugyanott 52. kisdoboz 3.559. és 4.521. számú irat

³¹⁵ Ugyanott 54. kisdoboz 6.600. és 6.586. számú irat

³¹⁶ SzfvPL No. 4569/798. számú irat

átalakítanak, amihez azonban nem volt pénze az előljárásának. Június 8-i ülésén ezért úgy döntött a képviselő-testület, *„hogy az új piactér létesítésére fenntartott 30.000 Ft hitelt átruházza a pince-, illetve barlanglakók elhelyezése érdekében szükséges lakás átalakítások költségeire.”*³¹⁷

A képviselő-testület augusztus 9-én, rendkívüli közgyűlésen ismerte meg a bevezetésre kerülő új alkotmányt. Schieder Lipót községi bíró felkérésére Komlós Géza ismertette az új alkotmány szakaszait, *„melynek minden pontja a nép iránti szeretetet fejezi ki.”* Az előadó kiemelte, *„hogy az új alkotmányunk révén országunk tovább fejlődhet minden dolgozó javára.”* A közgyűlés utasította az előjáróságot, *„hogy az új alkotmány feletti örömünk kifejezésekként a nép nagy vezérének, Rákosi Mátyásnak mélységes hálánkat és ragaszkodásunkat táviratilag fejezzük ki.”*³¹⁸

Az új alaptörvényt, mely az 1936-os sztálini szovjet alkotmány mintájára készült, augusztus 18-án fogadta el az Országgyűlés, és augusztus 20-án lépett életbe. Magyarország népköztársaság lett. Az alkotmány rögzítette az MDP vezető szerepét, megszüntette a hatalmi ágak (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) szétválasztását. Az állampolgárok jogait tartalmazta, de garanciákat nem rendelt melléjük.

A kommunista tábor egyik propagandaeszközeként rendezték meg a második világháború után kétévente a Világifjúsági Találkozókat (VIT), melyeken a világ ifjúsága „kifejezhette békevágyát”. A második VIT házigazdája Budapest volt 1949. augusztus 14. és 28. között, melyen 82 országból 104.000 fiatal vett részt.

A megnyitó napján Nagytétény házait és az ifjúsági szervezetek épületeit fel kellett lobbogózni. A különböző programokon településünk szervezeteinek küldöttei is részt vettek.

Augusztusban felmérés készült a községben működő népkönyvtárak adatról. Ezek szerint Nagytétényben öt népkönyvtárban lehetett könyveket kölcsönözni. Az MDP nagytétényi szervezetének könyvtára 334 kötet könyvvel

³¹⁷ BFL V. 707. a. 12. kötet 375. és 384-385. oldal

³¹⁸ Ugyanott 386-387. oldal

rendelkezett, a Hungária Gumigyár könyvtára 692 kötetel, a Hungária Vegyi és Kohóművek könyvtára 743 kötetel, a Vadásztölténygyár könyvtára 210 kötetel és a település Szakmai Bizottságának könyvtára 350 kötetel.

A népbíróság még 1949 nyarán is tárgyalta úgynevezett népellenes pereket. Egy magyar állampolgárságú, német anyanyelvű nagytétényi lakosról a bíróság megállapította, hogy „1942. évben önként belépett a Volksbund nagytétényi szervezetébe és annak 1944. évig tagja volt.” A bíróság szerint az illető személy ezzel népellenes bűntettet követett el, s ezért hat hónap börtönbüntetésre ítélte.

Az 1949-ben meghirdetett ötéves terv költségeinek részbeni fedezésére a kormány felhívására szeptember 29-én megkezdődött az ötéves tervek kölcsön jegyzése. Az állam elvárta a dolgozóktól, hogy évente kb. egyhavi fizetésüknek megfelelő összegért jegyezzenek kölcsönt, melyet a későbbi években békekölcsönnek hívtak, s így segítsék az országot a „békéért folyó küzdelemben”. A kölcsönért nem kamat járt, hanem sorsoláson húzták ki a nyerteseket.

A kölcsönjegyzést nem mindenki fogadta lelkesedéssel. A járás főjegyzője vizsgálatot indított a nagytétényi község háza egyik dolgozója ellen, mert „Tudomásomra jutott, hogy antidemokratikus magatartást tanúsít, és a községben az ötéves tervek kölcsönjegyzés ellen izgat.” Ez fegyelmi vétségnek minősült, s az illetőt hivatali állásából felfüggesztették.³¹⁹

Önállóságának megszűnése előtti hetekben Nagytétény község elöljáróságának 32 alkalmazottja volt. Szegi Mihály vezetőjegyzőt más községbe helyezték át, ezért Szabó Lajos aljegyző lett megbízva a vezetőjegyző helyettesítésével. A másik aljegyző, Bánhidi Ferenc az általános közigazgatási ügyekért felelt. A községi bíró Schieder Lipót, a törvénybíró Darabos István volt. A pénztárnoki teendőket Matejka Antal látta el, az irodatiszt Krizsán Márta volt. Az alkalmazottak közé tartoztak az altisztek (kézbesítők), a tűzoltók, a kisegítők, a szülésznők, mezőőrök stb.³²⁰

Októberben felszámolták a Pénzügyi Központ kezelésében lévő nagytétényi Mészárosi Telepet. Az ingatlan hat raktárnak használt helyiségét és a 2 hold 520 négyszögölnyi területet a község megvásárolta. A képviselő-testület határozata megállapította, hogy „Az ingatlanra, mely a sportpálya mellett terül el, a községnek sportcélokra multhatatlanul szüksége van, mert a sport fejlődését

³¹⁹ BFL V. 707. c. 53. kisdoboz 5.423., 5.854., 6.199. és 7.224. számú irat

³²⁰ Ugyanott 5.860. számú irat

másként biztosítani nem lehet. A sporttelep bővítésére más lehetőség nincs, másutt megfelelő hely rendelkezésre nem áll.”

Négy telephelyhez kötött üzem működéséről számolt be egy jelentés: a köztulajdonban lévő Hungária Gumigyárról, melynek felelős üzemvezetője Dr. Sólyom Barna Zoltán volt; az államosított Hungária Vegyi és Kohóművekről, vezetője Stirling Béla; a nemzeti vállalként üzemelő Bányagyutacsgyárról, vezetője Zumpf János; és az államosított Terrachemia Vegyészeti Gyárról, vezetője Vécsey Béla.

A község két napközi otthonában novemberben 154 gyermeket láttak el. A nagytétényiben 106-ot, közülük 22 részesült étkezésben. A Baross Gábor telepi napközibe 48 gyerek járt, s mindegyik étkezésben is részesült.³²¹

A Baross Gábor telepi általános iskola 17 osztálya mindössze 8 tanteremben volt elhelyezve, s ez az oktató munkát nagyon megnehezítette. Az iskola bővítésére az előjáróság egy vendéglő-helyiséget kívánt bérelni, amelyben két tanterem alakítható ki. Az átalakítási munkálatokhoz a főváros polgármestere, Pongrácz Kálmán 2.465 Ft póthitelt utalt ki Nagytéténynek. A képviselő-testület azonban a helyiségek havi 100 Ft-os bérleti díját sem tudta biztosítani, ezért további segítséget kért.³²²

Október végére a XVI. és XIII. utca makadámozása megtörtént, azonban az átereszek még nem készültek el. Az úttest tartóssága és a csapadékvizek szabályozása, elvezetése miatt e munka kivitelezésére Hayder Elemér építőmestert bízta meg a képviselő-testület, aki azt 13.683 Ft-ért vállalta el.

A barlanglakásokban élők elhelyezése céljából a képviselők a Fő utca 89. szám alatti romos lakás átalakításáról is döntöttek. A kőműves munkát Hayder Elemér, az asztalos munkát Somodi Kálmán, a mázolósi feladatot Fekete Ferenc kapta meg.³²³

1949. december 20-án, alig két hónappal a korábbi bel- és külügyminiszter, Rajk László kivégzése után, az új belügyminiszter, Kádár János az Országgyűlés elé terjesztette a Nagy-Budapest létrehozásáról szóló törvényjavaslatot. A megszavazott törvény 1950. január 1-jével Budapesthez csatolt 7, addig önálló várost, köztük Budafokot, és 16 nagyközséget, köztük Nagytétényt.

Önálló településünk képviselő-testületének utolsó ülésére 1949. december 28-án, este 6 órakor került sor. Az ülés egyetlen témája a városegyesítés volt. Schieder Lipót községi bíró, a levezető elnök, bevezetőjében ecsetelte a fővároshoz kerülés előnyeit. Kijelentette, hogy *„A fejlődés irányát most már nem akadályozhatja semmi... Így gyorsabban építjük a szocialista Magyarországot vezérünk, Rákosi Mátyás bölcs vezetésével.”* A hozzászólók is üdvözölték Nagy-Budapest létrehozását, a fővároshoz történő csatlakozást. Az egyik képviselő

³²¹ Ugyanott 54. kisdoboz 6.874., 6.427. és 6.476. számú irat

³²² Ugyanott 55. kisdoboz 7.417. számú irat

³²³ BFL V. 707. d. 3. kisdoboz 1949. november 2.

szerint az „MNDSZ, a dolgozó asszonyok és anyák boldogan várták Nagy-Budapest megalakulását.” Oberth Kálmán, az általános iskola igazgatója elmondta, „hogya főváros annak dacára, hogy csak január elsejével veszi birtokba az általános iskolákat, mégis már a folyó évben 10.000 forint értékű segélyt nyújtott az iskolának, és ezen kívül 600 db tankönyvet adott.”

A főváros megjelent képviselője arról beszélt, hogy a nagytétényi lakosok számára olcsóbb lesz a HÉV, az ötéves terv megvalósulásával a villany és a víz is kevesebbe kerül majd, s több lesz a „Közért”, az élelmiszerbolt is, mely nagyobb választékkal várja a helyi vásárlókat. Beszéde végén – érdekes módon – még a harmadik világháború is szóba került a városegyesítés kapcsán: „Fogjon össze a dolgozó nép, hogy ki tudjuk szorítani a kémeket és szabotálókat, és akkor meg van a lehetőség arra, hogy a 3-ik világháborút elkerüljük.”³²⁴

A városegyesítés Nagytétény történelmének több évszázados időszakát zárta le. Létrejött Budapest XXII. kerülete, s ezzel településünk szakmai, politikai, gazdasági önállósága megszűnt. Nagy változás kezdődött hazánk közigazgatásában: létrejöttek, s közel 40 évig működtek a tanácsok. A tanácsrendszer bevezetése nem csupán szervezetileg alakította át a magyar közigazgatást. A helyi tanácsokat alárendelték az államigazgatás felsőbb szerveinek, s a helyi pártszervezeteknek is.

A XXII. kerületi tanács 1950. augusztus 15-én, Budafokon tartotta alakuló ülését. Szőke Lajos, a budafoki Népfront elnöke bejelentette, hogy *kerületünkben is megkezdí működését a most megválasztandó tanács, mely a kerület új igazgatásának új szervezete lesz.*” Hangsúlyozta, hogy „A tanácsok az államvezetés legtokéletesebb formái, amelyek bebizonyították életképességüket és fölényüket minden más rendszerrel szemben.” Természetesen nem maradhatott ki beszédéből a Szovjetunió dicsérete sem: „Hálával, szeretettel és köszönettel fordulunk felszabadítónk, a hatalmas Szovjetunió, és a világ dolgozóinak nagy vezére és a magyar nép nagy barátja, Sztálin elvtárs felé, akinek köszönhetjük, hogy eljutottunk a tanácsok megalakulásáig.”

Az alakuló ülésen megválasztották a tanácstagokat, a Végrehajtó Bizottság 13 tagját, elnökét, titkárát. A kerületi tanács első elnöke Jakosits Lajos lett.³²⁵

Az önálló Nagytétény története véget ért. A korábbi nagyközség évekig szenvedte a beolvasztás hátrányos következményeit. Ez azonban már egy másik krónika lapjaira tartozik.

³²⁴ Ugyanott 1949. december 28.

³²⁵ BFL XXIII. 22. a. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1. kötet 1-6. oldal

XIV. FÜGGELÉK

Nagytétény civil egyesületei 1940/41-ben

<i>Az egyesület neve</i>	<i>Az alapítás éve</i>
1. Nagytétényi Iparoskör	1907
2. Baross Gábor telepi Polgári Kör	1909
3. Nagytétényi Polgári Kör	1911
4. Nagytétényi Sport Egylet	1912
5. Nagytétényi Iparosok Sport Egylete	1922
6. Magyarországi Famunkások Szövetsége	1924
7. Magyarországi Építőipari Munkások Szövetsége	1925
8. Önkéntes Tűzoltó Egylet	1925
9. Nagytétényi Általános Ipartestület	1925
10. Nagytétényi Levente Egyesület	1926
11. Baross Gábor telepi Templomépítő Egyesület	1926
12. Mátyás király polgári Lövész Egylet	1930
13. Baross Gábor telepi Szeretet Dalkör	1931
14. Szent Antal Temetkezési Egylet	1931
15. Megértő Lelkek Önsegélyező és Jótékonycélú Asztaltársasága	1932
16. Hungária Gumigyár Közművelődési Egyesület	1933
17. Nagytétényi Őszibarack-termelők Egyesülete	1933
18. Nagytétényi Haladás Asztaltársaság	1933
19. Nagytétényi Gazdasági Asztaltársaság	1933
20. Nagytétényi Jóbarátok Asztaltársasága	1934
21. Frontharcosok Szövetsége Nagytétényi Csoportja	1934
22. Nagytétényi Football Club	1935
23. Metallochemia Sportköre	1936

A Holokauszt nagytényi azonosított áldozatai
A Holokauszt Emlékközpont adatai

Név	Születési év	Édesanya neve	Név az emlékfalon
özv. Berger Józsefné	1883	Schweiger Fáni	8. sor 76. oszlop közepén
Berger János	1920		3. sor 90. oszlop közepén
Berger József	1911		3. sor 83. oszlop közepén
Bleier Ernő	1884	Lővy Sály	5. sor 68. oszlop alján
Bőhm Izidorné	1893	Witt Szeréna	7. sor 38. oszlop közepén
Csenki Ambrusné	1871	Reisz Mária	5. sor 8. oszlop alján
Falusy Nándor	1932	Róth Kornélia	2. sor 2. oszlop közepén
dr. Fleischner Gyula	1893	Basch Sarolta	6. sor 25. oszlop alján
dr. Fleischner Gyuláné	1901	Link Julianna	6. sor 4. oszlop közepén
Herz Johanna	1878		2. sor 87. oszlop alján
Hirsch György	1940	Wertheimer Borbála	4. sor 115. oszlop közepén
Hirsch Magdolna	1932	Wertheimer Borbála	4. sor 119. oszlop közepén
Hirsch Veronika	1934	Wertheimer Borbála	4. sor 120. oszlop közepén
Kárpát Márkné	1893	Trosztler Ida	1. sor 1. oszlop alján
Kohn Ármin	1879	Vesceli Regina	8. sor 142. oszlop közepén
Kohn Árminné	1885	Julius Julianna	8. sor 143. oszlop közepén
özv. Keller Béláné	1892	Dannenberg Margit	5. sor 63. oszlop közepén
Komlós Endre	1930	Gruber Erzsébet	2. sor 9. oszlop alján
Komlós Éva	1925	Gruber Erzsébet	3. sor 30. oszlop közepén
Komlós Gézőné	1907	Braun Anna	6. sor 8. oszlop közepén
Komlós Sándor	1893	Bródi Etelka	3. sor 42. oszlop közepén
Komlós Zoltán	1929	Gruber Jolán	7. sor 30. oszlop közepén
Landler Jakabné	1855		
özv. Lővy Ernőné	1871	Braun Betti	
Reich Antal	1906		3. sor 94. oszlop közepén
Ricker Izidor	1886	Rosenstrauch Zsófia	7. sor 38. oszlop közepén
Ricker Izidorné	1890	Silberger Róza	5. sor 16. oszlop alján
Ricker János Ottó	1927	Meiszner Dóra	3. sor 2. oszlop közepén
özv. Schober Mórné	1895	Witt Szeréna	3. sor 47. oszlop alján
Schober Valéria	1932	Schwarcz Blanka	8. sor 13. oszlop közepén
Schober Veronika	1928	Schwarcz Blanka	3. sor 27. oszlop közepén
Sorger József			9. sor 170. oszlop közepén
Thieben Károly	1884		7. sor 217. oszlop közepén
Vértés Miklósné	1892	Garai Hermin	9. sor 162. oszlop közepén
Wagmann Ibolya		Kohn Rozália	8. sor 141. oszlop közepén
Wagnann Salamonné		Sorger Teréz	8. sor 140. oszlop közepén
özv. Weisz Gyuláné	1873		3. sor 83. oszlop közepén
Winkler József	1907		
Zwillinger Zoltán	1912	Herzberg Klára	1. sor 78. oszlop alján

A községben 1947-ben működő egyesületek

BFL V. 707. c. 37. kisdoboz 669. számú irat

<i>Az egyesület neve</i>	<i>Az egyesület elnöke</i>
1. „Szent Antal” Temetkezési Egylet	Höflinger András
2. Haladás Asztaltársaság	Havasi Antal
3. Barátság Asztaltársaság	Knapp Béla
4. Szabadság Sportegylet	Mudroch Frigyes
5. Kossuth Asztaltársaság	Bigisich Rezső
6. Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom	ifj. Csallóközi Imre
7. Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ)	Stirling Béla
8. 420. „Boldog Kinga” Leány Cserkészcsapat	Markó Gyula
9. 803. Nagyboldogasszony Cserkészcsapat	Markó Gyula
10. Hazatérők Asztaltársasága	Mányoki István
11. Jó Barátok Ipar Asztaltársaság	Lajkó Pál
12. Jóforint Asztaltársaság	Mányoki János
13. Nagytétény-Budatétény Ipartestület	Lengyel János
14. Római Katolikus Leányegylet	
15. Római Katolikus Leánykör	

Nagytéényi iparosok 1947/48-ban
Az ipartestület lajstroma alapján

1.	Grósz Jakab	asztalos	Fő utca 78.
2.	Wittmann János	asztalos	Ó-utca
3.	Ziegler Mihály	asztalos	Diósárok
4.	Kulcsár Lajos	asztalos	XI. utca 2.
5.	Timkó Sándor	asztalos	Petőfi utca
6.	Somodi Kálmán	asztalos	Apponyi út 68.
7.	Babonits Ferenc	ács	Zsák utca 7.
8.	Hasszán Lipót	ács	Ó-utca
9.	Höflinger József	ács	Diósi utca
10.	Wittmann Ferenc	ács	Ó-utca 12.
11.	Felföldi János	ács	Szt. Imre-herceg utca
12.	Keszthelyi János	ács	Országút 16.
13.	Erdősi Ferenc	bádogos	Zrínyi utca 2.
14.	Spiller György	bádogos	Fő utca 80.
15.	Ár Mihály	bognár	Fő utca 86.
16.	Herman Sándor	bognár	Duna utca 16.
17.	Gyűrűs János	bognár	Diósárok
18.	Baksai János	cipész	Ó-utca 13.
19.	Báló János	cipész	Templom utca
20.	Csengel Ferenc	cipész	XIII. utca
21.	Fleck Vilmos	cipész	XIII. utca
22.	Hauth Gyula	cipész	Fő utca 55.
23.	Loys Pál	cipész	Apponyi út
24.	Skrbek Artúr	cipész	Duna utca 3.
25.	Domanits Márton	cipész	Sziget utca
26.	Kenyér János	cipész	Ady Endre utca 2.
27.	Tafferner Károly	cukrász	Fő utca 41.
28.	özv. Hajmásy Árpádné	cukrász	V. utca 2.
29.	özv. Bayer Ferencné	férfi szabó	Országút
30.	Chilkó Ferenc	férfi szabó	Csókási Pál utca
31.	Höflinger Károly	férfi szabó	Fő utca
32.	Hladik Ede	férfi szabó	Templom utca
33.	Ledniczky Ferenc	férfi szabó	Batthyány utca
34.	Ecsedi János	fodrász	Fő utca 73.
35.	Endrődi Károly	fodrász	Fő utca 51.
36.	Haász György	fodrász	VIII. utca
37.	Prohászka Lajos	fodrász	Ó-utca 21
38.	Meichl István	fodrász	Fő utca
39.	Purgai Imre	fodrász	V. utca 12.
40.	Spiller Alajos	kalapos	Fő utca 43.
41.	Wáhl Lajos	kosárfonó	Fő utca 23.
42.	Leszkázy Márton	kosárfonó	Zsák utca 13

43.	Albert Péter	kovács	Fő utca 102.
44.	Bicskei Márton	kovács	Duna utca 16.
45.	Foidl Elemér	kőműves	Sziget utca
46.	Hasszán Márton	kőműves	Szt. Imre-herceg utca
47.	Willy Károly	kőműves	Batthyány utca
48.	Müller József	kőműves	Országút
49.	Reich János	kőműves	Szentháromság utca
50.	Mauchner Károly	kőműves	Fürdő utca
51.	Ackerman Mátyás	lakatos	Iskola utca 3.
52.	Domanits József	lakatos	Ady Endre utca
53.	özv. Huber Jakabné	hentes	Plébánia utca 5.
54.	Huber Antal	hentes	Ó-utca 20.
55.	özv. Kludák Józsefné	hentes	Fő utca 61.
56.	Kludák István	hentes	Fő utca 61.
57.	özv. Pentz Istvánné	hentes	Fő utca 58.
58.	Hüll Ferenc	hentes	Fő utca 76.
59.	Száraz József	műszerész	Fő utca
60.	Boros József	női szabó	Diósdí utca 1.
61.	Kiss Imréné	női szabó	Fő utca
62.	Pentz Lipótné	női szabó	Ó-utca
63.	Mehrl Sebestyén	női szabó	Templom utca 4.
64.	Tauch Károlyné	női szabó	Batthyány utca
65.	Huber Antal	pék	Ó-utca 43.
66.	Hufnágel Imre	pék	Plébánia utca 8.
67.	Wusztínger János	pék	Fő utca 40.
68.	Kádár Imre	szobafestő	III. utca
69.	Wallner Gyula	szobafestő	Templom utca
70.	Gere Márton	villanyszerelő	V. utca 8.
71.	Papp Rezső	fényképész	Fő utca 37.
72.	Szelmann Ignác	vendéglős	Fő utca 67.
73.	Spiller István	vendéglős	Fő utca 73.
74.	Ambrus Károly	vendéglős	Diósdí utca 3.
75.	Hufnágel István	vendéglős	Fő utca 38.
76.	özv. Illés Ferencné	vendéglős	Szentháromság u. 3.
77.	Skolits János	vendéglős	Plébánia utca 1.
78.	Oberding József	vendéglős	Országút 100.
79.	Hajós Károly	autószerelő	Fő utca 68.
80.	Rózsa János	szíjgyártó	Fő utca 46.
81.	Demján László	órás	Fő utca 41.
82.	Schmidt József	aranyműves	Temető utca 9.
83.	Hasszán Józsefné	szikvízgyártó	Ady Endre utca 7.
84.	özv. Hasszán Mártonné	szikvízgyártó	Ó-utca 32.

Utcanevek változásai 1949-ben

<i>Az utca neve 1949 előtt</i>	<i>1949-es elnevezése</i>	<i>Az utca mai neve</i>
Országút	Malinovszkij marsall	Nagytétényi út
Fő utca	Vörös Hadsereg útja	Nagytétényi út
Budafoki út	Somogyi Béla út	Hugonnai Vilma utca
Nap utca	Bacsó Béla utca	Kastélmúzeum utca
Duna utca	Csókásy Pál utca	Kastélypark utca
Ó-utca	Zsámbéky Lajos utca	Zambelly Lajos utca
Molnár utca	Úttörők útja	Úttörők útja
Diósdí utca	Koltói Anna utca	Romhányi József utca
Szentháromság utca	Hámán Kató utca	Szentháromság utca
Szentháromság tér	Hősök tere	Szentháromság tér
Plébánia utca	Szabadság utca	Szabadság utca
Apponyi út	Dózsa György út	Dózsa György út
Fürdő utca	Kiss János utca	Kiss János utca
Flórián tér	Rózsa Ferenc tér	Szent Flórián tér
Flórián utca	Landler Jenő utca	Szent Flórián utca
Diósárokí út	Bartók Béla út	Bartók Béla út
Levente utca	Sport utca	Sport utca
Szent László utca	Schönherz Zoltán utca	Szent László utca

Felhasznált irodalom

Wágner Ferenc: Diósd története

Diósd Polgármesteri Hivatal, Diósd, 2013.

Dokumentumok Budafok – Tétény történetéhez (1731 – 1950)

Szerkesztette: Czaga Viktória, Garbóczi László és Szabó Csaba

Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2002.

Czibulka Sándor: A kitelepítési névjegyzékek adatai

Központi Statisztikai Hivatal, 2004.

Magyarország a XX. században. I. kötet

Szerkesztette: Kollega Tarsoly István

Babits Kiadó Kft., Szekszárd, 1996.

Reformátusok Budapesten. 1. kötet

Szerkesztette: Kósa László

Argumentum Kiadó, Budapest, 2006.

Zoltán Gábor: Sétapálcától a műanyag habig

A Pannonplast Műanyagipari Vállalat története

Pannonplast, Budapest, 1989.

Dr. Párkányi Ferenc: Tétény monográfiája

Baross Gábor telep és egyházközségének története

Budapest, 1958 (kézirat).

Tétény – Promontor (Budapest XXII. kerületének története)

Szerkesztette: Joó Ernő és Tóth Gábor

Budapest, XXII. kerületi Tanács VB. 1988.

Képek jegyzéke

A régi képeslapok, fotók, dokumentumok a szerző gyűjteményéből és a visszaemlékezők családi albumából valók.

Borító:	A Fő utca 1940/41 telén (Kludák Erzsébet albumából).
8. oldal:	A községháza épülete (régii képeslap részlete).
9. oldal:	Az 1940. évi árvíz – Batthyány utca (Heitzmann Zoltán albumából). Az 1941. évi árvíz – Árpád utca (Kludák Erzsébet albumából).
12. oldal:	Erdélyi bevonulás, 1940. szeptember.
13. oldal:	SAS behívó.
14. oldal:	A Rudnyánszky-család kriptája.
15. oldal:	Az Országzászló télen (Herczeghalmy-testvérek albumából).
16. oldal:	A Fő utca trafikkal 1940/41.telén (Kludák Erzsébet albumából).
17. oldal:	Hóból épített szfinx a polgári iskola udvarán. Jégtáblák Dunatelpen 1941.telén (Patakiné Száraz Anna képei).
19. oldal:	A Hungária Gumigyár (régii képeslap részlete).
20. oldal:	A Sertéshizlalda (régii képeslap részlete).
21. oldal:	Leventék.
22. oldal:	A Nagyboldogasszony cserkészcsapat1941-ben felavatott zászlója, két öregcserkész: Tafferner Károly és Almási Béla (A Tafferner testvérek albumából).
23. oldal:	Az elemi iskola épülete (régii képeslap részlete).
26. oldal:	Baross Gábor telep második iskolájának épülete.
28. oldal:	Téglajegyek. Épül a Jézus Szíve templom.
29. oldal:	A Jézus Szíve templom. (A 26-29. oldal képei „A Baross Gábor-telepi Jézus Szíve templom és egyházközség története” című könyv fotói.)
30. oldal:	A Nagytétényi Polgári Kör tablóképe (Kutas Endre albumából).
32. oldal:	A Levente újság címlapja, 1940-es évek.
33. oldal:	A polgári iskola épülete napjainkban.
34. oldal:	Pentz Endre, a polgári iskola igazgatója.
35. oldal:	Az „Ízletes hadiételek” című könyv borítója.
38. oldal:	A nagytétényi református egyház címere.
39. oldal:	A nagytétényi református templom.
41. oldal:	Karácsonyi plakát 1942-ből.
42. oldal:	Ne felejtse! – háborús plakát 1942-ből.
43. oldal:	Magyar katonalevél – képeslap.
44. oldal:	„Ima-füzet a magyar katolikus katonák számára” című kiadvány borítója (Turbék Emőke gyűjteményéből).

45. oldal:	Havasi Márton alhadnagy. Havasi Márton testvéreivel. (Turbék Emőke albumából).
46. oldal:	Tábori levelezőlap (Turbék Emőke tulajdona).
47. oldal:	Herczeghalmi Nándor főhadnagy
48. oldal:	Herczeghalmi Nándor 38M tankján (Herczeghalmi testvérek albumából). Felföldi István (önéletrajzi írásának borítója).
51. oldal:	A Hősi Emlékmű egyik II. világháborús emléktáblája.
52. oldal:	A Hősi Emlékmű.
53. oldal:	A Doni katasztrófa.
54. oldal:	Tafferner Károly tartalékos tizedes és parancsnoki elismerése Grósz Ferenc pék (Herczeghalmi testvérek albumából).
55. oldal:	Kludák József hentes és mészáros üzlete. Kludák József üzletében (Kludák Erzsébet albumából).
56. oldal:	Endl Károly fodrász üzlete (Patakiné Száraz Anna gyűjteménye). Horthy Miklós és egy levente.
57. oldal:	Légoltalmi ABC plakát.
61. oldal:	Légítámadás, bombázás felvétele. „Én is hadicél vagyok” – háborús plakát.
63. oldal:	Szabó Károlyné levelének részlete (Heitzmann Zoltán gyűjteménye).
65. oldal:	A nagytétényi zsidó temető. A zsinagóga bejárata.
66. oldal:	A zsinagóga egykori belseje.
67. oldal:	Killy Antal és felesége (Scheer Margit albumából).
68. oldal:	Kohn Ármin és felesége (Kutas Endre albumából).
69. oldal:	Botlatókövek.
71. oldal:	Állami cukorjegy.
72. oldal:	A gyergyószentmiklósi templom harangjai. Harangátadási igazoló okmány (Tamás Györgyné tulajdona).
74. oldal:	A nagytétényi iskola (régí képeslap részlete).
75. oldal:	Munkaszolgálatosok.
77. oldal:	Téli háborús kép.
78. oldal:	Téli háborús kép 2.
79. oldal:	Huber Antal hentes és mészáros munka közben. (Ősz Béláné, Szalay Ilona albumából).
81. oldal:	Dr. Bálint Béla emléktáblája Baross Gábor telepen.
82. oldal:	„Batyuzók” a vonaton.
90. oldal:	Választási plakátok – 1945.
94. oldal:	Az Igazoló Bizottság határozata.
99. oldal:	A Kossuth híd és Hasszán Ferenc (Patakiné Száraz Anna gyűjteményéből).
100. oldal:	A magyar köztársaság kikiáltásának ünnepe – plakát.

102. oldal:	Méliusz Imre: „Indulnak a leventék” című megsemmisített könyvének borítója.
103. oldal:	Az MKP plakátja.
105. oldal:	Tízmillió B-pengő. Plakát a forintról.
106. oldal:	Killy Antal a forint tiszteletére rendezett ünnepségen a kastélyban (Scheer Margit albumából).
107. oldal:	Száraz Ferenc őszibarackjaival (Patakiné Száraz Anna albumából).
116. oldal:	A svábok kitelepítése (A „Szabad Szó” című újság). A svábok kitelepítése.
117. oldal:	A nagytétényi kitelepített svábok emlékhelye.
118. oldal:	Választási plakát – 1947.
119. oldal:	A 3 éves terv plakátja.
120. oldal:	A plébániatemplom belseje.
121. oldal:	A plébániatemplom.
123. oldal:	Zsetényi Teréz a „Csókos asszony” című operettben (Grábits Istvánné albumából).
124. oldal:	Szüreti bál – 1947. A képen Szalay Ilonka és Száraz József látható (Ősz Béláné, Szalay Ilona albumából). Nősök Bálja (A 100. bál alkalmából megjelent kiadványból).
127. oldal:	Cserkész és úttörő egyenruha.
129. oldal:	Barlanglakás.
131. oldal:	Az MKP és az SZDP egyesülési plakátja.
132. oldal:	Munkaverseny plakát.
135. oldal:	A nagytétényi kastély (régí képeslap).
138. oldal:	Mindszenty József.
141. oldal:	„Szavazz a Népfontra!” – plakát.
142. oldal:	A plébániatemplom kórusa az orgonával.
143. oldal:	„Éljen augusztus 20!” – plakát. Az 1949. évi budapesti VIT jelvénye.
144. oldal:	Az öt éves tervkölcson sorsolási plakátja.
147. oldal:	A Baross Gábor telepi Polgári Kör plakátja (Kutas Endre albumából).
148. oldal:	Az Áldozatok Emlékfala a Holokauszt Emlékközpontban (részlet).
149. oldal:	A nagytétényi leánycserkészek (Tafferner testvérek albumából).
152. oldal:	Régi képeslap Nagytétényről.
Hátsó borító:	Három nagytétényi képeslap.

A korszak képes albuma

A Fő utca az 1940-es
árvíz idején

A Halászcserda
az árvíz idején

A hízalda
az árvíz idején

1940. évi árvíz, Batthyány utca

Képeslap a nagytétényi Dunapartról

1941-es árvíz,
Kossuth utca

1941-es árvíz,
Duna utca

Bérmálás
az 1940-es években

Nagytétényi Polgári Kör vezetősége
(1930-as évek)

Nagytétényi cserkészek Gödöllőn

Huber Jakob reklámja

Oberhuber Alfréd

Kludák hentes 1947-ben
újjaépítési kiállításon

A Hősi Emlékmű koszorúzása

Leventezenekar a 30-as években

A polgári iskola tablója 1942/43

Horváth Károly osztálya a 40-es években

Dr. Bálint Béla emlékek

Csikóslány a cserkészek
szüreti bálján

Herczeghalmy Nándor
barackosában (1947)

Ezüstkalász tanfolyam hallgatói (1947)

Varrótanfolyam résztvevői (1947)

Elemi iskola 1. osztálya, 1940/41. tanév

Az Illés-vendéglő

Schmidt György Halászcárdája
a Dunaparton

A „Liliomfi” előadása a Szelmann
vendéglő színpadán

Nagytétényi képeslap

A Lőwy-kastély

A Templom-tér a 20-as években,
a mai Nagytétényi út

A községháza

Frigyláda-szekrény a zsinagógában

A plébániatemplom restaurált
mellékoltárképe

A régi Szentháromságtér

A régi Flórián utca

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ

A, Á

Áldozatok Emlékfala.....	68
általános iskola	35, 37, 88, 89, 125, 126, 133, 145, 146
áremelkedés	19, 53
árvíz	8, 9, 16, 17, 18, 20, 25, 63, 157

B

bajtársi szolgálat	40
Bálint Béla	81, 109, 112, 155, 159
Bánhidi Ferenc.....	76, 89, 129
barlanglakók	142, 143
Baross Gábor telep.....	10, 26, 27, 104, 113, 154
Baross Gábor telepi iskola	6, 10, 11, 41, 57, 59, 85, 91, 114, 125, 126, 137
Baross Gábor telepi Polgári Kör	26, 27, 81, 147
Barotányi Ferenc	23
batyuzás	82
bélista.....	103, 104
Bessenyei Ákos	35, 114
beszállásolás	70, 74, 83
Boldog Kinga leány Cserkészcsapat	115, 149
bombázások	60, 61, 104
Burger Zsigmond	66, 70

C

centenárium	126
cserkészek	22, 81, 101, 124, 126, 127, 158, 159

D

Dáni Géza	135
Darabos István.....	80, 90, 125, 144
deportálások	7, 60, 67, 69

E, É

élelmiszerellátás.....	87
élelmiszerhiány	80, 82
élelmiszerjegyek.....	36
elemi iskola	6, 10, 22, 23, 28, 31, 32, 56, 59, 85, 101, 154, 160
elöljáróság	8, 9, 11, 13, 15, 17, 18, 25, 26, 32, 33, 35, 36, 40, 41, 51, 59, 70, 71, 73, 74, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 92, 97, 101, 102, 106, 107, 1085, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 125, 130, 131, 133, 134, 137, 138, 139, 142, 145
Endl-Endrődi Károly.....	56

F

fasiszta sajtótermékek	112
Fehérkereszt árvaház	112
felekezeti iskolák államosítása	131
Felföldi István	5, 32, 48, 73, 155
forint	99, 105, 106, 146, 156
főjegyző	10, 12, 13, 18, 36, 37, 40, 53, 54, 58, 63, 70, 71, 73, 74, 80, 82, 84, 90, 95, 100, 101, 106, 114, 121, 125, 138, 141
földbirtokreform	122
földosztás	134
Függetlenségi Népfront	139

G

Galambos Zoltán	120, 132, 133, 141
gazdasági iskola	135
Grábits István.....	51
Grósz Ferenc	9, 54, 55, 155

H

háborús károk	80, 84, 91, 119
hadbavonultak.....	33, 40, 53, 54, 70
hadifogoly.....	7, 43, 45, 46, 48, 50, 51, 92, 105, 117, 121
hároméves terv	119, 132
Hasszán Ferenc	84, 99, 155
Havasi Antal	11, 45, 149
Havasi János	45
Havasi Márton	5, 43, 44, 45, 46, 47, 128, 154, 155
Hável Benedek.....	88, 125
Herczeghalmi Nándor	5, 47, 48, 124, 155, 159
HÉV	10, 11, 49, 83, 88, 120, 146
Hirsch György	68, 148
holokauszt.....	7, 66, 68, 69, 76, 137, 148, 155
Höflinger András	9, 14, 32, 40, 149
Hősi Emlékmű.....	6, 12, 51, 56, 115, 155, 158
Huber Antal	5, 78, 79, 83, 103, 109, 113, 151, 155
Hungária Gumigyár.....	18, 19, 36, 41, 82, 94, 107, 123, 144, 147, 154

I

Igazoló Bizottság	7, 93, 94, 97, 104, 155
infláció	24, 29, 105, 115
Iparos Kör	6, 123
Ipartestület	106, 121, 147, 149, 150
izraelita	6, 12, 31, 39, 44, 55, 64, 65, 66, 135, 137

J

Jakosits Lajos	80, 81, 84, 88, 101, 125, 126, 138, 139, 146
jegyrendszer	24, 71

K

Kápolnás (Kleman) József	5, 42, 43
kastély.....	72, 85, 108, 128, 135, 156, 160
katolikus	23, 27, 31, 38, 39, 41, 44, 47, 59, 72, 101, 127, 131, 135, 137, 138, 139, 149, 154
képviselő-testület	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 20, 22, 3, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 55, 57, 58, 59, 80, 84, 90, 91, 97, 100, 104, 114, 125, 127, 132, 133, 134, 139, 140, 141, 145
Killy Antal	67, 68, 106
Kisgazdapárt (FKgP)	89, 90, 91, 93, 100, 104, 111, 136, 139
Kiss Sándor	8, 58
kitelepítés.....	116, 117, 122
kitelepítési rendelet	116
Kludák István.....	55, 109, 151
Kludák József.....	5, 55
Kludák Józsefné	55, 103, 151
Knapp Béla	9, 84, 99, 101, 104, 149
Kohn Ármin	68, 148
kollektív bűnösség	115
Komlós Géza	80, 84, 143
könyvbegyűjtési akció.....	102
kötelező közmunka	86
közigazgatási verseny	128
Krizsán Márta.....	84, 99, 144
Kutassy Gyula.....	30, 38, 39, 59, 84

L

lakáshiány	10, 70, 129, 130, 136
leányleventék	32, 56
légitámadások.....	16, 29, 57, 62
Légoltalmi Liga	25
Levente Egyesület.....	21, 56, 90, 122, 147
leventeintézmény.....	20
leventék	23, 28, 32, 56, 81, 104, 112

M

MADISZ	104, 124, 149
Magdics Imre	29, 84
Marastoni László	14, 106

Markó Gyula	9, 11, 22, 30, 39, 58, 59, 62, 67, 75, 77, 84, 86, 102, 149
Markovich Elek	88, 99, 100
MDP (Magyar Dolgozók Pártja)	132, 133, 137, 139, 141, 142, 143
Mehrl József	57, 84, 124, 125, 126
Mészáros Jenő	9, 10, 12, 14, 18, 37, 40, 53, 58, 81, 82, 84, 106
Metallochemia	10, 20, 25, 47, 82, 147
MKP (Magyar Kommunista Párt)	45, 81, 84, 90, 91, 93, 100, 108, 111, 113, 114, 119, 131
MNDSZ	87, 129, 139, 140, 146
munkanélküli	10, 37, 108, 121, 136
munkanélküliség	6, 10, 18, 106
munkaszolgálatos	50, 53, 65, 76, 97

N

Nagyboldogasszony Cserkészcsapat	21, 45, 127, 149
Nagyboldogasszony templom	38, 97
Nagy-Budapest	37, 145, 146
nagyközség	7, 137, 146
Nagytétényi Polgári Kör	6, 11, 29, 39, 117, 122, 147
napközi otthon	57, 87, 112, 142
német nemzetiségű	115, 116
németbarát	85, 93, 104, 128
Nemzeti Bizottság	7, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 90, 91, 100, 101, 102, 103, 106, 111, 113, 114, 123, 128, 131, 134, 137, 138, 139
Nemzeti Paraszt Párt	88, 114
népbíróság	97, 118, 138, 144
népélelmezési akció	99
népiskola	21, 23, 33, 89
népkönyvtárak	143
népszámlálás	16, 30, 65, 92, 116, 117, 118, 137
Nősök Bálja	6, 124, 125
nyilaskeresztes	95, 96, 97, 122
nyilasok	76, 86, 95, 96, 100
nyugatosok	114, 118

O

Oberhuber Alfréd	11, 27, 30, 158
Oberth Kálmán	114, 125, 126, 142, 146
orosz katonák	81, 82, 85, 91
orosz parancsnokság	80
Országzászló	6, 12, 56, 115
óvoda	34, 86, 107, 112, 133, 136

Ö

önkormányzat felfüggesztése	101
öregcserkészek	22, 127, 128
ötéves terv	144, 146
ötéves tervkölcson	144

P

Papp Gyula	33
Pentz Endre	34, 76, 90, 125, 138
plébániatemplom	6, 86, 120, 121, 135, 142, 161
polgári iskola	11, 17, 23, 34, 41, 48, 59, 76, 89, 94, 101, 108, 114, 138, 159

R

református	6, 30, 31, 38, 39, 41, 59, 126, 137
Rudnyánszky	13, 14, 38

S

SAS behívók	42
Schieder Lipót	88, 125, 143, 144, 145
Schmidt János	81, 125
Schwarcz Manó	68, 69, 90
Schwarcz Miksa	69, 70
Sertéshizlalda	18, 36, 109, 120, 123, 154
Sólyom Barna Zoltán	19, 94, 145
Spiller György	9, 38, 57, 124, 150
svábkérdés	122
svábközség	101
svábok	111, 116, 117, 124

SZ

Szabó Károly	5, 62, 63
Szabó Lajos	84, 99, 144
Szakály Károly	9, 33
szalámitaktika	100, 127, 131
Száraz Ferenc	84, 99, 107, 124
SZDP (Szociáldemokrata Párt)	84, 90, 93, 100, 123, 124, 131, 132
Szecsődi Jenő	101
szegényház	25
Szegi Mihály	141, 144
Szelmann Ignác	9, 84, 95, 110, 124, 128, 151
Szelmann vendéglő	123, 127
szovjetek	16, 79, 81, 85
szülőotthon	109

T

Tafferner Károly	22, 54, 124, 127, 150
tanácsok	146
tanonciskola	11, 129
távházasság	43, 44
Templomépítő Egyesület	28, 147
termelési versenykiállítás	133
Tilly József	80, 111
tüzelőhiány	10, 14, 107, 120

U, Ú

új alkotmány	137, 143
utcanévek	113, 140, 141, 150
úttörők	126, 127, 152
úttörőmozgalom	126, 127, 140

V

Vadásztölténygyár	36, 41, 82, 123, 144
választások	8, 90, 141
Veréb Lajos	27, 91, 114
vezetőjegyző	84, 85, 87, 89, 91, 99, 104, 108, 109, 110, 115, 116, 119, 120, 122, 130, 132, 133, 136, 141, 142, 144
vigalmi adó	71, 134
vigalmi díj	128
Vigh Dezső	139
Volksbund	86, 90, 93, 117, 118, 122, 144
Vörös Hadsereg	27, 29, 85, 92, 102, 140, 152

W

Wahl Lajos	9, 17, 25, 150
Wittmann János	85, 107, 110, 125, 128, 150

Z

Zambelly Lajos	126, 152
Zavagyák Cirill	23, 26

ZS

zsidó temető	65
zsidók	12, 16, 30, 45, 55, 57, 60, 66, 67, 69, 70, 76, 97
zsidótörvény	12, 16, 30, 65, 93
zsinagóga	65, 69

